

ਸ਼੍ਰੇਣੀ ੨

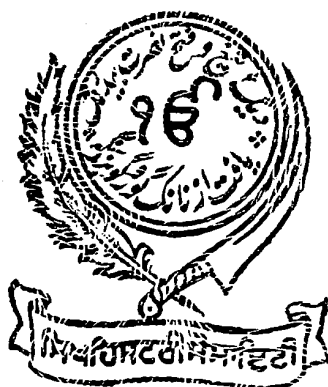
੧੬

ਅੰਕ ੧

ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੱਤ੍ਰ

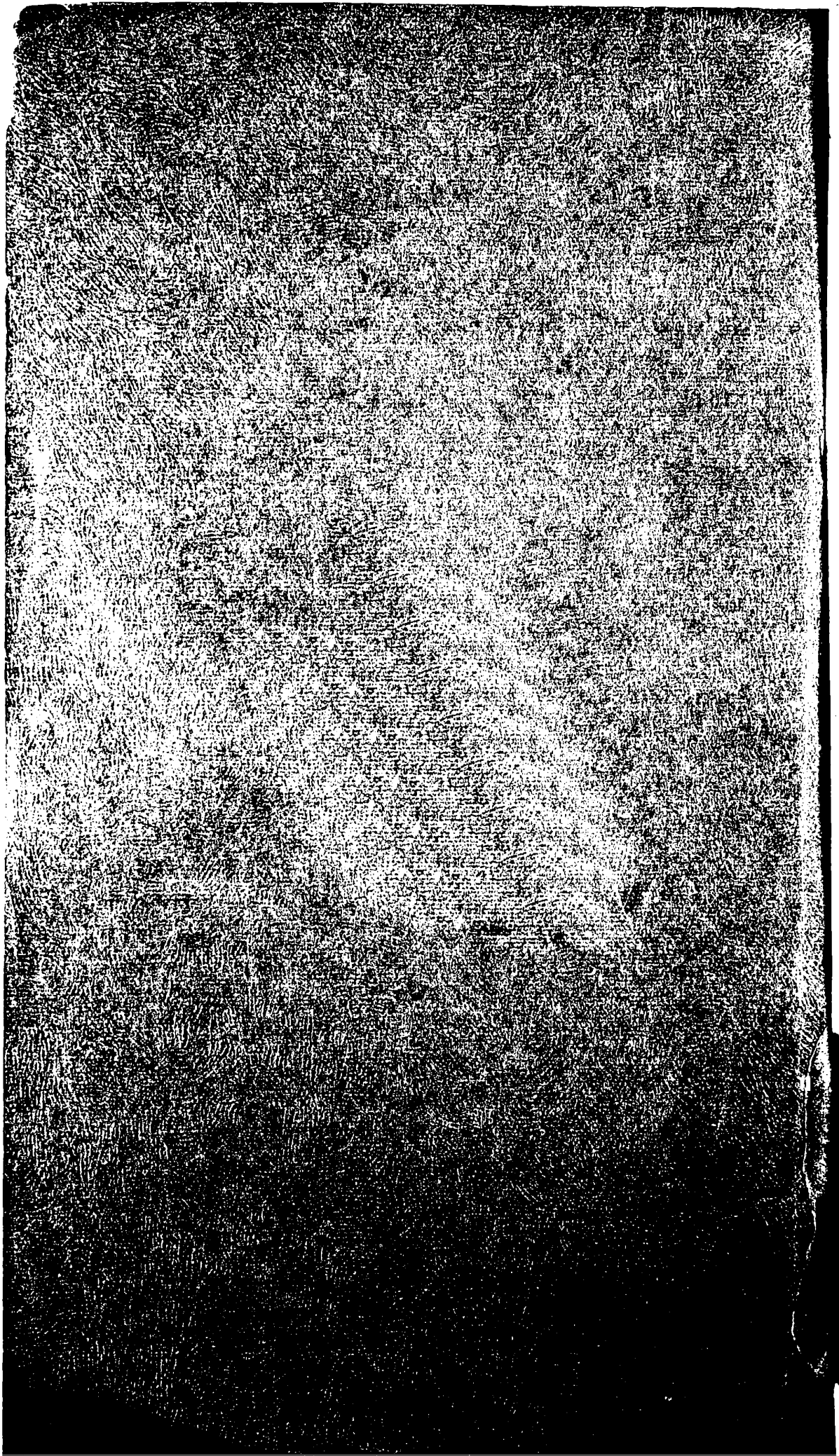
ਵੈਸਾਖ, ਜੇਠ, ਹਾੜ੍ਹ

੪੮੨ ਗੁ: ਨਾ: = ੨੦੦੭ ਬਿ: = ੧੯੫੦ ਈ:

ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸੋਸਾਇਟੀ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਵਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕੀ

ਆਰੰਭਕ ਸ਼ਬਦ

ਇਹ 'ਵਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕੀ' ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਪੁਰਾਤਨ ਪੋਥੀ ਵਿੱਚੋਂ ਮਿਲੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ 'ਵਾਰ ਕਾਨ੍ਹ ਕੰਸ ਕੀ', 'ਪ੍ਰੇਮ ਰਾਧੇ ਕਿਸ਼ਨ ਕਾ', 'ਸਾਖੀ ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਦੀ', 'ਗਰਭ ਗੀਤਾ' 'ਬਾਰਾ-ਮਾਹਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਾ' 'ਮੌਜਲ ਸਿੰਧ ਗ੍ਰੰਥ ਕਿੱਸਾ ਸੋਹਣੀ ਮਹਾਂਵਾਲ ਦਾ' ਕਵਿ ਹਾਸਮ ਕ੍ਰਿਤ, ਆਦਿ ਕੁਝ ਹੋਰ ਭੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ।

'ਵਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕੀ' ਇਕ ਅਦੁਤੀ ਲਿਖਤ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੀ ਅਦੁਤੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਸ ਦੀ ਹੋਰ ਕੋਈ ਕਾਪੀ ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਈ, ਬਲਕਿ ਇਸ ਕਰਕੇ ਭੀ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਦਰਜ ਇਤਿਹਾਸਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸਮਕਾਲੀ ਲੇਖਕ ਨੇ ਇਤਨਾ ਵਿਸਥਾਰ ਸਹਿਤ ਵਰਣਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਭਾਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੋਥੀ 'ਬੰਸਾਵਲੀ-ਨਾਮਾ ਦਸਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਕਾ' ਦੇ ਚੌਧਵੇਂ ਚਰਣ ਵਿਚ ਇਸ ਘਟਨਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਵਿਚ ਨਾ ਤਾਂ ਇਤਨਾ ਵਿਸਥਾਰ ਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਨਿਖੇੜਾ। ਇਹ ਘਟਨਾਵਾਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖੀਂ-ਡਿਠੀਆਂ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਸੁਣੀਆਂ ਹਨ, ਜਾਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਲਾ ਮਿਲਾ ਕੇ ਇੱਕ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਛੋਟੀ ਉਮਰੇ ਸੁਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਖੁਦ ਭਾਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਹੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਰਹੀਆਂ। ਉਸ ਨੇ "ਸੰਮਤ ਅਠਰਾਂ ਸੌ ਛੱਤੀ ਬੀਤੇ ਭੋਗ ਪੋਥੀ ਦਾ ਪਾਇਆ" ਅਤੇ "ਅਸੂ ਸੁਦੀ ਇਕਾਦਸੀ ਇਹ ਪੋਥੀ ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ" ਜਦ ਕਿ "ਸਨ ਹਿਜਰੀ ਯਾਰਾਂ ਸੌ ਚੌਰਾਨਵੇਂ ਭਏ" ਸਨ। ਸੰਮਤ ੧੮੩੬ ਬਿਕਰਮੀ, ੧੦ ਅਪ੍ਰੈਲ ਸੰਨ ੧੭੭੯ ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਆਰੰਭ ਹੋ ਕੇ ੮ ਅਪ੍ਰੈਲ ਸੰਨ ੧੭੮੦ ਨੂੰ ਬੀਤ ਗਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ੯ ਅਪ੍ਰੈਲ ਸੰਨ ੧੭੮੦ ਈਸਵੀ ਤੋਂ ਅਗਲਾ ਸੰਮਤ ੧੮੩੭ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ੧੧੯੪ ਹਿਜਰੀ ੧੧ ਜਨਵਰੀ ਸੰਨ ੧੭੮੦ ਈਸਵੀ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ

ਇ: ਪੰ: ੧.

ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਸਨ ੧੧੯੪ ਹਿਜਰੀ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਥਿਤ 'ਅਸ ਸੁਦੀ ਇਕਾਦਸੀ' ਸਨ ੧੭੮੦ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਹੀ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜੋ ੯ ਅਕਤੂਬਰ ਸੰਨ ੧੭੮੦ ਨੂੰ ਬੈਠਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਭਾਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬੰਸਾਵਲੀ ਨਾਮੇ ਦੇ ਸਮਾਪਤ ਹੋਣ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ੯ ਅਕਤੂਬਰ ਸੰਨ ੧੭੮੦ ਨਿਯਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਭਾਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਉਮਰ ਕਾਫ਼ੀ ਵੱਡੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਬੰਸਾਵਲੀ-ਨਾਮੇ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :

“ਸੱਤਰ ਬਰਸ ਸੋਧ ਮੈਂ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਇਹ ਕਥਾ ਬਣਾਈ”

ਭਾਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਸੰਮਤ ਮਹੀਨਾ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ, ਪਰ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਈ ਜੀ ਦੇ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਦ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣੇ ਦਾ ਸੰਮਤ ੧੭੮੮ ਦੱਸਿਆ ਹੈ।

“ਸੰਮਤ ਸਤਾਰਾਂ ਸੈ ਅਠਾਸੀ ਜਬ ਗਏ।

ਤਬ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਈ ਜੀ ਸੁਰਪੁਰ ਨੂੰ ਸਿੱਧ ਕਰਤੇ ਭਏ।”

ਰਾਇ ਚਤਰਮਨਿ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'ਚਹਾਰ ਗੁਲਸ਼ਨ' ਵਿਚ (ਜੋ ਉਸ ਨੇ ਸੰਨ ੧੧੭੩ ਹਿਜਰੀ, ਸੰਨ ੧੭੫੯-੬੦ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਮੁਕਾਈ ਸੀ) ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਦੇ ਚਲਾਣੇ ਤੋਂ ਇਕ ਸਾਲ ਬਾਦ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਈ ਨੇ ਚਲਾਣਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਦਾ ਚਲਾਣਾ ਸੰਮਤ ੧੭੮੭ ਸੰਨ ੧੭੩੦ ਈ: ਬਣਦਾ ਹੈ। (ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 'ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼' ਵਿਚ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਦੇ ਚਲਾਣੇ ਦਾ ਸੰਮਤ ੧੮੦੪ ਬਿਕਰਮੀ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਨ ੧੭੪੭ ਈਸਵੀ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਬੈਠਦਾ ਹੈ)।

ਜੇ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਈ ਦੇ ਦੇਹਾਂਤ ਦਾ ਸੰਮਤ ੧੭੮੮ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਏ ਅਤੇ ਭਾਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਵਾਕਿਆਤ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਭੀ ਸਹੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਘਟਨਾਵਾਂ ਸੰਮਤ ੧੭੮੯-੯੦ ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮਕਾਲੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅੱਗੇ ਚੱਲ ਕੇ ਦੱਸਿਆ ਜਾਏਗਾ।

‘ਵਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕੀ’ ਵਿਚ ਇਸ ਘਟਨਾ ਦਾ ਸੰਮਤ ੧੭੬੬

ਇ: ਪੱ: ੨.

ਬਿਕਰਮੀ ਰਾਜ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹੀ, ਅਤੇ ਕਲਾ ਸ਼ੂਰੂ ਹੋਣ ਦਾ ਦਿਨ
ਬੈਸਾਖੀ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਕਵੀ ਤੀਸਰੇ ਤੇ ਚੌਥੇ ਬੰਦਾਂ ਵਿਚ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ—

ਸੰਮਤ ਸਤਾਰਾ ਸੈ ਛਿਆਠਿ ਰਾਜ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹੀ
ਚਕੁ ਗੁਰੂ ਕਾ ਘਰੁ ਨਾਨਕ ਕਾ ਦਿਨੁ ਦਿਨੁ ਕਲਾ ਸਵਾਈ ॥੩॥

...
ਸਹਲ ਕੰਮ ਥੋਂ ਕਾਵਸ ਉੱਠੀ ਕੀ ਬਾਬਤਿ ਤਰਕਾਰੀ
ਦਿਨ ਬੈਸਾਖੀ ਤੂਤ ਝੜਾਏ ਖੋਹੀ ਸਿੰਘਾਂ ਖਾਰੀ ॥ ੪ ॥
ਸੰਮਤ ੧੭੬੬ ਦੀ ਬੈਸਾਖੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ੨੯ ਮਾਰਚ ਸਨ
੧੭੦੯ ਈਸਵੀ ਸੀ ।

ਇਹ ਤਾਰੀਖ ਠੀਕ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹੀ ਰਾਜ
੨੨ ਅਪ੍ਰੈਲ ਸਨ ੧੭੦੭ ਈਸਵੀ ਤੋਂ ਆਰੰਭ ਹੋ ਕੇ—ਜਦ ਕਿ
ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀ ੨੦ ਫਰਵਰੀ ਸਨ ੧੭੦੭
ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਦ ਲਾਹੌਰ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬੈਠਾ ਸੀ—੧੭ ਫਰਵਰੀ
ਸਨ ੧੭੧੨ ਈਸਵੀ ਤੱਕ ਸੀ, ਜਦ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਲਾਹੌਰ
ਹੋਈ ਸੀ ।

ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਇਸ ਜੰਗ ਤੇ ਫਤਹ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਜੈਪੁਰ-ਰਾਜ ਦੀਆਂ
ਖ਼ਬਰਾਂ ਵਿਚ ਭੀ ਆਇਆ ਹੈ । ੨੯ ਰਬੀ ਅੱਵਲ ੧੧੨੨ ਹਿਜਰੀ
(੧੯ ਜੇਠ ੧੭੬੭ ਬਿ:) ਦੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ, ਜਦੋਂ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ
ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੱਖਣੋਂ ਮੁੜ ਕੇ ਰਾਜਪੂਤਾਨੇ ਵਿੱਚ ‘ਟੋਡੇ’ ਪੜਾਉ ਤੇ ਪਹੁੰਚਾ;
ਤਦ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪੁੱਛਣ ਪੁਰ ‘ਖਾਲਸਾ-ਸਿੱਖਾਂ’ ਦੀ ਹਕੀਕਤ ਬਿਆਨ
ਕਰਦਿਆਂ, ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ, ਕਿ—

“ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੱਲੁਕਾ ਪਰਗਣਾਂ ਪੱਟੀ ਵਿਚ, ‘ਚੱਕ’
ਪਿੰਡ—ਜੋ ‘ਗੁਰੂ-ਦੱਕ’ ਕਰ ਕੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ—ਜੁੱਧ ਦਾ ਅਉਸਰ
ਬਣਿਆ । ‘ਖਾਲਸਾ-ਸਿੱਖ’ ਜਿੱਤ ਗਏ । ਲਾਹੌਰ ਵੱਲੋਂ ਭੇਜੀ
ਗਈ ਜਮਏਂਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਕਾਬੂ ਨਾਂ ਪਾ ਸਕੀ । (ਸਗੋਂ) ਉਹ
ਜਾਲੰਧਰ ਵੱਲ ਸਾਰੇ ਦੇਸ ਉੱਤੇ ਛਾ ਗਏ, ਤੇ ਲੁੱਟ-ਮਾਰ
ਕਰਨ ਡਹਿ ਪਏ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੰਗਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਨੇ
ਆਪਣੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਭੇਜੀਆਂ । ਭਾਵੀ ਵੱਸ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰਦਾਰ
ਭੀ ਮਾਰੇ ਗਏ । ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਨੇ ਚੁੰਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ

ਇ ਪੱ: ੩.

੪.

ਪੁੱਤ੍ਰ ਮਾਰ ਘੱਤੇ ਸਨ, ਇਸ ਕਰ ਕੇ (ਸਿੱਖ) ਉਸ ਨਾਲ ਦਿਲੀ-ਵੈਰ ਰਖਦੇ ਹਨ । ਇਸੇ ਸਬੱਬ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਤੱਲੁਕੇ ਅੰਦਰ ਰੌਲਾ ਤੇ ਅਫੜਾ ਤਫੜੀ ਮਚ ਗਈ ਹੈ । (ਲੋਕਿਨ) ਉਹ ਹਾਲਾਂ ਤੱਕ ਧਨ ਤੇ ਜਨ ਦੇ ਜੋਰ, ਆਪ ਸੀਰੰਦ ਵਿੱਚ ਡਟਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ।”

ਇਕ ਹੋਰ ਗਵਾਹੀ ਇਸ ਤਾਰੀਖ (ਬੈਸਾਖੀ ੧੭੬੬) ਦੇ ਠੀਕ ਹੋਣ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਨਾਜ਼ਮ ਦਾ ਨਾਮ ਅਸਲਮ ਖਾਨ ਦਿਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਠੀਕ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਵੇਲੇ ਹੀ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਉਸ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਜਹਾਂਦਾਰ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਵੇਲੇ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਨਾਜ਼ਮ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਖਾਨ ਸੀ ਤੇ ਫੱਰਖਸੀਅਰ, ਮੁਹੰਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਵੇਲੇ ਅਬਦੁੱਸਮੱਦ ਖਾਨ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਪੋਤਰੇ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖਾਨ, ਯਹਈਆ ਖਾਨ ਤੇ ਸ਼ਾਹ ਨਿਵਾਜ਼ ਖਾਨ ਸਨ । ਚੂਹੜ ਮੱਲ ਓਹਰੀ ਵੱਲੋਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਲਾਹੌਰ ਜਾ ਕੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰਨ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਲਿਖਾਰੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ—

ਲਾਹਾਨੂਰ ਉਠਿ ਚਲਿਆ ਸੰਗ ਲੈਂਦਾ ਸੈ ਭਾਈ ।

ਜਾਹਿ ਕਰਿ ਕੂਕੇ ਅਸਲਮ ਖਾਂ ਦੇ ਅੱਗੇ ਸਿੰਘਾਂ ਮੰਦੀ ਚਾਈ । ੮ ।

* * * * *

ਚੂਹੜ ਬਹੁਤ ਹਿਮਾਇਤ ਆਂਦੀ ਕੁਝ ਮੁੱਲਾਂ ਕੁਝ ਕਾਜੀ ।

ਕੂਕੇ ਅਸਲਮ ਖਾਨ ਦੇ ਅੱਗੇ ਸਿੰਘਾਂ ਮੰਦੀ ਸਾਜੀ । ੧੩ ।

ਫੇਰ,

ਅਸਲਮ ਖਾਨ ਪਰਵਾਨਾ ਭੇਜਿਆ ਸਭ ਜਮਾਤ ਬੁਲਾਈ ।

ਦੇਵਾ ਜੱਟ ਸ਼ਤਾਬ ਬੁਲਾਇਓ ਢਿਲਿ ਨਾ ਕਰਹੋ ਭਾਈ । ੨੯ ।

ਇਕ ਥਾਂ ਹੋਰ,

ਅਸਲਮ ਖਾਨ ਦੇ ਹੋਈ ਜਮੀਅਤਿ ਫਿਰਿ ਜਾਇ ਸੱਡੀ ਲੁਕਾਈ ।

ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਖ ਮੁਸੱਦੀ ਕੀਏ ਇਕੱਠੇ ਅਰਜ਼ ਹਜੂਰ ਲਿਖਾਈ । ੪੪ ।

* * * * *

ਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦਰ ਲਿਖੀ ਕਿਤਾਬਤ ਅਸਲਮ ਖਾਨ ਦੇ ਤਾਈਂ । ੪੫ ।

ਇ: ਪੱ: ੪.

ਬੰਸਾਵਲੀ-ਨਾਮੇ ਵਿਚ ਭਾਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਭੀ ਅਸਲਮ ਖਾਨ ਦਾ ਨਾਜ਼ਮ ਹੋਣਾ ਹੀ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਤੇ ਚੌਧਵੇਂ ਚਰਨ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:—

ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਸੂਬਾ ਅਸਲਮ ਖਾਨ ਚੜ੍ਹਿਆ ।

ਆਇ ਸਿੱਖਾਂ ਕਿਰਤੀਆਂ ਨਾਲ ਜੁਧ ਪੜਿਆ । ੨੪ ।

* * * * *

ਹਰਸਾ ਮਾਰਿਆ, ਦੇਵਾ ਨੱਠਾ, ਅਸਲਾਂ ਗਈ ਲਹੌਰ ।

ਖੰਡਾ ਜ਼ੋਰ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਸਭ ਕੋਈ ਆਖੇ । ੨੭ ।

‘ਅਸਲਮ ਖਾਨ’ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ‘ਬੰਸਾਵਲੀ-ਨਾਮੇ’ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਣਦੀ ਤਾਰੀਖ ਨੂੰ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦਿੰਦਾ; ਅਤੇ ‘ਵਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕੀ’ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਨਾਲ ਸੁਤੇ ਸਿੱਧ ਹੀ ਹਾਮੀ ਭਰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ‘ਵਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕੀ’ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਸੰਮਤ ੧੭੬੬ ਬਿਕਰਮੀ (ਸਨ ੧੭੦੯ ਈਸਵੀ) ਹੀ ਠੀਕ ਹੈ ।

ਆਪਣੀ ਪੋਥੀ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਦੇ ਟੁੱਟ ਜਾਣ ਤੇ ਹੇਠ ਉੱਪਰ ਹੋ ਜਾਣ ਨੂੰ ਭਾਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਆਪ ਭੀ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ:—

“ਪੋਥੀਆਂ ਅੰਗ ਭੁਲੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਸਮਝ ਲਿਖਣੇ ਪੜ੍ਹਨੇ,
ਭਾਜੜ ਵਿਚ ਨੀਂਗਰਾਂ ਪਾੜੀ ਹੈ, ਸੋ ਜੋੜੀ ਹੈ ।”

ਇਸ ਲਈ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਠੀਕ ਹੀ ਰੱਖੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਭਾਜੜਾਂ ਸਮੇਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਪਾੜਨ ਪਿਛੋਂ ਪੋਥੀ ਮੁੜ ਜੋੜਨ ਵੇਲੇ ਵਰਕੇ ਅੱਗੇ ਪਿੱਛੇ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ ਲੜੀ ਠੀਕ ਨਾ ਰਹੀ ਹੋਵੇ । ਕੁਝ ਭੀ ਹੋਵੇ, ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਇਸ ਵੇਲੇ ‘ਵਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕੀ’ ਇਕ ਅਦੁਤੀ ਤੇ ਅਮੋਲਕ ਲਿਖਤ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਇਕ ਗੁਆਚੀ ਕੜੀ ਨੂੰ ਮੁੜ ਜੋੜ ਦਿਤਾ ਹੈ ।

ਵਾਰ ਦਾ ਕਰਤਾ—

ਇਸ ਵਾਰ ਦਾ ਕਰਤਾ ਕਵੀ ‘ਦਰਸ਼ਨ’ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹਰ ਬੰਦ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਦਿੱਤੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਵਾਰ ਵਿਚ ਹੋਰ

ਇ: ਪੰ: ੫.

ਕਿਧਰੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਾਬਤ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ, ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ 'ਦਰਸ਼ਨ' ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਸੀ ਜਾਂ ਤਖੱਲੁਸ, ਜਾਂ ਉਸ ਦਾ ਅੱਗਾ ਪਿੱਛਾ ਕੀ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਕਿੱਥੋਂ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਪੁਰਾਤਨ ਰੀਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਵਾਰ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਕੋਈ ਧਾਰਮਕ ਮੰਗਲਾ-ਚਰਨ ਭੀ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਹ ਪਤਾ ਲਗ ਸਕੇ ਕਿ ਉਹ ਸਿਖ ਸੀ ਜਾਂ ਹਿੰਦੂ। ਤੀਸਰੇ ਬੰਦ ਵਿਚ 'ਅੱਬਲ ਨਾਮ ਸੱਚੇ ਸਾਹਿਬ ਕਾ' ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਹਿੰਦੂਆਂ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਸਾਂਝਾ ਹੈ। ਹਾਂ ਉਹ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਬੋਲੀ ਅਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦਾ ਅਸਰ ਉਸ ਪਰ ਬਹੁਤ ਹੈ। ਮਾਲਵੇ ਦਾ ਜੰਮ-ਪਲ ਜਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਤਾਂ ਉਹ ਉੱਕਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਦੁਆਬੀਆ ਤੇ ਮੜੈਲ ਭੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਰਾਵੀਓਂ ਪਾਰ ਦਾ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ, ਕੋਈ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਬਨਾਓਂ ਪਾਰ ਦਾ ਜਾ ਦੱਖਣੀ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਹੀ ਹੋਵੇ। 'ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਅਕਾਬਰ ਮਾਰੇ', 'ਸਿੰਘਾਂ ਖਬਰ ਨਾ ਕਾਈ', 'ਜਾਸਨਿ ਕਿਹੜੀ ਜਾਈ' 'ਕਿਆ ਪਰਵਾਹ ਤਿਨਾ ਕੂ' ਤੇ 'ਸੱਡੀ' ਆਦਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਲਹਿੰਦੇ ਦਾ ਅਸਰ ਪਰਤੱਖ ਦਿਸਦਾ ਹੈ। ਸਤਾਈਵੇਂ ਬੰਦ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ 'ਬ' ਨਾਲ ਲਿਖੇ ਹੋਏ 'ਬਡੇ ਬਡੇ' ਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ੱਕ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੇਖਕ ਸ਼ਾਇਦ ਹੋਸ਼ਿਆਰਪੁਰ-ਖਾਨਪੁਰ ਦੇ ਲਾਗੇ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਅਸਰ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਦੁਆਬੀਆ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਅਗਲੀ ਸਤਰ ਵਿਚ ਲਿਖੇ 'ਵਡੇ ਵਡੇ ਵਰਿਆਮ' ਨੇ ਇਹ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਵਾਰ ਦੇ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਜਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਲਿਖਣ ਵਿਚ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਗਲਤੀ ਹੋਵੇ, ਜੋ ਦੁਆਬੀਆ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਹੀ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ।

ਲਿਖਣ ਦਾ ਸਮਾਂ—

ਜਿਵੇਂ ਪਿਛੇ ਦੱਸਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ ਇਸ ਝਗੜੇ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬਿਸਾਖ-ਸੰਮਤ ੧੭੬੬ ਬਿਕਰਮੀ (੨੯ ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੭੦੯ ਈ.) ਨੂੰ ਬੱਝਾ, ਤੇ ਬਾਕੀ ਘਟਨਾਵਾਂ ਭੀ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਸੰਨ ੧੭੦੯ ਦੀਆਂ ਗਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਵਾਪਰ ਗਈਆਂ ਪਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਵਾਰ ਦੇ ਆਖਰੀ ਦੋ ਬੰਦਾਂ ਵਿਚ, ਅਸਲਮ ਖਾਨ ਸੂਬੇਦਾਰ ਲਾਹੌਰ ਵਲੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਭੇੜਿਆਂ ਵਿਚ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਚੌਧਰੀਆਂ,

ਇ: ਪੱ: ੬.

ਮੁਲਖਈਏ ਅਤੇ ਸੂਬੇ ਦੀ ਤਾਕਤ ਵਿਰੁੱਧ ਹੋਈਆਂ ਜਿੱਤਾਂ ਦੇ ਕਾਰਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਧ ਰਹੇ ਹੌਸਲਿਆਂ ਤੇ ਤਾਕਤ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਲੋਂ ਜੁਆਬ ਵਿਚ ਆਈ ਕਿਤਾਬਤ (ਚਿੱਠੀ) ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ—

ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਅਕਾਬਰ ਮਾਰੇ ਸੁਣਿਆ ਸਭ ਲੁਕਾਈ ।
ਲਾਹਾਨੂਰ ਦੇ ਦੇਖ ਮੁਸੱਦੀ ਸਭਨਾਂ ਉਂਧੀ ਆਈ ।
ਅਸਲਮ ਖਾਨ ਦੇ ਹੋਈ ਜਮੀਅਤ ਫਿਰਿ ਜਾਇ ਸਡੀ ਲੁਕਾਈ ।
ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਖ ਮੁਸੱਦੀ ਕੀਏ ਇਕੱਠੇ ਅਰਜ ਹਜੂਰ ਲਿਖਾਈ ॥੪੪॥

ਤੇ ਜਵਾਬ ਵਿੱਚ—

ਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦੁਰ ਕਿਤਾਬਤ ਲਿੱਖੀ ਅਸਲਮ ਖਾਨ ਦੇ ਤਾਂਈ
ਅਕਲ ਤੁਮਾਰੀ ਖੋਈ
ਘਰ ਨਾਨਕ ਕਾ ਆਦਿ ਜੁਗਾਦੀ ਤਿਸੁ ਪਹਿ ਤੇਗੁ ਉਠਾਈ ।
ਕਹੁ ਜੀ ਦਰਸ਼ਨ ਸਦਾ ਸਦਾ ਹਹਿ ਪੀਰੀ ਮੀਰੀ ਘਰਿ
ਨਾਨਕ ਦੇ ਆਈ ॥ ੪੫ ॥

ਇਸ ਨਾਲ 'ਵਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕੀ ਸੰਪੂਰਣ ਹੋਈ' ।

ਇਸ ਤੋਂ ਪਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵੇਲੇ ਤੱਕ ਸਿੰਘਾਂ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਵਿਚਕਾਰ ਕੋਈ ਲੜਾਈ ਫਸਾਦ ਖੜਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ, ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹਾਲ ਤਕ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਧੁੰਮਾਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਪਾਈਆਂ, ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀਆਂ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਮੱਲਾਂ ਮਾਰਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਰਣ ਮੁਗਲ ਰਾਜ ਨੂੰ ਕੋਈ ਤੌਖਲਾ ਪਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ । ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹਾਲ ਤੱਕ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਹੀ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਹੀ ਚਿਠੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਮੇਲ ਤੇ ਸੰਗ ਦੇ ਕਾਰਣ ਉਸ ਪਰ “ਪੀਰੀ ਮੀਰੀ ਘਰਿ ਨਾਨਕ ਦੇ ਆਈ” ਦਾ ਤਾਜ਼ਾ ਪਿਆ ਝਲਕਾਰਾ ਪਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ੭ ਅਕਤੂਬਰ ਸੰਨ ੧੭੦੮ ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਨੰਦੇੜ ਸ਼ਹਿਰ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਏ ਸਨ । ਇਸ ਤੋਂ ਪੌਣੇ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਬਾਦ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਇਹ ਕਲ੍ਹਾ ਖੜੀ ਹੋਈ ਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਉਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ । ਇਸ ਵੇਲੇ ਤੱਕ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ

ਇ: ਪੰ: ੭.

ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪਰਗਟ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ । ਇਸ ਤੋਂ ਸੱਤ ਮਹੀਨੇ ਪਿੱਛੋਂ ੨੬ ਨਵੰਬਰ ਸੰਨ ੧੭੦੯ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਸਮਾਣਾ ਸੋਧਿਆ ਅਤੇ ਹੋਰ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਬਾਦ ਮਈ ੧੭੧੦ ਵਿਚ ਸਰਹਿੰਦ ਮਾਰੀ । ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਰਹਿੰਦ ਵਲੋਂ ਭੇਜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਖਬਰਾਂ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਦੱਖਣੋਂ ਮੁੜਦੇ ਅਜਮੇਰ ਦੇ ਲਾਗੇ ਪੁੱਜੀਆਂ ਅਤੇ ਉਹ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਲੋਹਾ-ਲਾਖਾ ਹੋਇਆ ਮਾਰੇ ਮਾਰ ਕਰਦਾ ਇਕ ਤਕੜੀ ਫੌਜ ਲੈ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਵਲ ਚੜ੍ਹ ਤੁਰਿਆ । ਇਹ ਗੱਲ ਬਿਸਾਖੀ ਸੰਮਤ ੧੭੬੬ ਬਿਕਰਮੀ (੨੯ ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੭੦੯ ਈਸਵੀ) ਤੋਂ ੧੩-੧੪ ਮਹੀਨੇ ਬਾਦ ਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਵੇਲੇ ਮਾਝੇ ਤੇ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਸਿੰਘ ਭੀ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਆ ਰਲੇ ਸਨ ਤੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਰਾਜ-ਰੋਲਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਇਸ ਵਾਰ ਵਿਚ ਇਸ਼ਾਰੇ ਮਾਤਰ ਭੀ ਕੋਈ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ । ਇਸ ਲਈ ਅਨੁਮਾਨ ਇਹੋ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵਾਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਲਿਖੀ ਜਾ ਚੁਕੀ ਸੀ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਦੇ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੰਮਤ ੧੭੬੬ (ਸੰਨ ੧੭੦੯ ਈਸਵੀ) ਦੇ ਲਾਗੇ ਸ਼ਾਗੋ ਹੀ ਬਣਦਾ ਹੈ । ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਵਾਰ ਇਸ ਵਿਚ ਵਰਣਨ ਹੋਈਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਬਾਦ ਸਾਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅੰਦਰ ਹੀ ਲਿਖੀ ਗਈ ਸਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਾਰ ਦਾ ਸਾਰ—

ਸੰਮਤ ੧੭੬੬ ਬਿਕਰਮੀ ਦੀ ਵੈਸਾਖੀ (੨੯ ਮਾਰਚ ੧੭੦੯ ਈਸਵੀ) ਦਾ ਮੇਲਾ ਵੇਖਣ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਏ ਕੁਝ ਸਿੰਘ ਫਿਰਦੇ ਫਿਰਾਂਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਬਾਗਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਨਿਕਲੇ । ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਇਕ ਧੜੀਏ (ਹਟਵਾਲੀਏ) ਚੂਹੜ ਮੱਲ ਓਹਰੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਾਗ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਤੂਤ ਮੰਗਾਏ । ਓਥੇ ਹੀ ਮੌਜੂਦ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਭੀ ਕੁਝ ਤੂਤ ਮੁੱਲ ਮੰਗੇ* । ਦੇਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ । ਇਸ ਤੋਂ ਕੁਝ ਬੋਲ-ਵਿਗਾੜ ਹੋ ਪਿਆ ਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਖਾਰੀ ਖੋਹ ਲਈ । ਚੂਹੜ ਮੱਲ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਕੋਈ ਤਕੜਾ ਧਨਾਢ ਪਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਧਨ ਦੌਲਤ ਦੀ ਹੈਂਕੜ ਵਿਚ ਉਹ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰ ਹੇਠ ਨਹੀਂ

*ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ, 'ਬੰਸਾਵਲੀ-ਨਾਮਾ ਦਸਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਕਾ' ।

ਸੀ ਲਿਆਉਂਦਾ। ਇਕ ਦਮੜੀ ਦੇ ਤੂਤਾਂ ਦੀ ਨਿਗੂਣੀ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖ ਕੇ ਮਨ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਕਿਸੇ ਪੁਰਾਣੇ ਮੰਦ-ਭਾਵ ਦੀ ਜ਼ਿਦ ਕੱਢਣ ਜਾਂ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਇਕ ਰਾਜਸੀ ਉਪਦਰ ਚਾ ਖੜਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੋਂ ਕੱਢਣ ਦਾ ਦਾਈਆ ਬੰਨ੍ਹ ਲਿਆ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਰਾਜ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਪੁਤਰ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਸੀ ਤੇ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਹਾਕਮ (ਨਾਇਬ ਸੂਬੇਦਾਰ) ਅਸਲਮ ਖਾਨ ਸੀ।

ਚੂਹੜ ਮੱਲ ਨੇ ਆਪਣਾ ਭਾਈਚਾਰਾ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰਵਾਉਣ ਦਾ ਮਤਾ ਪਕਾ ਕੇ ਕੁਝ ਬੰਦੇ ਨਾਲ ਲਏ ਤੇ ਲਾਹੌਰ ਅਸਲਮ ਖਾਨ ਦੀ ਕਚਿਹਰੀ ਨਾਲਿਸ਼ ਜਾ ਕੀਤੀ। ਓਥੋਂ ਕੁਝ ਸਰਕਾਰੀ ਅਹਿਦੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਏ ਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਵਕੀਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਲਾਹੌਰ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਧੜੀਆਂ ਸਲਾਹ ਕਰ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਵਕੀਲ ਹੀ ਕੈਦ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਲਾਹੌਰ ਦਿਆਂ ਸਿੰਘਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਛੁਡਾ ਲਿਆ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਚੂਹੜ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਕਰਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। ਚੂਹੜ ਨੇ ਮੁੱਲਾਂ ਤੇ ਕਾਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਹਿਮਾਇਤ ਨਾਲ ਅਸਲਮ ਖਾਨ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਦਦ ਤੇ ਖੜਾ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਪਰਵਾਨੇ ਲੈ ਕੇ ਪੱਟੀ ਦੇ ਅਮੀਨ ਹਰਿ ਸਹਾਇ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਆਸ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਆਇਆ ਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੋਂ ਮਾਰ ਕੱਢਣ ਦੀਆਂ ਸੋਹਾਂ ਖਾਣ ਤੇ ਤਿਆਰੀਆਂ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਉਧਰ ਜਦ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੋਦਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਤੇ ਤਾੜਨਾ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਚੂਹੜ ਮੱਲ ਸਰਕਾਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇ ਆਸਰੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੋਂ ਉੱਕਾ ਹੀ ਮਾਰ ਕੱਢਣ ਦੀਆਂ ਵਿਉਂਤਾਂ ਬਣਾਈ ਫਿਰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਹੋਰ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਨਾ ਚਲਦਾ ਦੇਖ ਕੇ ਅੰਤ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਚਾਉ ਲਈ ਭਗਉਤੀਆਂ ਚਾ ਲਈਆਂ। ਲੜਾਈ ਹੋ ਪਈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਮੋਰਚੇ ਬੱਧੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਪਹਿਲੇ ਹੱਲੇ ਹੀ ਦਰੜੇ ਗਏ। ਚੂਹੜ ਮੱਲ ਪਰਲੇ ਦਰਜੇ ਦਾ ਕੰਜੂਸ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਮਦਦ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਕਿਉਂ ਕਰਨੀ ਸੀ? ਉਹ ਡਰਦਾ ਮਾਰਾ ਭੱਜ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਲੋਟੀ ਪੈ ਗਈ।

ਚੂਹੜ ਮੱਲ ਦੌੜ ਕੇ ਪੱਟੀ ਪੁੱਜਾ ਤੇ ਅਮੀਨ ਹਰਿ ਸਹਾਇ

ਇ: ਪ: ੯.

ਪਾਸ ਜਾ ਕੂਕਿਆ । ਹਰਿ ਸਹਾਇ ਨੇ ਮੁਲਖਈਆ ਤੇ ਛੇੜਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰ ਲਈਆਂ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਿੰਘਾਂ ਉਤੇ ਆ ਹੱਲਾ ਬੋਲਿਆ । ਸਿੰਘ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਥੋੜੇ ਸਨ । ਟਾਕਰੇ ਉਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਧਨਾਢ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਜ਼ੀ ਮੁੱਲਾਂ ਹਮਾਇਤੀ, ਪੱਟੀ ਦਾ ਅਮੀਨ ਹਰਿ ਸਹਾਇ ਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਛੇੜਾਂ ਤੇ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਸੀ । ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਨੇ ਵਧ ਕੇ ਧਾਰਮਕ ਭੇੜ ਦਾ ਰੰਗ ਫੜ ਲਿਆ । ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਭੀ ਬਾਹਰ ਚਿੱਠੀਆਂ ਭੇਜੀਆਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭੀ ਕੁਝ ਗੁਰ-ਭਾਈਚਾਰਾ ਆ ਪੁੱਜਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਪਵਿਤ੍ਰ ਭੂਮੀ ਤੇ ਖਿੜੇ ਮੱਥੇ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪੌਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਲਈ । ਅੱਠਾਂ ਪਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਵਲਗਣ ਭੀ ਖਿਚ ਲਈ । ਤਿੰਨ ਪਹਿਰ ਡਟਵੀਂ ਲੜਾਈ ਹੋਈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਰਿ ਸਹਾਇ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਮੁਰੈਲ ਖੇਤ ਰਹੇ । ਹਰਿ ਸਹਾਇ ਦੀਆਂ ਛੇੜਾਂ ਨੇ ਫੇਰ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਕੀ ਖੜੋਣਾ ਸੀ, ਭੱਜ ਨਿਕਲੇ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਫਤਿਹ ਹੋਈ । ਇਸ ਨਾਲ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਹੌਂਸਲੇ ਵਧ ਗਏ ।

ਹੁਣ ਅਸਲਮ ਖਾਨ ਕੁਝ ਘਾਬਰਿਆ । ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਲਾਹੀਏ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਤੇ ਨੌਸ਼ਹਿਰਾ ਪੰਨੂਆਂ ਦੇ ਚੌਧਰੀ ਦੇਵੇ ਜੱਟ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ । ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਹੀ ਕਾਂਬਾ ਛਿੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਖੁਫੀਆ ਅਰਜ਼ੀ ਖਾਨ ਸਾਹਿਬ (ਅਸਲਮ ਖਾਨ ਸੂਬੇਦਾਰ) ਦੇ ਨਾਉਂ ਲਿਖਵਾਈ ਕਿ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਜਾਣ ਦੀ ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ । ਹਾਂ, ਜੇ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਫੌਜੀ ਮਦਦ ਤੇ ਖਜ਼ਾਨਾ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਸ ਮੁਹਿੰਮ ਦਾ ਭਾਰ ਚੁੱਕ ਸਕਾਂਗਾ ਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਚੱਕੋਂ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੋਂ) ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦੇਵਾਂਗਾ ।

ਚਿੱਠੀ ਪੁੱਜਣ ਪਰ ਅਸਲਮ ਖਾਨ ਦਿਲ ਵਿਚ ਬੜਾ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇਆ । ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰ ਡਰ ਨਾਲ ਝੁਰਦਾ ਜਾਵੇ । ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਮਜਲਸ ਬੁਲਾ ਕੇ ਸਰਕਾਰੀ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਮੁਰੈਲਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਦੇਵਾ ਜੱਟ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਾਣ ਦਾ ਹੀਆ ਨਹੀਂ ਧਰਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਰਲ ਕੇ ਮਦਦ ਦਿਓ । ਬੱਸ ਫੇਰ ਕੀ ਸੀ, ਲਾਹੌਰੋਂ ਫੌਜ, ਦਾਰੂ ਸਿੱਕੇ ਦੇ ਗੱਡੇ, ਹਾਥੀ, ਝੰਡੇ

ਇ: ਪ: ੧੦.

ਤੰਬੂ ਤੇ ਹੋਰ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਸਾਮਾਨ ਆ ਪੁੱਜਾ । ਹੁਣ ਦੇਵੇ ਨੂੰ ਭੀ ਹੌਂਸਲਾ
ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਉਹ ਲੱਗਾ ਫੜਾਂ ਮਾਰਨ :

ਚੜ੍ਹਿਆ ਦੇਵਾ ਵੱਜਿਆ ਮਾਰੂ ਕੁਹਮਕਿ ਲੈ ਕਰਿ ਭਾਰੀ
ਅੱਗੇ ਹਿੰਦੂ ਮੁੱਲਾਂ ਲੜਦੇ ਦੇਖ ਅਸਾਡੀ ਵਾਰੀ
ਦਾਰੂ ਸਿੱਕਾ ਬਹੁਤ ਮੰਗਾਹੋਂ ਕਰਸਾਂ ਬਹੁਤ ਗੁਬਾਰੀ । ੩੬ ।

ਕਈ ਜਮਾਤਾਂ ਵਾਲੇ ਮੁਗਲ, ਪਠਾਣ, ਕੁਰੈਸ਼ੀ ਤੇ ਸੱਯਦ ਭੀ
ਦੇਵੇ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਆ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ । ਉਧਰੋਂ ਦੇਵੇ ਨੇ
ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਭਾਈਚਾਰਾ ਬੁਲਾ ਲਿਆ, ਸਭ ਵਾਹਰਾਂ ਸੱਦ
ਲਈਆਂ ਤੇ ਮੁਲਖੱਈਆ ਭੀ ਆ ਜੁੜਿਆ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਤਕੜਾ
ਲਾਉ-ਲਸ਼ਕਰ ਲੈ ਕੇ ਦੇਵਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਰੁਧ ਚੜ੍ਹ
ਧਾਇਆ । ਅਰੁ ਤਿੰਨਾਂ ਕੋਹਾਂ ਤੇ ਆ ਡੇਰੇ ਪਾਏ । ਨੀਅਤ ਇਹ ਸੀ
ਕਿ ਰਾਤੀਂ ਅਨੋਰੇ ਵਿਚ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੱਢਿਆ ਜਾਏ ।
ਪਰੁ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਘੇਰਾ ਘੱਤ ਲਿਆ ਤਾਂ ਜੋ ਕੋਈ ਸਿੰਘ ਨਿਕਲ ਨਾ ਜਾਏ
ਤੇ ਲੱਗੀ ਬੰਦੂਕਾਂ ਦੀ ਵਾੜ ਝੜਨ ਤੇ ਤੋਪ ਤੇ ਤੋਪ ਦਗਣ ।

ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਸਿੰਘਾਂ ਪਾਸ ਲੜਾਈ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਤਾਂ ਕੀ ਹੋਣਾ
ਸੀ, ਬੰਦੇ ਭੀ ਥੋੜੇ ਸਨ । ਪਰ ਜੋ ਸਨ, ਉਹ ਸਨ ਸਿਦਕ ਤੇ ਭਰੋਸੇ
ਵਾਲੇ ਸਿਰ ਲੱਥ ਸੂਰਮੇ, ਧਰਮ ਜੁਧ ਦੇ ਚਾਓ ਨਾਲ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ
ਪਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਬਰ ਤਿਆਰ । ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸਿਦਕੀ
ਸੂਰਿਆਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਤੇ ਮਾਂਗਵੀਆਂ ਧਾੜਾਂ ਤੇ ਵਗਾਰੀ ਛੇੜਾਂ ਨੇ ਕੀ
ਅੜਨਾ ਸੀ । ਵੈਰੀਆਂ ਪਾਸ ਤੋਪਾਂ ਤੇ ਬੰਦੂਕਾਂ ਸਨ :

ਤੀਰ ਬੰਦੂਕਾਂ ਲੱਗੀ ਛਹਿਬਰ ਅੰਤ ਨਾ ਪਾਇਆ ਜਾਏ ।
ਛੁਟਨਿ ਤੋਫਾਂ ਦਾਰੂ ਸੀਸਾ ਸੂਰਜ ਨਦਰ ਨਾ ਆਵੈ । ੪੦ ।

ਸਿੰਘਾਂ ਪਾਸ ਕੇਵਲ ਤਲਵਾਰਾਂ ਹੀ ਸਨ, ਸੋ ਜਾਂ
ਪਕੜਿ ਭਗਉਤੀ ਚਾਈ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲਿ ਸਭਾ ਉਠਿ ਹੋਈ ।
ਨਿੱਕੀ ਸੁੱਕੀ ਕੇਤੀ ਮਾਰੀ ਦੇਵਾ ਨਸਿ ਗਇਓਈ । ੪੨ ।

ਖਾਨ ਖਨੀਮ ਅਕਾਬਰ ਮਾਰੇ ਦੇਵਾ ਹਥਿ ਨਾ ਆਇਆ ।
ਕਹੁ ਜੀ ਦਰਸ਼ਨ ਪਹਿਲੋਂ ਦਾਰੂ ਸੀਸਾ ਕਬਜ਼ਿ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਆਇਆ । ੪੩ ।

ਇ: ਪ: ੧੧.

ਤੀਨ ਕੋਹ ਤੇ ਕਤਲਾਮ ਕਰਿ ਮਾਰੇ ਨਾਲੇ ਲੋਟੀ ਹੋਈ।
ਕਹੁ ਜੀ ਦਰਸ਼ਨ ਪਹੁਤੀ ਖਬਰ ਖਾਨ ਨੂੰ ਹੰਜੂ ਹਾਰ ਪਰੋਈ।੪੨।

ਚੌਧਰੀ ਦੇਵੇ ਨੂੰ ਪਈ ਭਾਂਜ ਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਮੁਹਿੰਮ ਨੂੰ ਹੋਈ
ਇਸ ਹਾਰ ਨਾਲ ਸਰਕਾਰ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਧੌਣ ਭੀ ਨਮੋਸ਼ੀ ਨਾਲ ਲੀਵੀਂ ਪੈ
ਗਈ। ਹੁਣ ਅਸਲਮ ਖਾਨ ਪਾਸ ਇੱਕੋ ਚਾਰਾ ਸੀ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ
ਹਜ਼ੂਰ ਅਰਜ਼ੀ ਭੇਜੇ। ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਇਸ ਵੇਲੇ ਦੱਖਣ
ਵਿੱਚ ਸੀ। ਸੋ ਉਥੇ ਹੀ ਅਰਜ਼ੀ ਭੇਜੀ ਗਈ ਜਿਸ ਦੇ ਉਤਰ ਵਿਚ ਅੱਗੋਂ
ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਮੁੜ ਅਸਲਮ ਖਾਨ ਨੂੰ ਹੀ ਝਾੜ ਪਾਈ ਕਿ 'ਅਕਲ ਤੁਮਾਰੀ
ਖੋਈ...'

ਘਰ ਨਾਨਕ ਕਾ ਆਦਿ ਜੁਗਾਦੀ ਤਿਸ ਪਰ ਤੇਗ ਉਠਾਈ।
ਕਹੁ ਜੀ ਦਰਸ਼ਨ ਸਦਾ ਸਦਾ ਹਹਿ ਪੀਰੀ ਮੀਰੀ ਘਰ ਨਾਨਕ ਦੇ ਆਈ।੪੫।

ਵਾਰ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਪਿੱਛਾ, ਅਤੇ ਭਵਿਖਤ ਪਰ ਅਸਰ—

ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪਾਠਕ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪੰਧਰਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਵੀ
ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਜਰਵਾਣੇ ਰਾਜ ਤੋਂ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਲਈ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ
ਨੇ ਇਕ ਜੋਤਿ ਜਗਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਚਾਨਣੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਛੇਤੀ
ਹੀ ਇਕ ਮਾਨਸਕ ਹਿੱਲ ਜੁੱਲ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਜਾਗਦੇ
ਰੱਖਣ ਲਈ ਦੂਸਰੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਚੁਗਿਰਦੇ ਨੂੰ ਹਿਲਾਇਆ ਤੇ
ਸੰਗਠਨ ਦੇ ਸਾਧਨ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਨੇ
ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਲੂੰ ਕੰਡਿਆਂ ਵਾਂਗ ਖੜੇ ਕਰ ਦਿਤੇ। ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਨੇ
ਮੀਰੀ ਤੇ ਪੀਰੀ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪਹਿਏ ਇਕ ਧੁਰੇ ਨਾਲ ਬਰਾਬਰ ਜੋੜ ਕੇ
ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਸੌਖਿਆਂ ਤੇ ਤੇਜ਼ ਤੁਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਹਕੂਮਤ
ਨਾਲ ਸਿੱਧਾ ਮੱਥਾ ਡਾਹੁਣ ਲਈ ਪਿਰਤ ਪਾ ਦਿੱਤੀ। ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਇ
ਨੇ ਰਾਜ ਦੇ ਸਹੀ ਤੇ ਨੇਕ ਹੱਕਦਾਰ ਦਾਰਾ ਸ਼ਿਕੋਹ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ
ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਰੋਕ ਪਾਉਣ ਲਈ ਬਿਆਸਾ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਫੌਜ
ਲਿਆ ਖੜੀ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦੁਰ ਨੇ ਧਰਮ ਦੀ ਧੁਜਾ ਖੜੀ
ਰੱਖਣ ਲਈ ਆਪਣਾ ਸੀਸ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਭਾਈ ਮਤੀ ਦਾਸ
ਨੂੰ ਰਾਜ-ਵਿਦਰੋਹੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਲਾ ਕੇ ਹਕੂਮਤ ਨੇ ਆਰੋ

ਇ: ਪ: ੧੨.

ਨਾਲ ਦੋ ਫਾੜ ਚਿਰਵਾ ਦਿਤਾ । ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਭੀ ਇਸ ਪਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਦੀ ਪਿਰਤ ਪੈ ਗਈ । ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਦ ਕੋਈ ਹੋਰ ਹੀਲਾ ਸਫਲ ਹੁੰਦਾ ਨਾ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਅੰਤ ਤਲਵਾਰ ਹੱਥ ਲੈ ਲਈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਮੁਗਲ ਹਕੂਮਤ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਲੈਣ ਲਈ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਆ ਨਿਕਲੇ । ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਰਣ-ਤੱਤੇ ਵਿਚ ਹਸੂ ਹਸੂ ਜੂਝਣ ਲਈ ਭਗੌਤੀਆਂ ਤੇ ਰਾਮ-ਜੰਗੇ ਦੇ ਕੇ ਖੜੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਅਤੇ ਬਾਰਾਂ ਤੇਰਾਂ ਲੜਾਈਆਂ ਵਿਚ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਹਾਰ ਦੇ ਕੇ ਰਾਜ ਨਾਲ ਟੱਕਰਾਂ ਲੈਣ ਤੇ ਅੰਤ ਜਿੱਤਾਂ ਪਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੀਹ ਤੋਰ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਸੁਆਦ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ।

‘ਦਰਸ਼ਨ’ ਦੀ ਇਸ ਵਾਰ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਕੀਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਇਸੇ ਪਿਰਤ ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੀਆਂ ਕੜੀਆਂ ਹਨ । ਇਸ ਵੇਲੇ ਭਾਵੇਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਫੌਜਦਾਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਵੱਲੋਂ ਭੇਜੇ ਹੋਏ ਇਕ ਪਠਾਣ ਹਥੋਂ ਮਾਰੂ ਜ਼ਖਮ ਦੇ ਕਾਰਣ ਨੰਦੇੜ ਸ਼ਹਿਰ (ਦੱਖਣ) ਵਿਚ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾ ਚੁਕੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਪਰਤੱਖ ਆਗੂ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਤਾਂ ਭੀ ਗੁਰੂ ਦੀ ਜਗਾਈ ਜੋਤਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਜਗ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਪਾਏ ਪੂਰਨੇ ਪਰਤੱਖ ਮੌਜੂਦ ਸਨ । ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਮਾਲ-ਹੈਂਕੜੀ ਧੜੀਆਂ ਨੇ ਜਦ ਦਮੜੀ ਦੇ ਤੂਤਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਨਿਗੁਣੀ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਨੂੰ—ਜਿਸ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਵਾਰ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ—ਐਵੇਂ ਹੀ ਵਧਾ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਰੁਧ ਹਕੂਮਤ ਨੂੰ ਜਾ ਉਕਸਾਇਆ ਤੇ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਨਾਇਬ ਸੂਬੇਦਾਰ ਨੂੰ ਭੜਕਾ ਕੇ ਰਾਜਸੀ ਕਲ੍ਹਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਖੜੀ ਕਰ ਦਿਤੀ, ਤਾਂ ਅੱਗਿਉਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭੀ ਬਗਾ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਦੇਖ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਭੀ ਭਗੌਤੀਆਂ ਫੜ ਲਈਆਂ । ਫੇਰ ਜੋ ਅੜੇ ਸੋ ਝੜੇ ਤੇ ਓੜਕ ਫਤਿਹ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਹੋਈ ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਫਤਿਹ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਹੌਂਸਲੇ ਦੂਣੇ ਚੌਣੇ ਕਰ ਦਿੱਤੇ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਰਤੱਖ ਗਿਆਨ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਜੇ ਥੋੜੇ ਜਿਹੇ ਸਿੰਘ ਮਾਮੂਲੀ ਭਗਉਤੀਆਂ ਨਾਲ ਹਕੂਮਤ ਦੀਆਂ ਧਾੜਾਂ ਨੂੰ ਭਾਂਜ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਦਲ ਅੱਗੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਕੀ ਅੜਨਾ ਹੈ । ਮਾਂਗਵੀਆਂ ਧਾੜਾਂ ਤਾਂ ਐਵੇਂ ਹੀ ਭੱਜ ਨਿਕਲਣਗੀਆਂ

ਇ: ਪ. ੧੩.

ਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਫੌਜ ਦੇ ਮਨ ਭੀ ਤਰਾਹੇ ਤਰੱਠੇ ਹੋਏ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਡਟ ਨਹੀਂ ਸਕਣਗੇ। ਜਦ ਭੀ ਵਧੇ ਹੋਏ ਹੌਂਸਲਿਆਂ ਵਾਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਕਈ ਕੋਈ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਹੱਲਾ ਮਾਰਿਆ ਤਾਂ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਭੈ ਦੇ ਕਾਰਣ ਵੈਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਫਾਂ ਬਹੁਤਾ ਤਰਾਣ ਲਾਏ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਹਿੱਲ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਇਸ ਲਈ ਕੋਈ ਹੰਭਲਾ ਮਾਰਨ ਲਈ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਮਨ ਉਤਾਵਲੇ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ। ਏਨੇ ਨੂੰ ਦੱਖਣ ਤੋਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਤੱਲੁਕੇ ਵਿੱਚ ਆ ਦੜਕਿਆ। ਬੱਸ ਫੇਰ ਕੀ ਸੀ, ਬਾਉਂ ਬਾਈਂ ਸਿੰਘ ਬਰਸਾਤ ਦੀਆਂ ਖੁੰਬਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਨਿਕਲ ਆਏ ਤੇ ਦਲਾਂ ਦੇ ਦਲ ਵਹੀਰਾਂ ਘੱਤੀਂ ਸਰਹਿੰਦ ਵੱਲ ਨੂੰ ਉੱਛਲ ਪਏ। ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਾਪੀ ਹੋਈ ਸਰਹਿੰਦ ਵਲ ਉਹ ਅੱਗੇ ਹੀ ਦੰਦੀਆਂ ਪੀਹ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਾਹਿਬ-ਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਤੜਫਦੀਆਂ ਲੋਥਾਂ ਹਾਲ ਤਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੜਫਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਧੁਖਦੀਆਂ ਚਿਖਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਆਉਣ ਨਾਲ ਹੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਲਾਂਬੂ ਬਲ ਬਲ ਉਠਦੇ ਸਨ। ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਹਾਕਮ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੇ ਭੀ ਚੋਖੀ ਫੌਜ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੁਲਖਈਆ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਸਮਾਣੇ ਤੇ ਸਢੌਰੇ ਵਿਚ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀਆਂ ਜੋਤੂ ਮਾਰਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਕੰਬਾਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਕ ਸੱਟ ਭੀ ਨਾ ਸਹੀ। ਚਪੜ-ਚਿੜੀ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਦੇ ਮਰਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਉਹ ਪੱਤਰਾ ਵਾਰ ਗਏ। ਸਰਹਿੰਦ ਉੱਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰਾਜ ਦੀ ਦੋਹੀ ਫਿਰ ਗਈ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਰਾਜ ਬਹੁਤਾ ਚਿਰ ਟਿਕਿਆ ਨਾ ਰਹਿ ਸਕਿਆ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਹਸਤੀ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਸੈਂਕੜੇ ਨਹੀਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਬਲੀ ਦੇਣੀ ਪਈ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਜਗਾਈ ਹੋਈ ਜੋਤਿ ਵੈਰੀਆਂ ਵਲੋਂ ਰਾਜ ਦੇ ਸਾਰੇ ਤਰਾਣਾਂ ਤੇ ਝੱਖੜਾਂ ਨਾਲ ਭੀ ਬੁਝਾਈ ਨਾ ਜਾ ਸਕੀ, ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਪਿਰਤ ਦੇ ਪੂਰਨੇ ਮਿਟਾਏ ਨਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਕਈ ਕਤਲਾਮਾਂ ਹੋਈਆਂ ਤੇ ਘਲੂਘਾਰੇ ਵਰਤੇ, ਪਰ ਸਿੰਘ ਕੌੜੀ ਵੇਲ ਵਾਂਗ ਵਧਦੇ ਹੀ ਗਏ। ਹੰਨੇ ਹੰਨੇ ਮੀਰੀ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਭੂਰੀਆਂ ਵਾਲੇ ਕਿਰਤੀ ਸੰਤ ਰਾਜੇ ਬਣ ਗਏ, ਤੇ ਰਾਜੇ ਭੀ ਉਹ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਮੁਗਲ, ਮਰਾਠੇ, ਰਾਸ਼ੇ ਤੇ ਫਰੰਗੀ ਭੀ ਕੰਨੀ ਕਤਰਾਉਣ ਲੱਗੇ। ਕਵੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ

ਇ: ਪ: ੧੪.

ਕਹੁ ਜੀ ਦਰਸਨ ਕਿਆ ਪਰਵਾਹ ਤਿਨਾ ਕੂ
ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਿਰ ਸਾਇਆ ॥ ੧੧ ॥

ਇਸ ਦੀ ਸਾਹਿੱਤਕ ਪੜਚੋਲ—

ਸਾਹਿੱਤਕ ਪੜਚੋਲ ਦੇ ਦਰਿਸ਼ਟੀ-ਕੋਣ ਤੋਂ ਇਹ ਵਾਰ ਕੋਈ ਬਹੁਤੇ ਉੱਚੇ ਪਾਏ ਦੀ ਨਹੀਂ । ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ, ਐਮ. ਏ., ਮਹਿਕਮਾ ਪੰਜਾਬੀ, ਮਹਿੰਦਰਾ ਕਾਲਜ ਪਟਿਆਲਾ, ਆਪਣੀ ੨੨ ਅਕਤੂਬਰ ੧੯੫੦ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ :

ਤੁਹਾਡੀ ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਮੈਂ 'ਵਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕੀ' ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ । ਇਸ ਦੇ ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਸਾਧਾਰਣ ਜਿਹਾ ਕਵੀਸ਼ਰ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਉਸ ਦੀ ਬੋਲੀ ਮਿਲਗੋਭਾ ਜਿਹੀ ਹੈ, (ਜਿਵੇਂ : ਦਰਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਰਸਨ ਕੀਤਾ, ਚਉਰਾਸੀ ਦੇ ਵਿਚਿ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕੋ ਨੁਵਾਨੁ, ਹੁਕਮ ਰੱਬ ਕੇ ਤਾਮਸ ਉੱਠੀ, ਸਹਲ ਕੰਮ ਥੋਂ, ਕਿਆ ਪਰਵਾਹ ਤਿਨਾਂ ਕੂੰ), ਕਿਰਿਆ-ਰੂਪਾਂ (ਜਿਵੇਂ : ਨਦਰ ਕਰੇਂਦਾ ਭਾਰੀ, ਮੋਰਚੇ ਬੰਨ੍ਹ ਖਲੋਏ, ਸੁਖ ਨਾ ਕੋਈ ਸੋਏ, ਨਦਰ ਨਾ ਆਵਸ ਕੋਈ) ਤੇ ਉਚਾਰਣ (ਜਿਵੇਂ : 'ਬਡੇ ਬਡੇ' ਤੇ 'ਵਡੇ ਵਡੇ') ਦੀ ਕਿਸੇ ਇਕ ਵਰਤੋਂ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਤੋਂ ਇਉਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਹੁਨਰ ਵਿਚ ਉਹ ਅਜੇ ਬਹੁਤਾ ਪੱਕਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ, ਕਲਮ ਅਜੇ ਰਸੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੇ ਬੋਲੀ ਉਪਰ ਪੂਰਾ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਅਜੇ ਬੱਝਣ ਵਾਲੀ ਸੀ।

ਦਰਸਨ ਦੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਫਾਰਸੀ ਦੇ ਤਤਸਮ ਸ਼ਬਦ ਬਹੁਤ ਹਨ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਬਹੁਤਾ ਨਾ ਪੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਹੋਣ ਦੇ ਸੂਚਕ ਹਨ । 'ਲਾਹੌਰ' ਵਾਸਤੇ 'ਲਾਹਾਨੂਰ', 'ਖਾਨਾ ਜੰਗੀ' ਵਾਸਤੇ 'ਜੰਗਾ ਖਾਨੀ', 'ਚਸਮ ਨੁਮਾਈ' ਵਾਸਤੇ 'ਚਸਮ ਨਿਵਾਈ', 'ਮੁਦਈ' ਵਾਸਤੇ 'ਮੱਦੀ' ਤੇ 'ਦਰਾਮਦ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਦੁਰਾਮਤ' ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਤੋਂ ਭੀ ਇਹੋ ਹੀ ਖਿਆਲ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਇ: ਪ: ੧੫.

ਲਫਜ਼ਾਂ ਦਾ ਬਿਗਾੜ, ਪ੍ਰਸੰਗ ਜਾਂ ਛੰਦ ਦੀ ਮਜਬੂਰੀ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਗਲਤੀ ਕਰ ਕੇ ਨਹੀਂ, ਕਵੀ ਦੀ ਅੱਧ-ਪੜ੍ਹਤਾ ਕਰ ਕੇ ਹੈ—ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਮੈਨੂੰ ਇਉਂ ਹੀ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਮੈਰੇ ਇਸ ਖਿਆਲ ਨੂੰ ਇਕ ਹੋਰ ਪਾਸਿਉਂ ਭੀ ਪਰੋੜ੍ਹਤਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਉਸ ਦੇ ਵਰਤੇ ਛੰਦਾਂ ਦੀਆਂ ਢਿੱਲੀਆਂ ਚੂਲਾਂ ਤੋਂ।

ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਕਚਿਆਈ ਇਥੋਂ ਭੀ ਪਰਤੱਖ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਲਿਖਣ ਤਾਂ ਉਹ ਵਾਰ ਬੈਠਾ ਹੈ ਪਰ ਜਦੋਂ ਭੀ ਲੜਾਈ ਭੜਾਈ ਜਾਂ ਜੰਗ ਦਾ ਮੌਕਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ—ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਮੌਕਾ ਵਾਰ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੇਵੇ—ਤਾਂ ਉਹ ਪੋਲੇ ਜਹੇ, ਉਸ ਦਾ ਐਵੇਂ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰ ਕੇ, ਅਗਲੀ ਗੱਲ ਛੋਹ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਰ ਦਾ ਨਿਰਭਰ ਸੁਧਾ ਜੰਗ ਤੇ ਸੀ ਪਰ ਇਹ ਰੰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਨੇ ਨਾਮ-ਮਾਤਰ ਭੀ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਬੰਨ੍ਹਿਆ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਰੰਗ ਬੰਨ੍ਹਣ ਵਾਸਤੇ ਕੁਝ ਵਿਦਵਤਾ ਤੇ ਕੁਝ ਕਲਪਣਾ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ, ਪਰ ਦਰਸ਼ਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਗੁਣ ਤੇ ਭੀ ਬਹੁਤ ਮਾਣ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਉਸ ਦੀ ਉੱਚੀ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਉਡਾਰੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ ਦਿਸਦੀ ਹੈ।—

ਕਹੁ ਜੀ ਦਰਸ਼ਨ ਅੰਬਰ ਪਾਟਾ ਕਿਉਂਕਰ ਜਾਈ ਸੀਤਾ ।
ਦਰਸ਼ਨ ਪਾੜ ਅਵੱਲਾ ਪਾਟਾ ਕਿਉਂਕਰ ਕੋਈ ਸੀਵੇ ।
ਕਹੁ ਜੀ ਦਰਸ਼ਨ ਪਹੁਤੀ ਖਬਰ ਖਾਨ ਨੂੰ ਹੰਸੂ ਹਾਰ ਪਰੋਈ ।

ਉਂਜ, ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਐਨ ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੋਈ ਉਚੀਆਂ ਉਡਾਰੀਆਂ ਲਾਉਣ ਵਾਲਾ ਕਵੀ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਵਾਰ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਦਰਿਸ਼ਟੀ ਕੋਣ ਤੋਂ, ਹੁਣ ਵਾਂਗ, 'ਅਦੁਤੀ' ਨਾ ਕਹਿ ਸਕਦੇ।

ਤੁਹਾਡਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਦਰਸ਼ਨ ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਵਸਨੀਕ ਹੋਵੇਗਾ। ਬੋਲੀ ਤੋਂ ਉਹ ਝਨਾਉਂ ਪਾਰ ਦਾ ਜੰਮ-ਪਲ ਲਗਦਾ ਹੈ। 'ਤਾਂ ਵੱਧੋ ਨੇ ਪਰ੍ਹਾ, ਘੱਤੇ ਨੇ ਘੇਰਾ, ਨਸਿ ਨਾ ਕੋਈ ਜਾਏ', 'ਸਭਨਾ ਉਧੀ ਆਈ', 'ਜਾਇ ਸੱਡੀ

ਲੁਕਾਈ', 'ਢਿਲ ਨਾ ਕਰਿਹੋ ਕਾਈ', 'ਕੂੜੇ ਬੋਲ ਅਲੈਂਦਾ', ਆਦਿ ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਦੀਆਂ ਮਿਸਾਲਾਂ ਹਨ। ਦਮੋਦਰ ਦੇ ਮੁਹਾਵਰੇ ਨਾਲ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਬੋਲੀ ਦੀ ਹੱਡ-ਚੰਮ ਦੀ ਸਾਂਝ ਪਛਾਨਣੀ ਔਖੀ ਨਹੀਂ। ਸ੍ਰੀ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪਿਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਨਿਰੋਲ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਉੱਪਰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਹ ਮਿਲਗੋਭਾ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਮੁਹਾਵਰੇ ਦੀ ਪਛਾਣ ਸ਼ੱਕੀ ਨਹੀਂ ਬਣਦੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਬੀਰ-ਰਸ ਭਰਨ ਲਈ ਬਨਾਉਂ ਪਾਰ ਦੀ ਬੋਲੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਲੈਣ ਦੀ ਕੋਈ ਰਿਵਾਇਤ ਨਹੀਂ। ਸੋ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਉਪਰੋਕਤ ਮਿਸਾਲਾਂ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਦੀ ਸਾਖ ਭਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਨਾਂ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਕਿਸੇ ਸਾਹਿੱਤਕ ਰੰਗ ਭਰਨ ਦੇ ਜਤਨ ਦੀ।

ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਖਾਸੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਤੋਂ ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਹੋਏ ਬੇ-ਵਿਚਾਰੇ ਤੇ ਅੰਨ੍ਹੇ ਹੱਲ-ਗਡ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ, ਐਮ. ਏ., ਪਟਿਆਲਾ, ਇਸ ਵਾਰ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਵਿਚ ੧੯ ਅਕਤੂਬਰ, ੧੯੫੦, ਦੇ ਆਪਣੇ ਨੋਟ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:—

ਇਸ ਵਾਰ ਵਿਚ ਦਮੋਦਰ ਦੀ 'ਹੀਰ' ਦੇ ਚਾਰ ਤੁਕੇ ਛੰਦ ਨੂੰ ਥੋੜੇ ਜਿਹੇ ਬਦਲਵੇਂ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਚਵਾਂ ਤੁਕਾਂ ਦਾ ਤੁਕਾਂਤ-ਮੇਲ ਹੈ। ਹਰ ਛੰਦ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਤਿੰਨ ਸਤਰਾਂ ਤੋਲ ਵਿਚ ਬਰਾਬਰ ਅਤੇ ਦਮੋਦਰ ਦੀ 'ਹੀਰ' ਅਤੇ ਲੋਕ-ਗੀਤ ਗਿੱਧੇ ਦੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਦੇ ਸਮਾਨ ਹਨ। ਚੌਥੀ ਅੰਤਲੀ ਸਤਰ ਵਿਚ ਕੁਝ ਮਾਤਰਾਂ ਵਧਾ ਕੇ ਤੋਲ ਲਮੇਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਅੰਤਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਦੋ ਵਿਸਰਾਮ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਵੀ ਨੇ ਇਸ ਚੌਥੀ ਤੁਕ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀਆਂ ਤਿੰਨਾਂ ਤੁਕਾਂ ਦਾ ਭਾਵ ਸਮੇਟਣ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਆਪਣੀ ਅਲੋਚਨਾ ਦੇਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਹੈ।

ਇ: ਪ: ੧੭.

੧੮.

ਬੋਲੀ ਦੀ ਪਰਧਾਨ ਸਿਫਤ ਤੇ ਲਿਖਤ ਬੋਲੀ ਕਾਰਣ,
ਇਹ ਵਾਰ ਦਮੋਦਰੀ ਸਕੂਲ ਦੀ ਬਿਆਨੀਆ ਕਵਿਤਾ ਹੈ।
ਪਰ ਪਰਤੀਤ ਐਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲਿਖਾਰੀ ਉਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ
ਸਿੱਖ ਸਾਹਿਤਕ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਕਾਫੀ ਅਸਰ ਪਿਆ ਹੈ। ਚੜ੍ਹਦੀ
ਬੋਲੀ ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਭੀ ਹੈ ਤੇ ਮੁਹਾਵਰਾ ਭੀ। ਇਸ ਲਈ ਬੋਲੀ
ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਸਥਾਨਕ ਰੰਗ ਦੀ ਧਾਰਨੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਂ ਹੀ
ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਇੱਕ ਸੱਚਾ ਹੈ।

ਬਿਆਨ ਵਿਚ ਵਿਸਥਾਰ ਨਹੀਂ, ਸੰਜਮ ਹੈ। ਕਵੀ
ਵਿਚ ਰੰਗ ਬੰਨ੍ਹ ਦੇਣ ਦੀ ਸੱਤਿਆ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ
ਫਿਲਮਿਕ ਚੁਸਤੀ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਗੁਣ ਹੈ। ਬੀਰ ਰਸ,
ਜੋ ਐਸਾ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਪਰਧਾਨ ਗੁਣ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ,
ਕਮਜ਼ੋਰ ਤੇ ਨਿਤਾਣਾ ਜਿਹਾ ਹੈ।

ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ ਤੇ 'ਦਰਸ਼ਨ' ਕਵੀ ਦਾ ਇਹ ਟੋਟਕਾ
ਆਪਣੇ ਸਾਹਿਤਕ ਗੁਣ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇਤਿਹਾਸਕ
ਮਹੱਤਤਾ ਕਰਕੇ ਸੁੰਦਰ ਤੇ ਦੁਰਲੱਭ ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।

ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਦੋਹਾਂ ਵਿਦਵਾਨ ਸੱਜਣਾਂ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਪ੍ਰੀਤਮ
ਸਿੰਘ ਤੇ ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ, ਦਾ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ
ਇਹ ਅਖੀਰਲੇ ਪੜਚੋਲੀ ਨੋਟ ਲਿਖ ਕੇ 'ਦਰਸ਼ਨ' ਕਵੀ ਦੀ ਰਚੀ ਇਸ
ਵਾਰ' ਨੂੰ ਸੰਪਾਦਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਹੱਥ ਵਟਾਇਆ ਹੈ।

ਪਟਿਆਲਾ,
੨੯ ਨਵੰਬਰ, ੧੯੫੦

ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ

ਇ: ਪ: ੧੮.

ਵਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕੀ

ਕਵਿ ਦਰਸਨ ਰਚਿਤ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਲੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤੇਰਾ ਚਾਰਿ ਕੁੰਟ ਮਿਲ ਆਵੈ ।
ਦਰਸਨ ਕੀਤੇ ਪਾਪ ਖੰਡੀਅਨਿ ਜਨਮ ਮਰਨ ਮਿਟ ਜਾਵੈ ।
ਚਉਰਾਸੀ ਦੇ ਵਿਚਿ ਪਵਨਿ ਨ ਮੂਲੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੋ ਨੁਾਵੈ ।
ਕਹੁ ਜੀ ਦਰਸਨੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕੋ ਨੁਾਵਨੁ ਕੋ ਵਡਭਾਗੀ ਪਾਵੈ ॥੧॥

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕੋ ਦਰਸਨ ਕਾਰਨਿ ਕੇਤੀ ਖੜੀ ਪਿਆਸੀ ।
ਜੋਗੀ ਜੰਗਮ ਅਵਰ ਮੁਨੀਸਰ ਬੈਰਾਗੀ ਸੰਨਿਆਸੀ ।
ਸਿੱਧ ਸੰਤ ਸਭਿ ਸਰਨਿ ਤੁਮਾਰੀ ਤੂੰ ਸੱਚਾ ਅਬਨਾਸੀ ।
ਦਰਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਰਸਨੁ ਕੀਤਾ ਟੂਟੀ ਜਮ ਕੀ ਫਾਸੀ ॥੨॥

ਅੱਬਲ ਨਾਮ ਸੱਚੇ ਸਾਹਿਬ ਕਾ ਜਿਨ ਇਹ ਬਣਤ ਬਨਾਈ ।
ਸੰਮਤ ਸਤਾਰਾ ਸੈ ਛਿਆਠਿ ਰਾਜੁ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹੀ ।
ਚਕੁ ਗੁਰੂ ਕਾ ਘਰੁ ਨਾਨਕ ਕਾ ਦਿਨੁ ਦਿਨੁ ਕਲਾ ਸਵਾਈ ।
ਦਰਸਨ ਹੁਕਮੁ ਰਬੁ ਕੇ ਤਾਮਸ ਉੱਠੀ ਕਿਉਂਕਰਿ ਮੇਟੀ ਜਾਈ ॥੩॥

ਸਹਲ ਕੰਮ ਥੋਂ ਕਾਵਸ ਉੱਠੀ ਕੀ ਬਾਬਤਿ ਤਰਕਾਰੀ ।
ਦਿਨ ਵੈਸਾਖੀ ਤੂਤੁ ਝੜਾਏ ਖੋਹੀ ਸਿੰਘਾਂ ਖਾਰੀ ।
ਚੂਹੜ ਧੜੀਐ ਤੂਤ ਮੰਗਾਏ ਨਦਰਿ ਕਰੇਂਦਾ ਭਾਰੀ ।
ਕਹੁ ਜੀ ਦਰਸਨ ਜਿਨ ਕੀ ਨਦਰ ਉਚੇਰੀ ਤਿਨਾਂ ਭਈ ਖੁਆਰੀ ॥੪॥

ਤੂਤਾਂ ਉਪਰੋਂ ਕਾਵਸਿ ਉੱਠੀ ਸਭ ਅਕਲ ਕੇ ਖੋਏ ।
ਮੈਨੇ ਕਤਰੂ ਤੇ ਪੰਜ ਮਜਬੀ ਸੱਭ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ।
ਚਾਕਰ ਨੌਕਰ ਬਹੁਤੇ ਰੱਖੇ ਮੋਰਚੇ ਬੰਨ੍ਹਿ ਖਲੋਏ ।
ਦਰਸਨ ਸੁੱਤੇ ਸਿੰਘ ਜਗਾਏ ਲੋਕ ਸੁਖ ਨਾ ਕੋਈ ਸੋਏ ॥੫॥

ਇ: ਪ: ੧੯.

ਸੁਖ ਨਾ ਕੋਈ ਸਉਂਦਾ ਜੀ ਸਭ ਖਲਕ ਇਕੱਠੀ ਹੋਈ।
 ਦੋਂਦੇ ਗਾਲੀ ਕਰਨਿ ਹਗਾਮੇ ਮੁਹ ਥੋ ਲੱਥੀ ਲੋਈ।
 ਚੂਹੜ ਬੋਲ ਅਵੱਲੇ ਬੋਲੇ ਨਦਰਿ ਨ ਆਵਸਿ ਕੋਈ।
 ਕਹੁ ਜੀ ਦਰਸਨ ਜੇ ਕੋ ਕਰੈ ਤਕੱਬਰ ਬਾਜੀ ਹਾਰੇ ਸੋਈ ॥੬॥

ਰਲ ਕੇ ਧੜੀਆਂ ਮਸਲਤ ਕੀਤੀ ਕੀ ਬਹਿ ਕਾਰਨੁ ਕਰੀਐ।
 ਸਭੇ ਸਿੰਘ ਦਿਵਾਈਅਨਿ ਬੰਦੀ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸੋਂ ਡਰੀਐ।
 ਲਾਹਾਨੂਰ ਕਚਹਿਰੀ ਸਿਰ ਤੇ ਕੈ ਕੈ ਅੱਗੋਂ ਭਰੀਐ।
 ਦਰਸਨ ਪੰਜ ਮੁਸੱਦੀ ਵਿਚਿ ਸ਼ਹਰ ਦੇ ਕੇਹੜਾ ਕੇਹੜਾ ਫੜੀਐ ॥੭॥

ਲਾਹਾਨੂਰ ਉਠਿ ਚੱਲਿਆ ਸੰਗਿ ਲੈਂਦਾ ਸੈ ਭਾਈ।
 ਜਾਹਿ ਕਰਿ ਕੂਕੇ ਅਸਲਮ ਖਾਂ ਦੇ ਅੱਗੇ ਸਿੰਘਾਂ ਮੰਦੀ ਚਾਈ।
 ਖਾਣੇ ਵਿਚਿ ਸਉਗੰਦ ਜੁ ਪਾਈ ਨਾ ਉਸ ਭੈਣੁ ਨ ਭਾਈ।
 ਦਰਸਨ ਜਾਹਿ ਕੇ ਚੂਹੜ ਅਹਿਦੀ ਭੇਜੇ ਸਿੰਘਾਂ ਖਬਰ ਨ ਕਾਈ ॥੮॥

ਆਏ ਅਹਿਦੀ ਵਿਚ ਚੱਕ ਦੇ ਆਇ ਦੁਰਾਮਤਿ ਹੋਈ।
 ਦਾਣਾ ਘਾਹੁ ਦਿਵਾਇਓ ਇਨ ਕੋ ਬੁਰਾ ਨ ਕਹੀਯੋ ਕੋਈ।
 ਜਾਏ ਨਾਲਿ ਵਕੀਲ ਅਸਾਡਾ ਹਾਜਰੁ ਜਾਇ ਖਲੋਈ।
 ਕਹੁ ਜੀ ਦਰਸਨ ਚੂਹੜ ਵਿਚਿ ਕਚਹਿਰੀ ਦੇ ਦੇ ਧਾਹੀ ਰੋਈ ॥੯॥

ਨਾਲਿ ਵਕੀਲ ਚਲਾਇਆ ਸਿੰਘਾਂ ਪੈਂਡਾ ਹੱਛਾ ਲੀਤਾ।
 ਵਿਚਿ ਕਚਾਹਰੀ ਲਗੀ ਅਦਾਲਤੁ ਕਹੁ ਸਿੰਘਾਂ ਕਿਆ ਕੀਤਾ।
 ਲੱਖੀਂ ਚੂਹੜ ਬਾਗੁ ਬਣਾਇਆ ਪੁਰਜੇ ਪੁਰਜੇ ਕੀਤਾ।
 ਕਹੁ ਜੀ ਦਰਸਨ ਅੰਬਰ ਪਾਟਾ ਕਿਉਂਕਰਿ ਜਾਈ ਸੀਤਾ ॥੧੦॥

ਰਲ ਕੇ ਧੜੀਆਂ ਮਸਲਤ ਕੀਤੀ ਕੈਦ ਵਕੀਲ ਕਰਾਇਆ।
 ਲਾਹਾਨੂਰ ਦਿਆਂ ਸਿੰਘਾਂ ਸੁਣਿਆ ਤੁਰਤੁ ਵਕੀਲੁ ਛੁੜਾਇਆ।
 ਚੂਹੜ ਬੋਲੀ ਬੋਲ ਨ ਜਾਣੈ ਸਿੰਘਾਂ ਗੁੱਸਾ ਖਾਇਆ।
 ਕਹੁ ਜੀ ਦਰਸਨ ਕਿਆ ਪਰਵਾਹੁ ਤਿਨਾ ਕੂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ
 ਸਿਰਿ ਸਾਇਆ ॥੧੧॥

ਲਾਹਾਨੂਰ ਦਿਆਂ ਲਿਖਿਆ ਸਿੰਘਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕੇ ਤਾਈਂ ।
 ਚੂਹੜ ਨਿੱਤ ਹੋਵੈ ਫਿਰਿਆਦੀ ਫਿਰਦਾ ਸਭਨੀ ਥਾਈਂ ।
 ਜੂਠੇ ਕੂੜੇ ਬੋਲ ਅਲੈਂਦਾ ਬੋਲੈ ਬਾਦ ਹਵਾਈ ।
 ਦਰਸਨ ਐਸੀ ਬਿਦਿਤਿ ਵਿਚਿ ਚੱਕ ਦੇ ਵਸਣ ਦੇਵਨਿ ਨਾਹੀ ॥੧੨॥

ਚੂਹੜ ਬਹੁਤ ਹਿਮਾਇਤ ਆਂਦੀ ਕੁਝ ਮੁੱਲਾਂ ਕੁਝ ਕਾਜੀ ।
 ਕੂਕੇ ਅਸਲਮ ਖਾਨ ਦੇ ਅੱਗੇ ਸਿੰਘਾਂ ਮੰਦੀ ਸਾਜੀ ।
 ਪੱਟੀ ਵਿਚਿ ਅਮੀਨ ਤੁਸਾਡਾ ਪਕੜੇ ਬਾਂਹਿ ਅਸਾਡੀ ।
 ਦਰਸਨ ਸਭੇ ਸਿੰਘ ਨਿਕਾਲੀ ਚੱਕੋਂ ਤਦਿ ਮੈਂ ਹੋਵਾਂ ਰਾਜੀ ॥੧੩॥

ਤਾਂ ਕਾਗਲ ਤੇ ਪਰਵਾਨੇ ਲੈ ਕਰਿ ਬਾਹਰਿ ਚੂਹੜ ਆਇਆ ।
 ਅੱਗੋਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਮਿਲਨ ਉਲਾਮੇ ਲੱਖੀ ਬੋਲ ਗਵਾਇਆ ।
 ਮਾਰੀਂ ਸਿੰਘ ਨਿਕਾਲੀ ਚੱਕੋਂ ਤਦਿ ਖੜਿਆਣੀ ਜਾਇਆ ।
 ਦਰਸਨ ਕਾਵਸਿ ਉਠੀ ਮਿਟੇ ਨ ਮੂਲੇ ਕਾਲ ਨਗਾਰਾ ਵਾਇਆ ॥੧੪॥

ਆਇਆ ਚੂਹੜ ਸੁਣਿਆ ਸਿੰਘਾਂ ਕੀਤੀ ਚਸ਼ਮ ਨਿਵਾਈ ।
 ਭਲਕੇ ਉੱਠੀ ਕਰੇ ਹਗਾਮੇ ਸੈਨਾ ਸਭ ਬੁਲਾਈ ।
 ਮਰਣ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਵਿਥਿ ਚੱਕ ਦੇ ਫੇਰਿ ਨ ਜਣਸੀ ਮਾਈ ।
 ਦਰਸਨ ਸੁਣਿਆ ਖਾਧਾ ਗੁੱਸਾ ਪਕੜਿ ਭਗੌਤੀ ਚਾਈ ॥੧੫॥

ਪਕੜਿ ਭਗੌਤੀ ਚਾਈ ਸਿੰਘਾਂ ਜੰਗਾ ਖਾਨੀ ਹੋਈ ।
 ਸਾਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਭਇਆ ਇਕੱਠਾ ਸਚੁ ਨ ਆਖੈ ਕੋਈ ।
 ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮੋਰਚੈ ਬਧੇ ਆਹੇ ਪਹਿਲੇ ਮਾਰੇ ਸੋਈ ।
 ਕਹੁ ਜੀ ਦਰਸਨ ਚੂਹੜ ਹੱਥ ਨਾ ਆਇਆ ਬੱਧੇ ਬੈਠੇ ਕੋਈ ॥੧੬॥

ਘਰ ਚੂਹੜ ਦਾ ਲੁਟਣ ਲਗੇ ਨਉ ਹਜ਼ਾਰੀ ਲੱਖੀ ।
 ਕਉਡੀ ਦਾਨੁ ਨ ਕਰਦਾ ਆਹਾ ਮੂਲਿ ਨ ਵੇਖੈ ਅੱਖੀ ।
 ਮਾਇਆ ਖੋਹਿ ਲਈ ਸਭ ਸਿੰਘਾਂ ਕੈਥੇ ਜਾਈ ਰੱਖੀ ।
 ਦਰਸਨ ਮਾਇਆ ਦੇ ਰਖਣ ਵਾਲੇ ਮਾਰੇ ਰੱਤਿ ਭਗੌਤੀ ਚੱਖੀ ॥੧੭॥

ਇ: ਪ: ੨੧.

੨੨.

ਚੱਕੋਂ ਨੱਸਿ ਗਇਓ ਚੂਹੜ ਕਿਉਂਕਰ ਕੋਈ ਜਾਲੇ ।
ਪੱਟੀ ਵਿਚਿ ਅਮੀਨ ਤੁਸਾਡਾ ਦੇਖ ਜੋ ਬਾਲਣ ਬਾਲੇ ।
ਲੱਖ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪੱਯੇ ਲਾਏ ਮਾਰੇ ਭਾਈ ਸਾਲੇ ।
ਦਰਸਨ ਦੇਖ ਮੁਸੱਦੀ ਕੀਏ ਇਕੱਠੇ ਸੱਭੇ ਪੱਟੀ ਵਾਲੇ ॥੧੮॥

ਪੱਟੀ ਵਾਲੇ ਭਏ ਇਕੱਠੇ ਚੂਹੜ ਵਿਚਿ ਪੁਕਾਰੇ ।
ਚਾਕਰ ਨੌਕਰ ਯਾਰ ਤੁਸਾਡੇ ਸੱਭੇ ਸਿੰਘਾਂ ਮਾਰੇ ।
ਖਰਚਾ ਲੱਖ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪੱਯੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਵਾਂ ਵਾਰੇ ।
ਦਰਸਨ ਜੇ ਵੱਸ ਅਸਾਡਾ ਲੱਗੇ ਪੱਟੀ ਲਈ ਇਜਾਰੇ ॥੧੯॥

ਪੱਟੀ ਵਿਚਿ ਜੋ ਅਮੀਨ ਹਰਿ ਸਹਾਇ ਰੱਯਤ ਸਭ ਬੁਲਾਈ ।
ਦੇਹੋ ਛੇੜਾਂ ਨਾਲਿ ਅਸਾਡੇ ਢਿਲਿ ਨ ਕਰਹੋ ਕਾਈ ।
ਮਾਰੀ ਸਿੰਘ ਨਿਕਾਲੀ ਚੱਕੋਂ ਜਾਸਨਿ ਕੇਹੜੀ ਜਾਈ ।
ਦਰਸਨ ਸੁਣਿਆ ਸਿੰਘਾਂ ਕੀਤੀ ਮਸਲਤ ਚੋਟ ਨਗਾਰੇ ਲਾਈ ॥੨੦॥

ਚੋਟ ਨਗਾਰੇ ਲਾਈ ਸਿੰਘਾਂ ਢੋਲ ਸਰਨਾਈ ਵੱਜੇ ।
ਬਹਿ ਬਹਿ ਚਿਹਰੇ ਲੈਨਿ ਮੁਸੱਦੀ ਕੁਝ ਬੇਹੇ ਕੁਝ ਸੱਜੇ ।
ਵਡੇ ਵਡੇ ਜਮਾਤੀ ਵਾਲੇ ਕਦਮ ਨ ਧਰਦੇ ਅੱਗੇ ।
ਦਰਸਨ ਅਮਲਾ ਫੈਲਾ ਭਇਆ ਇਕੱਠਾ ਸਿੰਘ ਅਗੇਰੇ ਗੱਜੇ ॥੨੧॥

ਤਾਂ ਲਿਖਿ ਕਰਿ ਸਿੰਘਾਂ ਚਿੱਠੇ ਭੇਜੇ ਭਾਈ ਮਜਬ ਬੁਲਾਏ ।
ਜੋਰ ਅਸਾਨੂ ਡਾਢਾ ਪਹੁਤਾ ਰਹਿਸਾਂ ਗੁਰ ਕੇ ਸਾਏ ।
ਨਾ ਕੋ ਤਕੀਆ ਤਾਣ ਅਸਾਨੂੰ ਰਖਸੀ ਅਪਣੇ ਸਾਏ ।
ਦਰਸਨ ਭੇਜਿਆ ਚਿੱਠਾ ਢਿੱਲ ਨ ਹੋਈ ਸਿੰਘ ਸ਼ਿਤਾਬੀ ਆਏ ॥੨੨॥

ਆਏ ਸਿੰਘ ਹੋਏ ਇਕੱਠੇ ਏਕ ਮਜਬ ਕੇ ਭਾਈ ।
ਅੱਗੇ ਧੜੀਆਂ ਨਾਲ ਅਦਾਵਤਿ ਹੁਣ ਤੁਰਕਾਂ ਗਲ ਪਾਈ ।
ਤੀਨ ਕੋਟ ਕਾ ਕਰਿਓ ਆਹੁਰੁ ਕਿਲਾ ਸ਼ਿਤਾਬ ਬਣਾਈ ।
ਦਰਸਨ ਅੱਠਾਂ ਪਹਿਰਾਂ ਵਿਚਿ ਕੋਟ ਬਣਾਇਓ ਢਿੱਲ ਨ ਕਰਯੋ ਕਾਈ ॥੨੩॥

ਇ: ਪ: ੨੨.

ਤੀਨ ਕੋਟ ਕਾ ਆਹਰ ਹੋਇਆ ਸੁਣਿਆ ਸਭ ਲੁਕਾਈ।
ਸਿਰ ਦੇ ਉਪਰ ਘੁਰੇ ਨਗਾਰੇ ਘਰਿ ਘਰਿ ਮਿਲੀ ਵਧਾਈ।
ਮਰਣ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਵਿਚਿ ਚੱਕ ਦੇ ਫੇਰ ਨ ਜਣਸੀ ਮਾਈ।
ਦਰਸਨ ਪੱਕੇ ਮਹਲ ਗਿੜਾਏ ਸਿੰਘਾਂ ਕਿਲਾ ਸ਼ਿਤਾਬ ਬਣਾਈ॥੨੪॥

ਲਸਕਰ ਸਭੇ ਭਏ ਇਕਠੇ ਨਾਲੇ ਛੇੜਾਂ ਵਾਲੇ।
ਪਾਰਾਵਾਰ ਨ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਕਿਆ ਕੋ ਆਖਿ ਸੰਭਾਲੇ।

...
ਦਰਸਨ ਮਉਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਈ ਜਾਸਨਿ ਪਹਲੇ ਗਾਲੇ॥੨੫॥

ਲਸਕਰ ਆਨਿ ਦਿਖਾਲੀ ਦਿੱਤੀ ਸਿੰਘ ਅੱਗੇ ਨੀ ਉੱਠੇ।
ਭਰਨਿ ਬੰਦੂਕਾਂ ਦੇਨਿ ਅਰਾਬੇ ਤੀਰ ਕਮਾਣੀ ਜੁੱਟੇ।
ਤੀਨ ਪਹਰ ਕਾ ਭੇੜਾ ਹੋਇਆ ਦਾਰੂ ਸਭ ਨਿਖੁੱਟੇ।
ਦਰਸਨਮਾਰਿਆਹਰਿਸਹਾਇਭਈਗੁਬਾਰੀ ਮਾਰਿਉਥਾਈਂ ਸੁੱਟੇ॥੨੬॥

ਬਡੇ ਬਡੇ ਅਕਾਬਰ ਮਾਰੇ ਨਾਲੇ ਲੋਟੀ ਹੋਈ।
ਵਡੇ ਵਡੇ ਵਰਿਆਮ ਸੁਣੀਂਦੇ ਫਿਰਿ ਨਹੀ ਤਕਦਾ ਕੋਈ।
ਬਾਮਣ ਸਈਅਦਿ ਬਹੁਤੇ ਮਾਰੇ ਘਰਿ ਘਰਿ ਰੋਵਣਾ ਹੋਈ।
ਦਰਸਨ ਦੁੰਹ ਮਜ਼ਬਾਂ ਦਾ ਭੇੜਾ ਹੋਇਆ ਸਿੱਦਤਿ ਵਧ ਖਲੋਈ॥੨੭॥

ਮਾਰੇ ਲਸਕਰ ਭਈ ਗੁਬਾਰੀ ਸਿੰਘ ਨ ਮੂਲੋਂ ਡਰਦੇ।
ਵਿਚਿ ਕਚਾਹਰੀ ਲੱਗੀ ਅਦਾਲਤਿ ਬਹਿ ਬਹਿ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ।
ਦਰਸਨ ਮਾਰਿ ਅਮੀਨ ਚੁਕਾਇਆ ਸਿੰਘਾਂ ਪਿੱਛੇ ਰੋਵਸੁ ਘਰ ਦੇ॥੨੮॥

ਅਸਲਮ ਖਾਨ ਪਰਵਾਨਾ ਭੇਜਿਆ ਸਭਿ ਜਮਾਤਿ ਬੁਲਾਈ।
ਦੇਵਾ ਜਟੁ ਸ਼ਿਤਾਬ ਬੁਲਾਇਓ ਢਿਲਿ ਨ ਕਰਹੋ ਕਾਈ।
ਰਾਤਿ ਪ੍ਰਾਤੀ ਚੱਕੁ ਮਾਰੀਐ ਕਰਿ ਕੈ ਵੱਡੀ ਧਾਈ।
ਦਰਸਨ ਸੁਣਿਆ ਸਿੰਘਾਂ ਰਾਜੀ ਹੋਏ ਸਭਨਾ ਫਤੈ ਬੁਲਾਈ॥੨੯॥

ਇ: ਪ: ੨੩.

੨੪.

ਗੋਸ਼ੇ ਦੇਵੇ ਅਰਜ਼ਿ ਲਿਖਾਈ ਖਾਨ ਸਾਹਿਬੁ ਦੇ ਤਾਈਂ ।
ਅਗੈ ਸਿੰਘਾਂ ਸਾਕਤ ਕੀਤੀ ਕੰਮੁ ਅਸਾਡਾ ਨਾਹੀਂ ।
ਕੁਹਮਕਿ ਨਾਲਿ ਖਜ਼ਾਨਾ ਦੇਵੇਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਭਾਰੁ ਉਠਾਈਂ ।
ਦਰਸਨ ਮਾਰੀ ਸਿੰਘ ਨਿਕਾਲੀਂ ਚੱਕੋਂ ਤਦਿ ਮੈ ਖਾਣਾ ਖਾਈਂ ॥੩੦॥

ਖਾਨ ਹੈਰਾਨ ਭਇਆ ਮਨਿ ਅੰਦਰਿ ਝੁਰ ਝੁਰ ਮਰਦਾ ਹਾਵੈ ।
ਦੇਵਾ ਜਟੁ ਨ ਧਰਦਾ ਹੀਆ ਕੂੜ ਕਲਾਮਾ ਖਾਵੈ ।
ਜੇ ਮੈ ਉਪਰ ਕਰਦਾ ਨਾਹੀ ਬੋਲ ਚੰਗੇ ਤੇ ਜਾਵੈ ।
ਦਰਸਨ ਲਖ ਰੁਪੱਯੇ ਖਰਚੀ ਤੋੜੇ ਸਿਰੁ ਧਨੁ ਜਾਵੈ ॥੩੧॥

ਖਾਨ ਮੁੱਸਦੀ ਘਰ ਬੁਲਾਏ ਨਾਲੇ ਮਜਲਸ ਸਾਰੀ ।
ਦੇਵਾ ਜਟੁ ਕਦੀਮ ਅਸਾਡਾ ਕੁਹਮੁਕਿ ਦੇਹੋ ਭਾਰੀ ।
ਨਾਲ ਨਿਸ਼ਾਨ ਦੇਹੋ ਨਗਾਰੇ ਹਾਥੀ ਸਣੇ ਅੰਬਾਰੀ ।
ਕਹੁ ਜੀ ਦਰਸਨੁ ਸਾਸੁ ਨਿਖੁਟੇ ਆਈ ਤਿਨੁੰ ਦੀ ਵਾਰੀ ।

ਦੇਵਾ ਖਾਨ ਕਰਾਇਆ ਰਾਜੀ ਨਿਸਾ ਦਿਲਾਸਾ ਕੀਤੀ ।
ਹਿੰਦੂ ਚੱਕਿ ਨ ਰਹਣਾ ਪਾਇਨਿ ਕਰਦੇ ਵਡੀ ਅਨੀਤੀ ।
ਸੱਈਅਦ ਮੁਸਲਮਾਨ ਜਲਾਇਨ ਮਾਇਆ ਸਭਾ ਲੀਤੀ ।
ਕਹੁ ਜੀ ਦਰਸਨ ਜਿਨੁੰ ਓਟ ਸੱਚੇ ਦੀ ਤਿਨਾ ਬਾਜੀ ਜੀਤੀ ॥੩੩॥

ਦੇਵਾ ਲਸਕਰੁ ਭਇਆ ਇਕੱਠਾ ਮਸਲਤਿ ਕਰਿਹੋ ਕਾਈ ।
ਰਾਤੋ ਰਾਤੀ ਚੱਕ ਮਾਰੀਏ ਕਰਿ ਕੇ ਵੱਡੀ ਧਾਈ ।
ਅੱਗੇ ਹਿੰਦੂ ਬਹੁਤ ਸੁਣੀਦੇਂ ਕਰਸਨਿ ਜੋਰ ਲੜਾਈ ।
ਦਰਸਨੁ ਸੁਣਿਆ ਸਿੰਘਾਂ ਕਰੀ ਤਈਆਰੀ ਸਭਨਾ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ॥੩੪॥

ਦੇਵੇ ਉਠ ਤਈਆਰੀ ਕੀਤੀ ਮਨਾ ਕਰੇ ਸਭ ਕੋਈ ।
ਅਗੈ ਲਸਕਰ ਬਹੁਤੇ ਮਾਰੇ ਘਰਿ ਘਰਿ ਰੋਵਣਾ ਹੋਈ ।
ਜੇ ਕੋ ਉਥੇ ਚੜ੍ਹੇ ਕਰਿ ਜਾਂਦਾ ਪਹਲੋ ਹਾਰਦਾ ਸਈ ।
ਕਹੁ ਜੀ ਦਰਸਨ ਜੇ ਕੋ ਮੁੜੇ ਨ ਮੂਲੇ ਅਕਲ ਤਿਨੁੰ ਦੀ ਖੋਈ ॥੩੫॥

ਇ: ਪ: ੨੪.

ਚੜ੍ਹਿਆ ਦੇਵਾ ਵੱਜਿਆ ਮਾਰੂ ਕੁਹਮਕਿ ਲੈ ਕਰਿ ਭਾਰੀ ।
 ਅੱਗੇ ਹਿੰਦੂ ਮੁੱਲਾਂ ਲੜਦੇ ਦੇਖ ਅਸਾਡੀ ਵਾਰੀ ।
 ਦਾਰੂ ਸੀਸਾ ਬਹੁਤ ਮੰਗਾਹੋ ਕਰਸਾਂ ਵਡੀ ਗੁਬਾਰੀ ।
 ਕਹੁ ਜੀ ਦਰਸਨ ਜੇ ਮੁੜੇ ਨ ਮੂਲੇ ਅਕਲ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਰੀ ॥੩੬॥

ਦੇਵਾ ਲਸ਼ਕਰ ਭਇਆ ਇਕੱਠਾ ਬਾਹਰਿ ਡੇਰੇ ਪਾਏ ।
 ਤੰਬੂ ਤੇ ਸ਼ਦੀਆਨੇ ਜੀ ਕਹੁ ਝੰਡੇ ਖੜਕਾਏ ।
 ਲਾਹਾਨੂਰ ਵਿਚਿ ਗੱਡੀਆਂ ਭਰੀਆਂ ਸੀਸਾ ਗੋਲੀ ਆਏ ।
 ਦਰਸਨ ਲਸ਼ਕਰ ਝੜ ਬਦਲ ਹੋਈ ਕੋਈ ਅੰਤ ਨਾ ਪਾਇਆ ਜਾਏ ॥੩੭॥

ਤੀਨ ਕੋਹ ਤੇ ਪਉਂਦੇ ਡੇਰੇ ਧੂਆਂ ਧਾਰੂ ਦਿਸੀਵੈ ।
 ਮੁਗਲ ਪਠਾਣ ਕੁਰੈਸ਼ੀ ਸਈਅਦ ਹਰ ਦਮ ਰਹਿੰਦੇ ਖੀਵੈ ।
 ਅੱਗੈ ਡਾਇਣ ਚੱਕੁ ਸੁਣੀਂਦਾ ਕਉਣ ਮਰੈ ਕਉਣ ਜੀਵੈ ।
 ਦਰਸਨ ਪਾੜ ਅਵੱਲਾ ਪਾਟਾ ਕਿਉਂਕਰਿ ਕੋਈ ਸੀਵੈ ॥੩੮॥

ਦੇਵੇ ਮੋਰਚੇ ਜਾਇ ਬਣਾਏ ਮਿਲੇ ਜਮਾਤਾਂ ਵਾਲੇ ।
 ਵਾਹਰ ਦੇਵੇ ਸਭ ਬੁਲਾਈ ਕੁਝ ਭਾਈ ਕੁਝ ਸਾਲੇ ।
 ਵਾਹਰ ਮੁਹਰਿ ਲੜੇ ਨ ਮੂਲੇ ਸੋ ਗੀਦੀ ਮੂੰਹ ਕਾਲੇ ।
 ॥੩੯॥

ਤਾ ਬੱਧੋ ਨੇ ਪਰਾ ਘੱਤੇ ਨੇ ਘੋਰਾ ਨੱਸਿ ਨ ਕੋਈ ਜਾਏ ।
 ਤੀਰ ਬੰਦੂਕਾਂ ਲੱਗੀ ਛਹਿਬਰ ਅੰਤ ਨਾ ਪਾਇਆ ਜਾਏ ।
 ਛੁਟਨਿ ਤੋਫਾਂ ਦਾਰੂ ਸੀਸਾ ਸੂਰਜ ਨਦਰਿ ਨ ਆਵੈ ।
 ਕਹੁ ਜੀ ਦਰਸਨ ਸਿੰਘ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਗੁਰ ਗੋਬਿੰਦ ਜਸ ਗਾਵੈ ॥੪੦॥

ਪਹਰ ਅਢਾਈ ਭੇੜਾ ਹੋਇਆ ਸੁਣਿਆ ਸਭ ਲੁਕਾਈ ।
 ਹੁਕਮ ਸੱਚੇ ਸਾਹਿਬੁ ਕਾ ਆਇਆ ਫੌਜ ਨਾ ਜਾਣਾ ਪਾਈ ।
 ਸੁਤੇ ਸਿੰਘ ਜਗਾਏ ਸਤਿਗੁਰ ਹੋਇਆ ਆਪ ਸਹਾਈ ।
 ਕਹੁ ਜੀ ਦਰਸਨ ਸਿੰਘ ਚਉਣੇ ਹੋਏ ਸਭਨਾ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ॥੪੧॥

ਇ: ਪ: ੨੫.

੨੬.

ਪਕੜਿ ਭਗਉਤੀ ਚਾਈ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲਿ ਸਭਾ ਉਠਿ ਹੋਈ ।
ਨਿੱਕੀ ਸੁੱਕੀ ਕੇਤੀ ਮਾਰੀ ਦੇਵਾ ਨਸਿ ਗਇਓਈ ।
ਤੀਨ ਕੋਹ ਤੇ ਕਤਲਾਮੁ ਕਰਿ ਮਾਰੇ ਨਾਲੇ ਲੋਟੀ ਹੋਈ ।
ਕਹੁ ਜੀ ਦਰਸਨ ਪਹੁਤੀ ਖਬਰ ਖਾਨ ਨੂੰ ਹੰਜੂ ਹਾਰ ਪਰੋਈ ॥੪੨॥

ਖਾਨ ਖਨੀਮ ਅਕਾਬਰ ਮਾਰੇ ਦੇਵਾ ਹਥਿ ਨ ਆਇਆ ।
ਨਿੱਕੀ ਸੁੱਕੀ ਕੇਤੀ ਮਾਰੀ ਅੰਤ ਨ ਜਾਈ ਪਾਇਆ ।

ਕਹੁ ਜੀ ਦਰਸਨ ਪਹਿਲੇ ਦਾਰੂ ਸੀਸਾ ਕਬਜ਼ਿ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਆਇਆ ॥੪੩

ਵਡੇ ਵਡੇ ਅਕਾਬਰ ਮਾਰੇ ਸੁਣਿਆ ਸਭ ਲੁਕਾਈ ।
ਲਾਹਾਨੂਰ ਦੇ ਦੇਖ ਮੁਸੱਦੀ ਸਭਨਾ ਉੱਧੀ ਆਈ ।
ਅਸਲਮ ਖਾਨ ਦੇ ਹੋਈ ਜਮੀਅਤਿ ਫਿਰਿ ਜਾਇ ਸਡੀ ਲੁਕਾਈ ।
ਦਰਸਨ ਦੇਖ ਮੁਸੱਦੀ ਕੀਏ ਇਕੱਠੇ ਅਰਜ਼ ਹਜ਼ੂਰ ਲਿਖਾਈ ॥੪੪॥

ਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦਰ ਕਿਤਾਬਤ ਲਿਖੀ ਅਸਲਮ ਖਾਨ ਦੇ ਤਾਂਈ ।
ਅਕਲ ਤੁਮਾਰੀ ਖੋਈ
ਘਰ ਨਾਨਕ ਕਾ ਆਦਿ ਜੁਗਾਦੀ ਤਿਸ ਪਰ ਤੇਗ ਉਠਾਈ ।
ਕਹੁ ਜੀ ਦਰਸਨ ਸਦਾ ਹਹਿ ਪੀਰੀ ਮੀਰੀ ਘਰਿ ਨਾਨਕ ਦੇ ਆਈ ॥੪੫

ਵਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕੀ ਸੰਪੂਰਣ ਹੋਈ ॥

ਵਾਹਗੁਰੂ ਵਾਹਗੁਰੂ ਵਾਹਗੁਰੂ ਕੀ ਫਤੇ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਜਪਣਾ ਜਨਮ
ਸਵਾਰਣਾ । ਭੁੱਲੇ ਚੁੱਕੇ ਬਖਸ਼ ਲੈਣਾ । ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਗੁਰੂ ਜੀ ॥

ਨਕਲ ਕੀਤੀ ਪੁਰਾਤਨ ਪੋਥੀ ਤੋਂ ਪਟਿਆਲੇ ਮਿਤੀ ੩੦ ਚੇਤ,
੨੦੦੬ ਬਿਕਰਮੀ ਅਨੁਸਾਰ ੧੨ ਅਪ੍ਰੈਲ, ੧੯੫੦ ਈਸਵੀ,
ਦਿਨ ਬੁਧਵਾਰ ।

ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ

ਇ: ਪ: ੨੬

ਅੰਤਕਾ ਨੰਬਰ ੧

ਸ਼ਬਦਾਰਥ

ਉ
ਉਚੇਰੀ-ਉੱਚੀ, ਨਦਰ-ਉਚੇਰੀ,
ਉੱਚੀ ਨਜ਼ਰ। ਮਗਰੂਰੇ ਜਾ
ਹੈਂਕੜ-ਬਾਜ਼ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਉਚੇਰੀ
ਨਜ਼ਰ ਚਾੜ੍ਹੀ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਭੀ
ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਉਲਾਮੇ-ਉਲਾਂਭੇ, ਤਾਹਨੇ।
ਉਧੀ ਆਈ-ਗਰਦਨ ਝੁਕ ਗਈ,
ਧੌਣ ਨੀਵੀਂ ਹੋ ਗਈ। ਉਂਧੀ
ਪਾਉਣਾ-ਸਿਰ ਉੱਚਾ ਨਾ
ਕਰਨਾ, ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਹੋਣਾ।

ਅ

ਅਸਲਮ ਖਾਨ-ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ
ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਮੇਂ ਲਾਹੌਰ ਦਾ
ਨਾਇਬ ਨਾਜ਼ਮ ਜਾ ਸੂਬੇਦਾਰ।
ਅਹਿਦੀ-ਸਰਕਾਰੀ ਹੁਕਮ ਦੀ
ਪਾਲਣਾ ਲਈ ਭੇਜੇ ਸਵਾਰ।

ਅਕਾਬਰ-ਵੱਡੇ, ਮੁਰੈਲ, ਚੌਧਰੀ,
ਆਗੂ, ਸਰਦਾਰ, ਜਥੇਦਾਰ।
ਅਦਾਵਤ-ਦੁਸ਼ਮਨੀ, ਵੈਰ, ਅਦੌਤ।
ਅਬਨਾਸੀ-ਨਾਸ-ਰਹਿਤ, ਅਟਲ,
ਸਦੀਵੀ।

ਅੱਬਲ-ਅੱਵਲ, ਪਹਿਲੋਂ, ਪਹਿਲਾਂ।
ਅਮਲਾ ਫੈਲਾ-ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ,
ਛੋਟੇ ਕਰਮਚਾਰੀ।

ਅਮੀਨ-ਸਰਕਾਰੀ ਕਰਮਚਾਰੀ,

ਮਾਮਲਾ ਉਗਰਾਹੁਣ ਵਾਲਾ
ਅਫਸਰ।

ਅਰਾਬਾ-ਰਾਬਾ, ਬੰਦੂਕ ਦੀਆਂ
ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਵਾੜ
ਜਾ ਵਾਰ।

ਅਲੈਂਦਾ-ਅਲਾਉਂਦਾ, ਬੋਲਦਾ।
ਅਵੱਲੇ-ਉਲਟੇ ਵਲ ਦੇ, ਉਲਟੇ,
ਪੁੱਠੇ, ਭੈੜੇ, ਮੰਦੇ।

ਅੰਬਰ-ਆਸਮਾਨ, ਆਕਾਸ਼।

ਸ

ਸਉਗੰਦ-ਸੌਂਹ, ਕਸਮ, ਸ਼ਪਥ।

ਸੱਚਾ ਸਾਹਿਬ-ਵਾਹਿਗੁਰੂ,

ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ।

ਸ਼ਦੀਆਨੇ-ਸ਼ਾਦਿਆਨੇ, ਖੁਸ਼ੀ ਦੇਣ
ਵਾਲੇ ਬਾਜੇ।

ਸਾਕਤ-ਸਖਤੀ, ਜੋਰ, ਡਾਢ,
ਟਾਕਰਾ।

ਸਾਜ਼ੀ-ਬਣਾਈ, ਘੜੀ।

ਸ਼ਿੱਦਿਤ-ਜ਼ਿਆਦਤੀ, ਤੇਜ਼ੀ,

ਤਲਖੀ, ਫਸਾਦ, ਝਗੜਾ।

ਸਿੱਧ-ਸਿੱਧੀ ਵਾਲਾ ਜੋਗੀ, ਸੰਤ।

ਸੀਸਾ-ਸਿੱਕਾ (ਬਾਰੂਦ ਵਾਲਾ)।

ਸੈ-ਸੌ, ਸੈਂਕੜੇ।

ਸੈਨਾ-ਫੌਜ।

ਸੰਨਿਆਸੀ-ਸੰਨਿਆਸ-ਧਾਰੀ

ਸਾਧੂ।

ਇ: ਪ: ੨੭.

ਹਗਾਮਾ-ਹੰਗਾਮਾ, ਝਗੜਾ,
 ਲੜਾਈ, ਝੜਾ, ਰੌਲਾ, ਖੱਪ ।
 ਹਮਾਇਤ-ਮਦਦ, ਸਹਾਇਤਾ,
 ਸ਼ਫਾਰਸ਼ ।
 ਕਤਰੂ-ਕਤਰੇ ਹੋਏ, ਮੋਨੇ, ਕੇਸ-ਹੀਨ,
 ਛੱਤਿਆਂ ਵਾਲੇ, ਪਟਿਆਂ ਵਾਲੇ ।
 ਕਦੀਮ-ਪੁਰਾਣਾ ।
 ਕਲਾਮਾ ਖਾਵੇ-(ਰਬ ਦੇ) ਕਲਾਮ
 (ਕੁਰਾਨ) ਦੀ ਕਸਮ ਖਾਵੇ ।
 ਕਾਗਲ-ਕਾਗਜ਼ ।
 ਕਾਰਨ-ਫੰਗ, ਵਿਉਂਤ, ਤਰੀਕਾ,
 ਫੰਦਾ, ਘਾੜਤ, ਬਣੌਤ ।
 ਕਾਲ-ਸਮਾ, ਵੇਲਾ, ਵਖਤ, ਮੌਤ,
 ਅੰਤ ।
 ਕਾਵਸ-ਮੁਸੀਬਤ, ਕਲੂ, ਮੁਸ਼ਕਲ,
 ਫੁੰਡ, ਤਲਾਸ਼, ਟੋਲ ਦੀ ਔਖ ।
 ਕਿਤਾਬਤ-ਚਿੱਠੀ, ਲਿਖਤ ।
 ਕੁਹਮਕਿ-ਕੁਮਕ, ਸਹਾਇਕ ਫੌਜ ।
 ਕੋਤੀ-ਕਿਤਨੀ ਹੀ, ਕਿੰਨੀ ਹੀ,
 ਬੇਅੰਤ, ਬੇਓੜਕ, ਬੇਸੁਮਾਰ,
 ਅਣ-ਗਿਣਤ ।
 ਕੁੰਟ-ਕੁੰਟ, ਦਿਸ਼ਾ ਤਰਫ, ਪਾਸਾ ।
 ਕੋਟ-ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਚੌਹੀਂ
 ਕੁੰਟੀ ਖਿੱਚੀ ਹੋਈ ਕੰਧ ਯਾ
 ਵਲਗਣ, ਕਿਲਾ ।
 ਖਨੀਮ-ਗਨੀਮ, ਵੈਰੀ, ਦੁਸ਼ਮਨ,
 ਲੁਟੇਰਾ, ਡਾਕੂ ।
 ਖਲਕ-ਲੁਕਾਈ, ਬੰਦੇ, ਦੁਨੀਆਂ ।
 ਖਾਰੀ-ਟੋਕਰੀ, ਬਾਂਸ ਜਾਂ ਖਜ਼ੂਰ ਦੇ

ਪੱਤਿਆਂ ਜਾਂ ਕਾਨਿਆਂ ਦੀ
 ਟੋਕਰੀ ।
 ਖੋਏ-ਗੁਆਚੇ, ਅਕਲ ਦੇ ਖੋਏ,
 ਮੂਰਖ ।
 ਖੰਡੀਅਨ-ਖੰਡਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਖੰਡੇ
 (ਮਿਟੇ, ਕੱਟੇ) ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।
 ਗਾਲਾ-ਗਲਾ, ਚੌਕੀ ਵਿਚ ਦਲਣ
 ਯਾ ਪੀਹਣ ਲਈ ਜੋ ਲੱਪ
 ਦਾਣਿਆਂ ਦੀ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
 ਪੱਠਿਆਂ ਦਾ ਰੁੱਗ, ਜੋ ਕੁਤਰਨ
 ਵਾਸਤੇ ਟੋਕੇ ਦੀ ਮਸ਼ੀਨ ਵਿਚ
 ਰੱਖੀ ਦਾ ਹੈ ।
 ਗੋਸ਼ਾ-ਕਿਨਾਰਾ, ਨੁੱਕਰ, ਖੁੰਜਾ,
 ਇਕ ਪਾਸਾ, ਲੁਕਣ ਦੀ ਥਾਂ ।
 ਚਉਰਾਸੀ-ਚੌਰਾਸੀ ਲਖ ਜੂਨ ।
 ਦੇਖੋ 'ਜੱਮਣ-ਮਰਨ' ।
 ਚਸ਼ਮ ਨਿਵਾਈ-ਚਸ਼ਮ-ਨੁਮਾਈ,
 ਅੱਖ ਵਖਾਉਣੀ, ਡਾਂਟਣਾ,
 ਤਾੜਨਾ ਕਰਨੀ, ਧਮਕਾਉਣਾ ।
 ਫਾਰਸੀ ਬੋਲੀ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ
 ਇਸਨੂੰ 'ਚਸ਼ਮਨਿਆਈ' ਭੀ
 ਆਖ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ।
 ਚੱਕ ਗੁਰੂ ਕਾ-ਸ਼ਹਿਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
 ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਨਾਮ, ਇਸਨੂੰ
 ਚੱਕ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਭੀ ਆਖਦੇ
 ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ
 ਰਾਮਦਾਸ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਨੀਂਹ
 ਰੱਖੀ ਸੀ ।
 ਚਾਕਰ-ਨੌਕਰ, ਸੇਵਕ, ਹੁਕਮੀ

ਬੰਦਾ, ਕਾਮਾ ।
 ਚਿਹਰੇ ਲੈਣਾ—ਫੌਜੀ ਨੌਕਰ ਭਰਤੀ
 ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਚਿਹਰੇ ਦੇ ਚਿਨ੍ਹ
 ਚਕਰ ਦੇਖਣੇ ਤੇ ਲਿਖਣੇ ।
 ਜਮ—ਮੌਤ ਦਾ ਫਰਿਸ਼ਤਾ,
 ਧਰਮਰਾਜ ।
 ਜਮਾਤੀ—ਜਮੀਅਤ ਵਾਲੇ, ਜਥੇਦਾਰ,
 ਜਮਾਦਾਰ, ਜਮਾਅਤਦਾਰ ।
 ਜੋਗੀ—ਗੋਰਖਨਾਥ ਦੇ ਮਤ ਦਾ
 ਚੇਲਾ, ਯੋਗੀ, ਯੋਗ-ਭੋਖ ਦਾ
 ਧਾਰਨੀ, ਯੋਗਾ ਭਿਆਸ
 ਕਰਨ ਵਾਲਾ ।
 ਜੰਗਮ—ਸ਼ੈਵ ਮੱਤ ਦਾ ਫਿਰਕਾ ਜੋ
 ਜੋਗੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਾਖ ਹੈ, ਤੁਰਦੇ
 ਫਿਰਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ, ਜੋ ਇਕ
 ਥਾਂ ਨਾ ਟਿਕੇ । ਇਹ ਸਿਰ
 ਪਰ ਸੱਪ ਦੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਰੱਸੀ
 ਤੇ ਧਾਤ ਦਾ ਚੰਦ, ਮੋਰ ਦੇ
 ਖੰਭਾਂ ਨਾਲ ਸਜਾ ਕੇ ਪਹਿਨਦੇ
 ਹਨ ।
 ਜੰਗਾ ਖਾਨੀ—ਖਾਨਾ-ਜੰਗੀ, ਘਰ
 ਵਿਚ ਲੜਾਈ, ਆਪਸ ਵਿਚ
 ਦੰਗਾ, ਫਸਾਦ, ਕਲਹ ।
 ਜੰਮਣ-ਮਰਨ—ਆਵਾ-ਗੌਣ, ਜੂਨਾਂ
 ਵਿਚ ਪੈਣ ਦਾ ਗੌੜ,
 Transmigration of soul.
 ਹਿੰਦੂ ਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਸਾਰੀ
 ਜੂਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਚੌਰਾਸੀ
 ਲੱਖ ਹੈ । ਇਸ ਨੂੰ 'ਚੌਰਾਸੀ'

ਭੀ ਆਖ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ।
 ਛੈਹਿਬਰ—ਛਾਇਆ ਹੋਇਆ
 ਬੱਦਲ, ਬੱਦਲਾਂ ਦੀ ਝੜੀ,
 ਲਗਾਤਾਰ ਵਰਖਾ ।
 ਛੇੜ—ਲੜਾਈ ਲਈ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ
 ਦੇ ਗਰੋਹ ਯਾ ਦਸਤੇ । ਡੰਗਰਾਂ
 ਦੇ ਵੱਗ ਦਾ ਪਾਲੀ, ਛੇੜੀ,
 ਛੇੜੂ, ਛੇੜਖਾਨੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ,
 ਲੜਾਕਾ ।
 ਡਾਇਣ—ਡਾਕਣੀ, ਚੁੜੇਲ, ਭੂਤਨੀ,
 ਖਾ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ।
 ਤਕੱਬਰ—ਗਰੂਰ, ਮਗਰੂਰੀ, ਹੈਂਕੜ-
 ਬਾਜ਼ੀ, ਆਕੜ, ਧੱਕੜ-ਸਾਹੀ ।
 ਤਕੀਆ—ਆਸਰਾ, ਸਰ੍ਹਾਣਾ, ਓਟ,
 ਟਿਕਾਣਾ, ਅੱਡਾ, ਸਾਧਾਂ ਫਕੀਰਾਂ
 ਦਾ ਡੇਰਾ ।
 ਤਰਕਾਰੀ—ਸਬਜ਼ੀ-ਭਾਜੀ ।
 ਤਾਣ—ਜ਼ੋਰ, ਤਾਕਤ ।
 ਤਾਮਸ—ਤਮੋਗੁਣ ਵਾਲਾ, ਕਰੋਧ,
 ਅੰਨ੍ਹੇਰਾ ।
 ਦੁਰਾਮਤਿ—ਦਰਾਮਦ, ਦਾਖਲ,
 ਪਹੁੰਚ, ਆਓ-ਭਗਤ ।
 ਧੜੀਆ—ਵਪਾਰੀ, ਤੋਲਾ, ਜੋ ਧੜਾਂ
 ਯਾ ਦਾਣੇ ਦੇ ਢੇਰਾਂ ਦਾ ਵਿਹਾਰ
 ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ, ਧੜੀਆਂ (ਦਹਿ-
 ਸੇਰੀਆਂ, ਦਸੇਰੀਆਂ) ਤੋਲਣ
 ਵਾਲਾ, ਧੜਵਈ, ਹਟਵਾਣੀਆ।
 ਨਦਰ-ਉਚੇਰੀ—ਉੱਚੀ ਨਜ਼ਰ,
 ਹਉਮੈ, ਹੈਂਕੜ ਯਾ ਗਰੂਰ

ਇ: ਪ: ੨੯.

੩੦.

ਭਰੀ ਅੱਖ ।
 ਨਦਰ ਨ ਆਵਸ ਕੋਈ-ਨਜ਼ਰ
 ਹੇਠਾਂ ਕੋਈ ਜਚਦਾ ਨਹੀਂ,
 ਸਾਰੇ ਨੀਵੇਂ ਹੀ ਭਾਸਦੇ ਹਨ,
 ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ
 ਸਮਝਦੇ ਹਨ ।
 ਨਿਸਾ-ਤਸੱਲੀ, ਸੰਤੋਖ, ਹੋਂਸਲਾ,
 ਦਲੇਰੀ ।
 ਪੱਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਜ਼ਿਲੇ
 ਦਾ ਇਕ ਉਘਾ ਕਸਬਾ ਜੋ
 ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੈਬਤ
 ਪੁਰ ਪੱਟੀ ਕਰ ਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੀ ।
 ਪਰਵਾਨਾ-ਰੁੱਕਾ, ਹੁਕਮ, ਚਿੱਠੀ ।
 ਪਰਾ-ਪਰਹਾ, ਪਰਾ, ਸਫ, ਕਤਾਰ,
 ਲੜਾਈ ਲਈ ਫੌਜ ਦੀਆਂ
 ਕਤਾਰਾਂ ।
 ਪੀਰੀ-ਪੀਰ ਦਾ ਕੰਮ ਗੁਰਿਆਈ ।
 ਪੰਜ-ਮਜਬੀ-ਅਨੇਕ ਧਰਮੀ, ਬਹੁ-
 ਜਾਤੀਏ, ਭਾਵ ਪੰਜ ਪੀਰੀਏ,
 ਸਰਵਰੀਏ ।
 ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ-ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਮੁਅੱ-
 ਜ਼ਮ, ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦਾ ਦੂਸਰਾ
 ਪੁਤਰ ਜੋ ਆਪਣੇ ਵੱਡੇ ਭਾਈ
 ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਮੁਹੰਮਦ ਸੁਲਤਾਨ
 ਦੇ ਮਰ ਚੁੱਕੇ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਣ
 ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਪਿੱਛੋਂ ਤਖ਼ਤ
 ਤੇ ਬੈਠਾ । ਜਨਮ, ਅਕਤੂਬਰ
 ੧੬੪੩ ਈ., ਗੱਦੀ ਨਸ਼ੀਨੀ,
 ੨੨ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੭੦੭ ਈ.,

ਮੌਤ, ਲਾਹੌਰ, ੧੭ ਫਰਵਰੀ
 ੧੭੧੨ ਈ: ।
 ਬਾਜ਼ੀ-ਖੇਲ ।
 ਬਾਦ-ਹਵਾਈ-ਬਦ-ਹਵਾਸੀ, ਝੂਠ,
 ਬਕਵਾਸ, ਕੂੜ, ਅਸੱਤ ।
 ਬਿਦਿਤ-ਬਿਦਅਤ, ਧਰਮ ਵਿਰੁਧ
 ਨਵੀਂ ਗੱਲ, ਬੁਰਿਆਈ, ਦੋਸ਼,
 ਆਪਦ, ਬਿਪਤਾ ।
 ਬੇਹੋ-ਬਾਏ, ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ।
 ਬੈਰਾਗੀ-ਵੈਸ਼ਨੂ-ਮਤੀ, ਰਾਮਾਨੰਦੀ
 ਸਾਧੂਆਂ ਦਾ ਇਕ ਫਿਰਕਾ,
 ਵੈਰਾਗ ਵਾਲਾ ।
 ਬੋਲ ਗਵਾਇਆ-ਮੰਦਾ ਬੋਲ ਕੇ
 ਵਿਗਾੜ ਪਾਇਆ ।
 ਬੰਦੀ-ਬੰਦਸ਼, ਬੰਦ ਕਰਨਾ ਜਿਹਲ
 ਵਿਚ, ਕੈਦੀ ।
 ਭਗਉਤੀ-ਭਗੌਤੀ, ਕਿਰਪਾਨ,
 ਤਲਵਾਰ, ਸ੍ਰੀ-ਸਾਹਿਬ ।
 ਭਾਈ-ਮਜ਼ਬ-ਹਮ ਮਜ਼ਹਬ, ਗੁਰ-
 ਭਾਈ, ਧਰਮ-ਭਰਾ, ਇੱਕੋ
 ਧਰਮ ਵਾਲੇ ।
 ਭੇੜਾ-ਭੈੜ, ਟਾਕਰਾ, ਜੰਗ, ਲੜਾਈ।
 ਮਾਰੂ-ਉੱਚੀ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਵਾਲਾ
 ਧੌਂਸਾ, ਲੜਾਈ ਜਾ ਮੌਤ ਸਮੇਂ
 ਦਾ ਰਾਗ ।
 ਮਸਲਤ-ਮਸਲਹਤ, ਨੇਕ ਸਲਾਹ,
 ਚੰਗੀ ਵਿਉਂਤ ।
 ਮਦੀ-ਸ਼ਰਾਬੀ, ਮਤਵਾਲਾ, ਮੁਦੱਈ,
 ਦਾਵਾ ਜਾ ਝਗੜਾ ਕਰਨਵਾਲਾ।

ਇ: ਪ: ੩੦

ਮੁਸੱਦੀ-ਮੁਤਸੱਦੀ, ਮੁਨਸ਼ੀ, ਦਫ਼-
ਤਰੀ ਬਾਬੂ, ਕਲਰਕ ।

ਮੀਰੀ-ਅਮੀਰੀ, ਸਰਦਾਰੀ, ਹਕੂ-
ਮਤ, ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ।

ਮੋਨੇ-ਮੁੰਨੇ ਹੋਏ, ਘੋਨ-ਮੋਨ, ਸਿਰ-
ਮੁੰਨੇ, ਕੇਸ-ਹੀਨ ।

ਮੋਰਚੇ-ਮੂਰਚਾਲ, ਕੀੜੀ ਦੀ ਚਾਲੇ
ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਸਰ-
ਕਾਉਣ ਵਾਲੇ ਮਰੜੇ ਯਾ
ਓਲੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਲੁਕ ਕੇ
ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਵੈਰੀ ਦਾ ਵਾਰ
ਰੋਕਿਆ ਜਾਂਦਾ ਯਾ ਵੈਰੀ ਪਰ
ਵਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਸਮਾ ਉਡੀ-
ਕਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ
ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹੋ
ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਹੁੰਦੇ
ਹਨ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿੱਚ ਪੱਟੀਆਂ
ਹੋਈਆਂ ਖਾਈਆਂ, ਟੋਏ ।

ਮੰਜਬ-ਮਜ਼ਹਬ, ਧਰਮ, ਪੰਥ ।

ਰੱਤਿ-ਖੂਨ, ਲਹੂ ।

ਰਾਬਾ-ਬੰਦੂਕ ਦੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ
ਇੱਕੋ ਵਾਰ ਕੀਤੀ ਵਰਖਾ,
ਦੇਖੋ 'ਅਰਾਬਾ' ।

ਲਾਹਾਨੂਰ-ਲਾਹਨੂਰ, ਲਾਹਨੂਰ,
ਲਾਹੌਰ ।

ਲੋਈ ਮੂੰਹ ਥੋਂ ਲੱਥੀ-ਨੰਗੇ ਮੂੰਹ,
ਪੜਦਾ ਲਹਿ ਗਿਆ, ਸ਼ਰਮ-
ਹਯਾ ਉਡ ਗਈ ।

ਵਕੀਲ-ਨੁਮਾਇੰਦਾ, ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ
ਕਿਸੇ ਫਰੀਕ ਵਲੋਂ ਪੇਸ਼ ਹੋਣ
ਵਾਲਾ, ਬਹਿਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ,

ਮੁਖਤਾਰ, Agent, represen-
tative, Pleader.

ਵਾਹਰ-ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਚੋਰਾਂ ਧਾੜ-
ਵੀਆਂ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ
ਜੋਧਿਆਂ ਦੀ ਜਮਾਤ ।

ਵੈਸਾਖੀ-ਬਸਾਖ ਦੀ ਪਹਿਲੀ
ਤਾਰੀਖ, ਸੂਰਜੀ ਸੰਮਤ ਦਾ
ਪਹਿਲਾ ਦਿਨ । ਇਸ ਦਿਨ
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਆਨੰਦਪੁਰ
ਸਾਹਿਬ, ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ
(ਸਾਬੋਕੀ ਤਲਵੰਡੀ) ਆਦਿ
ਥਾਈਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਖਾਸ
ਉੱਘਾ ਗੁਰ-ਪੁਰਬ(ਜੋੜ-ਮੇਲਾ)
ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਆਪ ਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਫ਼ਰਜ਼

‘ਇਤਿਹਾਸ’ ਕੌਮ ਦੀ ਜਿੰਦ ਜਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਜਿਉਂਦੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਫਰਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਇਸ ਪਾਸੇ ਭੀ ਜਾਦੇ ਧਿਆਨ ਦੇਂਦੀਆਂ ਅਰੁ ਧਨੁ ਖਰਚਦੀਆਂ ਹਨ । ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਜਿਤਨਾ ਵਧੇਰੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਤੇ ਫਖਰ ਯੋਗ ਹੈ, ਉਤਨਾਂ ਹੀ ਵਧੇਰੇ ਅਧੂਰਾ, ਖਿੰਡਿਆ-ਪੁੰਡਿਆ ਤੇ ਉਲਝਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਦੁਸ਼ਮਨ ਤੇ ਹਾਕਮ ਕੌਮਾਂ ਨੇ ਅਪਣੇ ਮਤਲਬ ਲਈ ਸਾਡੀ ਤਾਰੀਖ ਨੂੰ ਜਾਣ ਬੁੱਝ ਕੇ ਭੀ ਵਿਗਾੜਿਆ ਹੈ । ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਸੁੱਧ ਤੇ ਸੁਲਝੀ ਹੋਈ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਨਾ ਬੜੀ ਜਿੰਮੇਵਾਰੀ ਤੇ ਸਰਦੀ ਪੁਜਦੀ ਜਥੇਬੰਦੀ ਦਾ ਹੀ ਕੰਮ ਹੈ । ਇਹੋ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ‘ਸਿੱਖ ਹਿਸਟਰੀ ਸੋਸਾਇਟੀ’ ਕਾਇਮ ਹੋਈ ਹੈ । ਸੋ ਇਸ ਨੂੰ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਸਮਰੱਥ ਬਨਾਣ ਲਈ ਆਪ ਪੱਕੇ ਮੈਂਬਰ ਬਣੋ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾਓ ! ਚੰਦਾ ਸਾਲਾਨਾ ੧੦) ਹੈ।

(ਸਕੱਤ੍ਰ)

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਜਾਣ ਪਛਾਣ

ਜੇ 'ਗੁਰਪ੍ਰਨਾਲਕਾ' ਅਗਲੇ ਪੱਤ੍ਰਿਆਂ ਪਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, 'ਪੈਪਸੂ ਆਰਕਾਈਵਜ਼' ਵਿਖੇ ਨੰਬਰ ੮੦ ਤੇ ਦਰਜ, ਇਕ ਲਿਖਤੀ ਖਰੜੇ ਦਾ ਉਤਾਰਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ ਅਪਣਾ ਥਹੁ-ਪਤਾ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਇਸ ਦੀ ਬੋਲੀ ਤੇ ਵਰਣਨ-ਢੰਗ, ਭਾਈ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪਿਛੇ ਆ ਚੁਕੀ 'ਗੁਰ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ' ਨਾਲ ਇੰਨ ਬਿੰਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਸਗੋਂ ਐਉਂ ਜਾਪਦਾ ਇ, ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਲਿਖੇ ਅਸਲ ਨੋਟ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ। ਇਸੇ ਕਾਰਣ ਇਸ ਵਿਚ ਹੋਈਆਂ ਉਕਾਈਆਂ ਉਸ 'ਪ੍ਰਣਾਲੀ' ਵਿਚ ਭੀ ਦੁਹਰਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਬਰਾਬਰ ਰੱਖਕੇ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨ ਨਾਲ ਇਹ ਗੱਲ ਚਾਨਣ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਨਾਮ ਦੇ ਕਈ ਵਿੱਦਵਾਨ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਵਿੱਚ ਲਗ ਪਗ ਸਮਕਾਲੀ ਹੋਏ ਹਨ:-

- (੧) ਪੰਡਿਤ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਿਰਮਲੇ ਸੰਤ; ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਡਿਤ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਕੁਬੇਰ ਤੀਰਥ'-ਕੁਰਕੁਛੇੜ ਵਾਲਿਆਂ ਪਾਸੋਂ ਵਿੱਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਕਰਕੇ-'ਮੋਖ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਤੇ 'ਪ੍ਰਬੋਧ ਚੰਦਰ ਨਾਟਕ', 'ਭਾਵਰਸਾਮ੍ਰਿਤ' ਤੇ 'ਅਯਯਾਤਮ ਰਾਮਾਇਣ' ਆਦਿ ਅਨੇਕਾਂ ਉੱਤਮ ਗ੍ਰੰਥ ਲਿਖੇ ਯਾ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਆਦਿ ਚੌਂ ਸਰਲ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਉਲਥਾਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਹਿਤ-ਸੇਵਾ ਦਾ ਸਮਾਂ, ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਦੀਆਂ ਥਿੱਤਾਂ ਤੇ ਸੰਮਤ ੧੮੧੦ ਤੋਂ ੧੮੪੯ ਬਿ: ਤਕ ਸਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- (੨) ਭਾਈ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਿੱਠਾਂ ਵਾਲੇ। ਇਹ ਭੀ ਨਿਰਮਲੇ ਸਾਧੂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ੧੯੦੦ ਬਿ: ਦੇ ਕੁੰਭ ਮੇਲੇ ਸਮੇਂ ਹਰਿਦੁਾਰ-ਕਨਖਲ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਗੁਰਮੁਖ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖਾਂ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ।*

*ਨਿਰਮਲ ਭੂਸ਼ਨ-ਪੰਨਾ ੧੦੩, ਸਤਰ ੧੧।

ਇ: ਪ: ੩੩.

(ਅ)

(੩) ਕਵਿ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਲਿਖੀ, ਇਕ ਨਿਕੜੀ ਜਿਹੀ ਪੁਸਤਕ ਸੋਢੀ ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਨੰਦਪੁਰੀ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ 'ਚਰਿਤ੍ਰ ਬਪੁ ਤਜਾਰਾ' ਤੇ ਸੋਢੀ ਉੱਤਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚਲਾਣਾ-ਸਮਾਚਾਰ ਵਰਣਨ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਇਹ ਪੋਥੀ ਸੰਮਤ ੧੮੯੨ ਬਿ: ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਵੀ ਜੀ ਸੋਢੀ ਉੱਤਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਵਲੋਂ ਲਾਏ ਰੋੜੀਨੇ (ਅਲੂਫੇ) ਪਰ ਗੁਜਰਾਨ ਕਰਦੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।। ਕਵਿਤਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭੀ ਪੰਡਿਤ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਵਰਗੀ ਹੀ ਸਰਲ ਤੇ ਉੱਤਮ ਹੈ।

(੪) ਸੰਮਤ ੧੯੦੨ ਬਿ: ਦੇ ਕੁੰਭ ਸਮੇ, ਪ੍ਰਯਾਗ (ਤ੍ਰਿਬੇਣੀ ਪੁਰ) ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰਸਿਧ ਨਿਰਮਲੇ ਸੰਤਾਂ-ਮਹੰਤਾਂ ਵਿੱਚ ਭੀ ਇਕ ਸੰਤ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸਨ*। ਹੋ ਸਕਦਾ ਇ ਇਹ ਮਹਾਤਮਾ ਸਿਠਾਂ ਵਾਲੇ ਜਾ ਗ੍ਰਿਵੜੀ ਨਿਵਾਸੀ ਹੀ ਹੋਣ। ਪਰ ਪਤਾ ਟਿਕਾਣਾ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ।

(੫) ਇੱਕ ਉੱਚ ਪਾਏ ਦੇ ਵਿੱਦਵਾਨ, ਪੰਡਿਤ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗ੍ਰਿਵੜੀ-ਕਰਾਲਾ ਜ਼ਿਲਾ ਹੋਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਨਿਵਾਸੀ ਭੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ। ਪੰਡਿਤ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਨਰੋਤਮ' ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੀ ਚਰਨ-ਸਿੱਖਤ ਸਨ। 'ਨਿਰਮਲ ਭੂਸ਼ਨ'-ਪੰਨਾ ੧੦੫ ਸਤਰ ੪ ਵਿੱਚ 'ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ' ਸ਼ਾਇਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ; ਜੋ ਸੰਮਤ ੧੯੧੨ ਦੇ ਕੁੰਭ ਸਮੇਂ ਹਰਿਦ੍ਵਾਰ ਹੋਏ ਨਿਰਮਲ-ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸਨ।

ਇਸ 'ਗੁਰਪ੍ਰਨਾਲੀ' ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ ਕਵੀ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਹਨ ਜਾ ਵਖਰੇ ਛੇਵੇਂ? ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਨਿਤਾਰਾ ਵਕਤ ਦਾ ਮੁਥਾਜ ਹੈ। 'ਮੋਖ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਦੇ ਕਰਤਾ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ-ਸੰਮਤ 'ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼' ਵਿਚ ੧੭੮੯ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅੰਤਮ ਰਚਨਾ-'ਪ੍ਰਬੋਧ ਚੰਦ੍ਰ ਨਾਟਕ'-ਸੰਮਤ ੧੮੪੯ ਬਿ:

* ਨਿਰਮਲ ਭੂਸ਼ਨ-ਪੰਨਾ ੧੦੪, ਸਤਰ ੧੫।

ਇ: ਪ: ੩੪.

(ੲ)

ਦੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਸੰਮਤ ੧੯੦੮ ਯਾ ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਾਹਾਂ ਤਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਚਨਾ-ਕਾਲ ਨੂੰ ਧੂਹੀ ਆਉਣਾ ਉਚਿਤ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ। ਉਮਰ ਭੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਾਦੇ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਨਾਲੇ 'ਗੁਰਪ੍ਰਨਾਲੀ' ਦਾ ਵਰਣਨ ਵੰਗ ਤੇ ਸ਼ਬਦ-ਚੋਣ, ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨਾਲ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ। ਹਾਂ 'ਚਰਿਤ੍ਰ ਬੱਪੁ ਤਜਾਰ' ਦੇ ਕਰਤਾ, 'ਗੁਰਪ੍ਰਨਾਲੀ' ਲੇਖਕ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਜ਼ਰੂਰ ਹਨ। ਪਰ ਨਾਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਬੰਧੀ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਬਿਆਨਾਂ ਵਿਚ ਮਤਿ-ਭੇਦ ਹੈ।

ਅਨੰਦਪੁਰੀ ਕਵੀ ਦਾ ਬਿਆਨ ਹੈ, ਕਿ—

“ਗੁਰ ਕਾ ਸੀਸ ਨੁਰੰਗੇ ਲੈਕਰ ।
ਬਸਨ ਲਪੇਟ ਮਾਟ ਮੈ ਦਿਯੋ ਧਰ ॥੧੬੨
ਤਾਂ ਉਪਰ ਮਾਸੀਤ ਬਨਾਈ ।
ਮਾਟ ਨੀਵ ਮੈ ਦੀਯੋ ਦਬਾਈ ।
ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਕੇ ਦਿੱਲੀ ਜੋਈ ।
ਤਾਂ ਕੋ ਬਸ ਨਾ ਲਾਗੈ ਕੋਈ ॥੧੬੩
ਦੋਹਰਾ ॥

ਤਿਸ ਮਸੀਤ ਕੇ ਚਿਹਨ ਸਭ, ਕਾਗਜ ਲਿਖੇ ਬਨਾਇ ।
'ਜਬ ਗੁਰੂ ਬਖਸਹਿ ਜੋਰ ਹਮ, ਲੇਵਹਿ ਸੀਸ ਕਢਾਇ' ॥੧੬੪
ਚੋਪਈ ॥

ਦਿਲੀ ਮੈਂ ਸਾਕਾ ਕੀਨੋ ਗੁਰੂ ।
ਖਬਰ ਭਈ ਤਾ ਕੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ।
ਸਿੱਖ ਸਖਾ ਸਭ ਸੋਕਹਿ ਭਰੇ ।
ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਕੇ ਚਰਨਹੁ ਪਰੇ ॥੧੬੫

*ਸੁਪਚ ਸਿੱਛਨ ਕੋ ਆਗਿਆ ਭਈ ।
ਆਨੋ ਬਪੁ ਤਿਆਗਿਯੋ ਜੋ ਦਈ !'
ਆਇਸ ਸੀਸ ਧਾਰ ਸਿੱਖ ਆਏ ।
ਦਰਸਨ ਗੁਰ ਦੇਹੀ ਕੇ ਪਾਏ ॥੧੬੬

*ਚੂਹੜੇ, ਭੰਗੀ (ਬਾੜੂ ਬਰਦਾਰ) ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ।

ਇ: ਪ: ੩੫.

(ਸ)

^੧ਸਕਡੀ ਲੈਕਰ ਘਾਸਹਿ ਭਰੀ ।
ਤਾਂ ਮਹਿ ਗੁਰ ਕੀ ਦੇਹੀ ਧਰੀ ।
ਸਨੈ ਸਨੈ ਆਨੰਦਪੁਰ ਆਏ ।
^੨ਤਾਤਿ ਤਾਤਿ^੩ ਪਹਿ ਬਪੁ ਦਯੋ ਆਏ ॥ ੧੬੮
ਤਬ ਗੁਰ ਤਾਂ ਕੋ ਵਾਕ ਬਖਾਨੋ:
'ਤੁਮ ਹੋ ਤਾਤ^੪ ਗੁਰੂ ਕੇ ਜਾਨੋ !
ਯਾ ਮਹਿ ਸੰਕ ਨ ਕੀਜੈ ਰਾਈ ।
ਅੰਤ ਕਾਲ ਗੁਰੂ ਹੋਇ ਸਹਾਈ ॥ ੧੬੯

ਦੋਹਰਾ ॥

ਗੰਗੋਦਕ ਸੁ ਮੰਗਾਇਕੈ, ਮੱਜਨ ਦੇਹਿ ਕਰਾਇ ।
ਬਸਨ ਬਿਛ ਚੰਦਨ ਚਿਤਾ, ਤਾਂ ਮਹਿ ਧਰੀ ਬਨਾਇ ॥ ੧੭੦

ਸ਼੍ਰੀਯਾ ॥

ਦੇਹ ਕੀ ਛਾਰ ਰਹੀ ਜਗ ਮੈ,
ਤਹਿ ਤੇ ਰਚ ਦੋਹਰਾ ਤਾਤਿ^੩ ਕਰਿਯੋ ਹੈ ।
ਆਇ ਪ੍ਰਵੇਸ ਕਲਾ ਜੁ ਕਰੀ ਯਹਿ ।
ਦੇਹੁਰੇ ਬੀਚ ਜੁ 'ਤੇਗ' ਧਰਯੋ ਹੈ ।
ਸੰਗਤਿ ਕੀ ਮਨਸਾ ਪੁਰਵੇ ਹਿਤਿ,
ਤੇਗ ਬਹਾਦੁਰ ਤੇਜ ਭਰਿਯੋ ਹੈ ।
ਸੀਸ ਨਿਵਾਇ ਕਰੈ ਨਰ ਬੰਦਨ,
ਤਾਂ ਤਨ ਤੇ ਅਘ ਜਾਤਿ ਜਰਿਯੋ ਹੈ ॥ ੧੭੨

ਯੌਨੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਸੀਸ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਮੱਟ ਵਿਚ ਪੁਆਕੇ
ਮਸੀਤ ਦੀ ਨੀਂਹ ਵਿਚ ਦਬਵਾ ਦਿਤਾ, ਅਤੇ ਦੇਹੀ (ਧੜ) ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ
ਦੀ ਆਗਿਆ ਪਾਕੇ ਰੰਘਰੇਟੇ ਸਿੱਖ ਗੱਡੇ ਤੇ, ਘਾਹ ਵਿੱਚ ਲੁਕਾਕੇ
ਅਨੰਦਪੁਰ ਲੈ ਆਏ ਜਿੱਥੇ ਧੜ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤਾ, ਉਸ ਥਾਂ
ਰਾਖ (ਛਾਰ) ਦਬਾ ਕੇ ਉੱਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪ

^੧ਗੱਡਾ ਜਾ ਗੱਡੀ । ^੨ਪਿਤਾ ਦਾ (ਸਰੋਰ) ।

^੩ਪੁੱਤ੍ਰ ਦੇ (ਪਾਸ) । ^੪ਪੁੱਤ੍ਰ ।

ਇ: ਪ: ੩੬

(ਹ)

ਮੰਦਿਰ (ਦੇਹਰਾ) ਬਣਵਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਨ ਹਿਤ ਥੜੇ
(ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ) ਪੁਰ 'ਤੇਗ' ਰੱਖ ਦਿੱਤੀ।

ਐਪਰ ਗੁਰ ਪ੍ਰਨਾਲੀ' ਦੇ ਲੇਖਕ ਭਾਈ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ
ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:—

ਕਬਿੱਤ ॥

“ਸੀਸ ਗੰਜ’ ਸੰਗਯਾ ਹੋਤੁ ਏਹੁ: ਜੋ ਗੁਰਾਂ ਕਾ ਸੀਸ
ਉਸ ਥਾਂਇ ਲਾਗਯੋ ਯਾਂ ਤੇ ਨਾਮ ਐਸੋ ਗਾਯੋ ਹੈ।
ਇਸ ਕਰ ਨਹੀ: ਉਹਾਂ ਰਹਾ ਸੀਸ, ਕਿੰਤੂ ਸੀਸ
ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰੇ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਪਾਸ ਆਯੋ ਹੈ।
ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਦਸਮੀ ਨੈ ਸੀਸ ਸੰਸਕਾਰ ਕਰਿ,
ਗੁਰ ਠੌਰ ‘ਸੀਸਗੰਜ’ ਕਰਿ ਬਨਵਾਯੋ ਹੈ।
ਤਨ ਦਿਲਵਾਲੀ ਸਿੱਖਾਂ ਔ ਨਿਗਾਹੀ ਹੂੰ ਲਬਾਣੇ
ਗੁਰਸਿੱਖ ਪੁਰ ਵਾ ਕੇ ਡੇਢ ਕੋਸ ਧਾਯੋ ਹੈ ॥੬
ਡੇਢ ਕੋਸ ਦੱਖਣ ਕੀ ਓਰ ਹੂੰ ‘ਰਕਾਬਗੰਜ’ ਨਾਮ
ਉਸ ਠੌਰ ਬਿਖੈ ਸੰਸਕਾਰ ਕੀਓ ਹੈ।
ਗੁਰੂ ਠੌਰ ਕਰ ਸੋ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ ‘ਰਕਾਬਗੰਜ’
ਭਾਣਾ ਵਰਤਾਯ ਔਰ ਗੁਰਾਂ ਜਬ ਦੀਓ ਹੈ।

... .. ॥੭

ਅਰਥਾਤ ‘ਸੀਸ’ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਮਾਖੋਵਾਲ
ਮੰਗਵਾਕੇ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤਾ, ਤੇ ਉਸ ਥਾਂ ‘ਸੀਸਗੰਜ’ ਮੰਦਿਰ
ਬਣਵਾਇਆ। ਅਰੁ ਧੜ ਦਿਲਵਾਲੀ ਸਿੱਖਾਂ ‘ਰਕਾਬਗੰਜ’
ਲਿਜਾਕੇ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤਾ।

ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਬਿਆਨ ਵਿਲੱਖਣ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਇੱਕੋ ਕਵੀ ਦੇ
ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ।

ਇਹ ਗੁਰਪ੍ਰਨਾਲੀ’ ਪਟਿਆਲਿਓਂ ਮਿਲੀ ਹੈ, ਤੇ ਪੰਡਿਤ ਤਾਰਾ
ਸਿੰਘ ਜੀ ‘ਨਰੋਤਮ’, ਪੰਡਿਤ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗ੍ਰਿਵੜੀ ਵਾਲਿਆਂ
ਪਾਸੋਂ ਵਿੱਦਯਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਪਟਿਆਲਾ ਰਾਜ-ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ
ਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਇਸ ਗੁਰਪ੍ਰਨਾਲੀ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ, ‘ਨਰੋਤਮ’
ਜੀ ਦੇ ਰਾਹੀਂ, ਗ੍ਰਿਵੜੀ ਨਿਵਾਸੀ ਪੰਡਿਤ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ

ਇ: ਪ: ੩੭.

(ਕ)

ਸੌਖਾ ਜੁੜਦਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀ ਗਈ 'ਪ੍ਰਨਾਲੀ' ਜੋ ਇਸ ਵਾਰਤਕ ਦਾ ਹੀ ਰੂਪਾਂਤ ਹੈ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਐਮ. ਏ., ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਆਰਕਾਈਵਜ਼-ਪਟਿਆਲਾ ਪਾਸ ਹੈ, ਉਹ ਪੁਰਾਣੀ ਲਿਖਤ ਭੀ ਹਰਿਆਣਾ ਜ਼ਿਲਾ ਹੋਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਤੋਂ ਹੀ ਮਿਲੀ ਸੀ। ਪਰ ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ 'ਸ਼ਹੀਦਬੁੰਗੇ' ਬਹਿਕੇ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਆਪ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:—

ਸੰਕਰ ਛੰਦ

ਅਸਥਾਨ ਜਾਨ 'ਸ਼ਹੀਦ ਬੁੰਗਾ', ਨਾਮ 'ਸਿੰਘ ਗੁਲਾਬ' ਹੈ।
ਧਰਵਾਰ ਮੰਗਲ ਮਾਸ ਸਾਵਣ, ਬਿੱਤਿ ਨੌਮੀ ਆਬ ਹੈ।
ਸੰਮਤ ਉਨੀ ਸੈ ਆਠ ਪੋਖੋ, ਪੱਖ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਵਿਚਾਰ ਮਨ।
ਯੇ ਕਰੀ ਰਚਨਾ 'ਸੁਧਾਸਰ'^੧ ਪੈ, ਨੁਤ ਅਘ ਹਰ ਗਾਤ ਜਨ*।੪੩

ਗੁਰੂਵੜੀ ਨਿਵਾਸੀ ਸੰਤ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਪੰਡਿਤ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪੱਧਤੀ ਵਿਚੋਂ ਚੌਥੇ ਥਾਂ ਹਨ। ਜਿਹਾ ਕਿ ਅੱਗੇ ਦਿੱਤੇ ਪੱਧਤੀ-ਬਿਖ (ਸ਼ਿਜਰੇ) ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ, ਗੁਰਮੁਖ ਪਿਆਰੇ ਜਮੀਅਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਵਿੱਦਯਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਕਿੱਥੇ ਵਿਰਾਜ ਕੇ ? ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਬਹੁ-ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਾ। ਨਾਂ ਕੋਈ ਆਪ ਦੀ ਲਿਖੀ ਹੋਰ ਪੁਸਤਕ ਹੀ ਮਿਲੀ ਹੈ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਇ ਭਾਈ ਜਮੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨਿਵਾਸ ਕਰਦੇ ਹੋਣ ਤੇ ਕਵੀ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਏਥੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਵਿਰੋਸਾਏ ਹੋਣ। ਗੁਰੂਵੜੀ ਦਾ ਟਿਕਾਣਾ, 'ਗੁਰਪ੍ਰਨਾਲੀ' ਤਿਆਰ ਕਰ ਕੇ ਸੰਮਤ ੧੯੦੮ ਬਿ: ਤੋਂ ਬੱਦ ਮੱਲਿਆ ਹੋਵੇ।

ਜੇ ਸਾਡਾ ਇਹ ਅਨੁਮਾਨ ਠੀਕ ਹੈ, ਤਾਂ ਪੰਡਿਤ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਨਰੋਤਮ' ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ ਪੰ: ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਟਕਸਾਲੀ ਗਿਆਨੀ-ਪੰਡਿਤਾਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਹੀ ਅਮੋਲਕ ਰਤਨ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆ ਦਾਤਾ ਗੁਰੂ ਦੀ ਪੀੜ੍ਹੀ, ਨਰੋਤਮ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿੱਦਵਾਨ ਗਿਆਨੀ

^੧ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰੋਵਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ। *ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਨੁਾਵਣ ਨਾਲ ਦਾਸਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਤੋਂ ਪਾਪ ਦੂਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

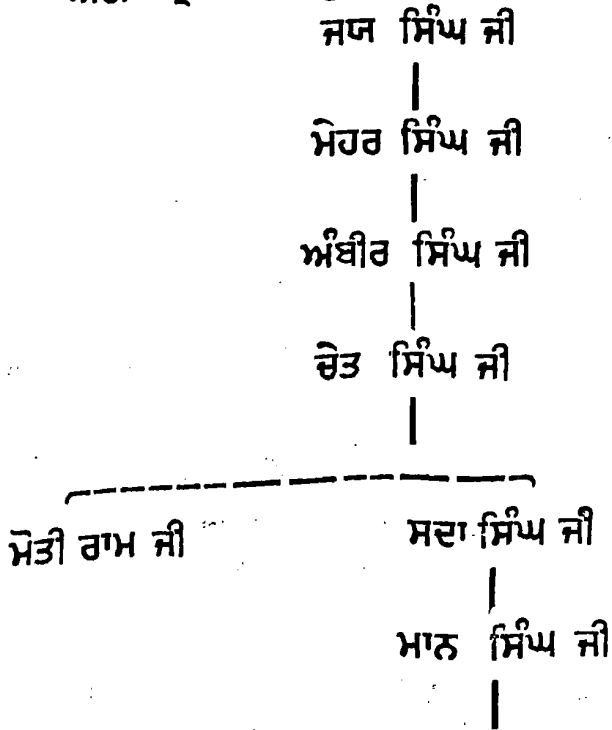
ਇ: ਪੰ: ੩੮.

(ਖ)

ਪੰਡਿਤ ਭਾਈ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਇਸਤਰਾਂ ਜੋੜਦੇ ਹਨ:-

“ਜਬ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਵਿੱਦਯਾ ਪੜ੍ਹਾਵਨੇ, ਹੇਤੁ
ਰੱਖੇ ਪੰਡਿਤ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੇ ਸਨਮੁਖ ਸਿੱਖਾਂ ਕੇ
ਪੜ੍ਹਾਵਨੇ ਸੇ ਜਬਾਬ ਦੇ ਦੀਆ, ਤਬ ਹਮਾਰੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਯ
ਕੇ ਬਿਧ ਪੁਰਖ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਕੇ ਅਰਥ ਵੇਤਾ, ਅਪਨੇ ਪ੍ਰੇਮੀ
ਸੇਵਕ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੇ ਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਚੰਦਨ ਸਿੰਘ ਆਦਿ
ਬਾਰਾਂ ਔਰ ਸਾਬ ਦੇ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ,
ਕਾਂਸ਼ੀ ਤੀਰਥ, ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਨੇ ਹੇਤ ਭੇਜਯਾ ।...
ਸਾਬੀਓਂ ਸਹਿਤ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਈ ਬਰਖ ਵਾਸ
ਕਰ, ਵਿੱਦਯਾ ਪੜ੍ਹਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੇ ਸਮੀਪ ਪਹੁੰਚ,
ਅਨੇਕ ਸਿੱਖੋਂ ਕੇ ਪੜ੍ਹਾਈ। ਜਿਨ ਮੇਂ ਏਕ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ
ਭੀ ਅੱਛੇ ਹੂਏ।ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੇ ਸੇਵਕ ਜਯ ਸਿੰਘ
ਜੀ ਕਾਂਸ਼ੀ ਮੇਂ ਉਸੀ ਥਾਨ ਮੇਂ ਜਾਇ ਰਹੇ, ਜਹਾਂ ਪਹਿਲੇ
ਪੜ੍ਹਨੇ ਗਏ ਸਾਬੀਓਂ ਸਹਿਤ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਹੇ ਬੇ (ਯੱਲੀ
'ਜਤਨ ਬਟ' ਵਿਚ)।

ਅੱਗੇ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਇਉਂ ਚਲੀ:-

ਇ: ਪ: ੩੯.

(ਗ)

ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਜਮੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਗਰਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਪੰਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਨਰੋਤਮ'

ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭਾਈ ਸਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬੜੇ ਨਾਮੀ ਪੰਡਿਤ ਹੋਏ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੰਮਤ ੧੮੨੪ ਵਿਚ ਵੇਦਾਂਤ ਦੇ ਅਤਿ ਕਠਨ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਗ੍ਰੰਥ 'ਅਦ੍ਵੈਤ ਸਿੱਧੀ' ਦਾ ਬੜਾ ਸੌਖਾ ਟੀਕਾ 'ਸੁਗਮ ਸਾਰ ਚੰਦ੍ਰਕਾ' ਨਾਮੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

ਸੰਮਤ ੧੮੨੪ ਬਿ: ਵਿਚ ਭਾਈ ਨਿੱਕਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਰਨਾਲੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ 'ਬਾਸਿਸਟ ਦੀ ਕਥਾ ਕਰਾਈ। ਉਸ ਮੌਕੇ ਭਾਈ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਚੰਦਨ ਸਿੰਘ ਆਦਿਕਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ (ਚਾਟੜੇ) ਭਾਈ ਸਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਾਂਸ਼ੀ ਵਾਲੇ, ਭਾਈ ਕੋਇਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ, ਸਮੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦਪੁਰੀਏ, ਮਿਲਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਲੋਚਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖਡੂਰੀਏ, ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀਏ, ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਭਾਈ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਭਾਈ ਗਰਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਨਖਲ-ਕਪਾਲ ਮੋਚਨ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਨਿਰਮਲੇ ਸੰਤ ਆਏ।

ਭਾਈ ਸਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਥਾ ਸੁਣਨ ਆਏ ਸਾਰੇ ਸੱਜਣਾਂ ਨੂੰ ਬਿਠਾਕੇ ਸੰਕੇਤ ਕੀਤਾ:—

“ਜੋ ਪੁਰਖ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਕੇ ਮਾਰਗ ਮੇਂ ਇਸ ਨਿਬਿੜੀ ਪੱਖ ਮੇਂ ਸਾਧੂ ਵੇਸ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਕੋ ਆਨ ਮਾਰਗੋਂ ਮੇਂ ਪੰਥ ਕੀ ਪ੍ਰੀਖਯਾ ਹੇਤ ਮੜੀ ਮਠ, ਸਿਖਾਵਨੇ ਕੇ ਥਾਨ, ਪੰਚ ਕੋਸ ਬਿਬੇਕ ਔ ਅਰਥੋਂ

ਇ: ਪ: ੪੦.

(੫)

ਸਹਿਤ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿੱਦਯਾ ਸਿਖਾਓ ।’

ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਇਸ ਮਾਰਗ ਵਿੱਚ ਵਿੱਦਯਾ ਪੜ੍ਹਨ, ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਤੇ ਵਿਰਕਤ ਰਹਿਣ ਦੀ ਰੀਤਿ ਚੱਲੀ । ਭਾਈ ਸਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਿੱਖ ਭਾਈ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭੀ ਵਡੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੰਡਿਤ ਸਨ । ਕੁਰੁਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ‘ਕੁਬੇਰ ਤੀਰਥ’ ਪੁਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਹੈ । ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ‘ਧਰਮ ਧ੍ਰਜਾ ਅਖਾੜਾ’ ਹੈ ।

ਪੰਡਿਤ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਚੇਲੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਾਦ ਕੁਬੇਰ ਤੀਰਥਾਸ਼੍ਰਮ ਦੇ ਮਹੰਤ (ਪ੍ਰਬੰਧਕ) ਨੀਯਤ ਹੋਏ । ਦੂਜੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਸਨ; ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਸਮਾਚਾਰ, ਨਰੋਤਮ ਜੀ ਨੇ ਨਹੀਂ ਦਿਤੇ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਾਟੜੇ ਜਮੀਅਤ ਸਿੰਘ; ਤੇ ਜਮੀਅਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨ-ਸਿੱਖਤ, ਬਾਬਾ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗ੍ਰਿਵੜੀ-ਕੁਰਾਲਾ ਜ਼ਿਲਾ ਹੋਸ਼ਿਆਰ ਪੁਰ ਨਿਵਾਸੀ ਸਨ । ਆਪ ਨੂੰ ਉੱਚੀ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਨ-ਪੜ੍ਹਾਨ, ਗੁਰਬਾਣੀ-ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਧਰਮ-ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਅਤੁੱਟ ਲਗਨ ਸੀ । ਇਸੇ ਕਾਰਣ ਗ੍ਰਿਵੜੀ ਆਸ਼੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਸਤਿਸੰਗ ਦਾ ਸਦਾ ਅਪੂਰਵ ਰੰਗ ਲੱਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ; ਨਿਤਾਪ੍ਰਤਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕਥਾ ਹੁੰਦੀ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਰਥ-ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦਾ । ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਭੇਰੇ ਜਗਯਾਸੂ ਦੂਰੋਂ ਦੂਰੋਂ ਆਕੇ ਏਥੋਂ ਵਿਰੋਸਾਉਂਦੇ ਸਨ ।

ਆਪ ਦਾ ਗੁਰਮੁਖੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੇ ਸਤਿਸੰਗ ਦੀ ਮਹਿਮਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਜ਼ਿਲਾ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਪਿੰਡ ਕਾਹਲਵਾਂ ਦਾ ਵਸਨੀਕ ਗੱਭਰੂ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਪਾਠ ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਉੱਚ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਲਗਨ ਲੈ ਕੇ ਗ੍ਰਿਵੜੀ ਆਇਆ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖ ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਨਿਹਾਲ ਹੋ ਗਿਆ । ਸੰਸਾਰੀ ਸੁਖ ਸੁਭੀਤਿਆਂ ਨੂੰ ਲੱਤ ਮਾਰ ਕੇ ਗ੍ਰਿਸਤ ਦੀ ਮੋਹ-ਮਮਤਾ ਦਾ ਜਾਲ ਚੀਰ-ਪਾੜਕੇ ਨਿਵਿਰਤੀ ਪੱਖ ਦੇ ਪਹੇ ਪੈ ਗਿਆ । ਇਹ ਗੱਭਰੂ ਬੜਾ ਹੋਣਹਾਰ ਨਿਕਲਿਆ । ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਏਥੋਂ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਕਰਕੇ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਦਯਾ ਪੜ੍ਹਨ ਹਿਤ ਬੰਗਾਲ ਸੂਬੇ ਦੇ ਸ਼ਹਰ ਨਦੀਆ ਵਿਚ ਚਲੇ ਗਏ । ਓਥੋਂ ਮੁੜੇ ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪਟਿਆਲਾ ਪਤਿ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ

ਇ: ਪ: ੪੧.

(੬)

ਆਪਣੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਲਿਜਾਕੇ ਯਥਾ ਯੋਗ ਮਾਣ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਭੇਟ ਕੀਤਾ । ‘ਗੁਰਮਤ ਨਿਰਣੈ ਸਾਗਰ’, ‘ਗੁਰ ਗਿਰਾਰਥ ਕੋਸ਼’ ‘ਭਗਤ ਬਾਣੀ-ਸਟੀਕ’ ਤੇ ‘ਸ੍ਰੀ-ਗੁਰ ਤੀਰਥ ਸੰਗ੍ਰਹ’ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ, ਆਪ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਚਨਾਂ ਹਨ । ਆਪ ਦੇ ਦੂਜੇ ਸਹਿ-ਪਾਠੀ ਸੰਤ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭੀ ਬੜੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਵਿਦਵਾਨ ਤੇ ਗੁਰਮਤ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਹੋਏ ਹਨ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਚੇ ਗ੍ਰੰਥ—

੧. ਗੁਰ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਭਾਕਰ ਤੇ

੨. ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ ਵਾਕਜ ਸਿਧਾਂਤ ਜਯੋਤਿ

ਮਸ਼ਹੂਰ ਹਨ । ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਪ੍ਰਕਾੰਡ ਪੰਡਿਤਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਿਆਦਾਤੇ ਬਾਬਾ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖੁਦ ਕਿਸ ਪਾਏ ਦੇ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ ਹੋਣਗੇ ? ਇਹ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾਉਣਾ ਬਹੁਤਾ ਔਖਾ ਨਹੀਂ ।

ਆਪ ਦੀ ਲਿਖੀ ‘ਗੁਰਪ੍ਰਨਾਲੀ’ ਕਾਵਜ, ਜ਼ਬਾਨਦਾਨੀ ਤੇ ਸਰਲਤਾ ਦੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਖੋਜ ਪੜਤਾਲ ਕਰਕੇ ਲਿਖੀ ਗਈ ਜਾਪਦੀ ਹੈ । ਘਟੋ ਘਟ ਉਸ ਵੇਲੇ ਤੱਕ ਜਿਤਨਾ ਕੁ ਮਸਾਲਾ ਆਪ ਨੂੰ ਲੱਭ ਸੱਕਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਤੋਂ ਲਾਭ ਉਠਾ ਕੇ ਕਿਸੇ ਸਿੱਟੇ ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਜਤਨ ਜ਼ਰੂਰ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀ ‘ਗੁਰਪ੍ਰਨਾਲੀ’ ਦਾ ਵਰਣਨ-ਵੰਗ ਉਲਝੀ-ਤਾਣੀ ਸਮਾਨ ਹੈ । ਸਾਧਾਰਨ ਪਾਠਕ ਦੇ ਪੱਲੇ, ਛੇਤੀ ੨ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ । ਕਵੀ ਦੇ ਕੱਢੇ ਗਲਤ ਨਤੀਜਿਆਂ ਪਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਟੀਕਾ ਟਿਪਣੀ ਤਾਂ ਅਸਾਂ ਨਾਲੋਂ ਨਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਪਰ ਵਧੇਰੇ ਵਿਚਾਰ ਪਾਠਕਾਂ ਪੁਰ ਛੱਡੀ ਗਈ ਹੈ ।

(ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ)

*੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥
ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰ ਦੇਵਾਯਨਮ: ॥

ਅਥ ਗੁਰਪੁਨਾਲਕਾ ਲਿਖਯਤੇ ॥

ਸੂਰਜ ਸ੍ਰੀਭੂਮਨੁ ਇਖਾਕ ਵਿਕੁਛਿ । ਸਸਾਦ ਪੁਰੰਜਯ ਇੰਦ੍ਰਵਾਹ
ਅਰੁ ਕਕੁਸਥ । ਇਹ ਭੀ ਦੋ ਨਾਮ ਇਸੀ ਕੇ ਹੈਂ । ਤਿਸਤੇ ਅਨੇਕ ਨਾਮਾ
ਪੁਤ੍ਰ ਭਯਾ । ਤਿਸਤੇ ਆਦਿ ਆਠਾਰਾ ਸਰੀਰ ਪਾਛੇ ਉਨੀਸਵੀ ਠੌਰ
ਮਾਧਾਤਾ । ਇਸ ਤੇ ਸਾਤਵੀ ਠੌਰ ਸਤਿਬ੍ਰਤ ਇਸੀ ਕਉ ਤ੍ਰਿਸੰਕੂ
ਕਹਤੇ ਹੈਂ । ਤਿਸ ਕਾ ਹਰੀ ਚੰਦ । ਇਸ ਤੇ ਆਠਵੀ ਠੌਰ ਸਗਰ ।
ਇਸ ਤੇ ਚੌਥੀ ਜਾਗਾ ਦਿਲੀਪ ਭਗੀਰਥ । ਇਸ ਤੇ ਸੋਲਵੀ ਠੌਰ ਰਾਘ
ਪ੍ਰਥਸਿਵ ਅਜ ਦਸਰਥ ਰਾਮ । ਕੁਸ ਅਥਿਤ । ਇਸ ਤੇ ਆਦਿ ਸਾਤਵੇ
ਅਸਥਾਨ ਅਹੀਨ । ਇਹ ਪਾਰਜਾਤ ਨਾਮ ਪੁਤ੍ਰ ਕਉ ਰਾਜ ਦੇ ਕਰ
ਬਨ ਕਉ ਗਇਆ । ਇਸ ਕਾ ਲਵ ਕੀ ਸੰਤਾਨ ਬਿਖੈ ਤੇ ਹੰਸਕੇਤ ਨਾਮ
ਰਾਜੇ ਸਾਥ ਜੁਧ ਭਯਾ । ਇਸ ਤੇ ਛਠੀ ਠੌਰ ਕੰਚਨਨਾਭ ਹੋਤਾ ਭਯਾ ।
ਇਸ ਤੇ ਆਦਿ ਤ੍ਰੋਤਾ ਕੇ ਅੰਤ ਮੈ ਕੁਸੀ ਲਵੀਆਂ ਤੇ ਹਾਰ ਕੈ ਕਾਂਸੀ
ਜਾਇ ਬਸੇ । ਬੇਦ ਪੜ੍ਹਨੇ ਕਰ ਬੇਦੀ ਸੰਗਯਾ ਕਉ ਪਾਵਤੇ ਭਏ ।
ਕੰਚਨਨਾਭ ਨੇ ਜੈਮਨ ਜੀ ਤੇ ਬੇਦ ਪੜ੍ਹੇ । ਪਾਛੇ ਚਾਰ ਲਾਖ ਚੌਤਾਲੀ
ਹਜ਼ਾਰ ਬਰਖ ਜਬ ਦੁਆਪੁਰ ਬਿਤੀਤ ਭਯਾ ਤਬ ਲਵੀਆ ਕੀ ਸੰਤਾਨ
ਬਿਖੈ ਤੇ ਜੋ ਰੁਕ ਨਾਮਾ ਰਾਜਾ ਰਾਜ ਕਰਤਾ ਥਾ । ਤਿਸ ਨੇ ਨਰਕੇਤ ਅਰ
ਜਗਤਸੁਰ ਨਾਮ ਬੇਦੀਅਉਂ ਕਉ ਕਾਂਸੀ ਤੇ ਬੁਲਾਯਾ । ਸੋ ਮਦ੍ਰ ਦੇਸ ਜੋ
ਰੁਕ ਕੀ ਰਾਜਯਾਨੀ ਥੀ ਤਹਾ ਆਏ । ਰੁਕ ਨੈ ਬੇਦ ਸੁਨਣੇ ਪਾਛੇ
ਬੰਦੀਆਉਂ ਕਉ ਰਾਜ ਦੇ ਕਰ ਬਨ ਕਉ ਪਯਾਨ ਕੀਆ ॥

ਪਸਚਾਤ ਜਬ ਬਵੰਜਾ ਹਜ਼ਾਰ ਬਰਖ ਦੁਆਪਰ ਰਹਿਤਾ ਥਾ ਤਬ
ਅਮਰਕੇਤ ਨਾਮ ਲਵੀ ਨੇ ਫਿਰ ਕੁਸ ਕੀ ਸੰਤਾਨ ਕਉ ਜੁਧ ਮੈ
ਜੀਤ ਕਰ ਰਾਜ ਛੀਨ ਲੀਆ । ਬੀਸ ਗਾਂਵ ਬੇਦੀਆ ਪਾਸ ਰਹਿ
ਗਏ । ਤਿਸ ਬਿਖੈ ਅੰਭੋਜ ਨਾਮ ਬੇਦੀ ਰਹਿਆ । ਤਿਸ ਕਾ ਨਰੋਤਮ

*ਲੜੀ ਜੋੜਨ ਲਈ, ਪੰਨਾ ੭੨ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਇਹ ਲੇਖ
ਪੜ੍ਹਨਾ ਚਾਹੀਏ ।

ਇ: ਪ: ੪੩.

੯੦.

ਤਿਸ ਤੇ ਪੀੜੀ ਦਰ ਪੀੜੀ ਬਹੁਤ ਸਰੀਰ ਭਏ । ਦੁਆਪਰ
ਇਕਤਾਲੀਸ ਸਉ ਬਰਖ ਰਹਿਤੇ ਥੇ ਜੋ ਭੂਮੀ ਕਛੁ ਬੇਦੀਆਂ ਪਾਸ
ਨਾ ਰਹੀ । ਦੁਰਦੁਮਨ ਨਾਮ ਬੇਦੀ ਰਾਜੇ ਜੁਧਿਸਟਰ ਕੇ ਪਾਸ
ਰਹਿਤਾ ਥਾ ।

ਪਾਛੇ ਸੰਤਾਨ ਦਰ ਸੰਤਾਨ ਅੰਬਰਮਨ ਨਾਮ ਬੇਦੀ ਬਡਾ
ਧਰਮਾਤਮਾ ਭਯਾ । ਉਸ ਕੀ ਸੰਤਾਨ ਮੈ ਨਾਥ ਜੀ ਨਾਮ ਭਯਾ ।
ਤਿਸ ਕੇ ਪਾਂਚ ਪੁਤ੍ਰ ਭਏ । ਮਧਯ ਪੁਤ੍ਰ ਕਾ ਨਾਮ ਸੰਭੂ ਥਾ । ਤਿਸ ਤੇ
ਚਤ੍ਰਸਾਲ ਲੋਪ ਆਦਿਕ ਸੰਗਯਾਵਾਨ ਸਰੀਰ ਭਏ । ਤਿਨ ਕੇ
ਪ੍ਰਜਾਪਤਿ ਨਾਮ ਉਪਜਿਆ । ਤਿਸਕੇ ਪੌਤ੍ਰਾ ਰਾਮ ਨਰਾਇਣ ਨਾਮੀ
ਤਿਸ ਕੇ ਦੋ ਪੁਤ੍ਰ ਸੰਮਤ ੧੪੭੫ ਚੌਦਾ ਸੈ ਪਛੜਾ ਬਿਕ੍ਰਮਾਜੀਤ
ਬਿਖੈ ਸਿਵਰਾਮ ਅਰੁ ਸਾਨਪਾਤ ਨਾਮ ਕਰਕੇ ਭਏ । ਚੌਦਾ ਸੈ ਅਠਾਸੀ
੧੪੮੮ ਏ ਬਿਖੈ ਸਾਨਪਾਤ ਕਾ ਬਿਵਾਹ ਭਯਾ । ਬਨਾਰਸੀ ਨਾਮ
ਕਰਕੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਆਈ । ਇਨ ਦੋਨੋ ਤੇ ਚੌਦਾ ਸੈ ਸਤਾਨਮੇ (੧੪੯੭)
ਕਾਰਤਕ ਮਾਸ ਬਿਖੈ ਕਲਯਾਨ ਚੰਦ ਜੋ ਕਾਲੂ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ।
ਅਰੁ ਸੰਮਤ ਪੰਦ੍ਰਾਸਈਏ ਬਿਖੈ ਲਾਲ ਚੰਦ ਜੋ ਲਾਲੂ ਕਰਕੇ ਬਖਯਾਤ
ਹੈ ਸੋ ਉਪਜਤੇ ਭਏ

ਸੋ ਇਸ ਉਤਮ ਬੇਦੀ ਕੁਲ ਬਿਖੈ ਸਤਪੁਰਖ ਕਾਲੂ ਜੀ ਕੇ
ਸਦਨ ਮਾਤਾ ਤ੍ਰਿਪਤਾ ਦੇਵੀ ਤੇ ਸੰਸਾਰ ਉਧਾਰਨ ਹੇਤ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ
ਦੀਨ ਦਯਾਲ ਜਗਤ ਗੁਰੂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਸਰਬੋਤਕ੍ਰਿਸਟ
ਏਕੰਕਾਰ ਕਾ ਅਵਤਾਰ ਜਿਸੈ ਭਾਈ (ਗੁਰਦਾਸ) ਜੀ ਨੈ ਕਹਿਆ -

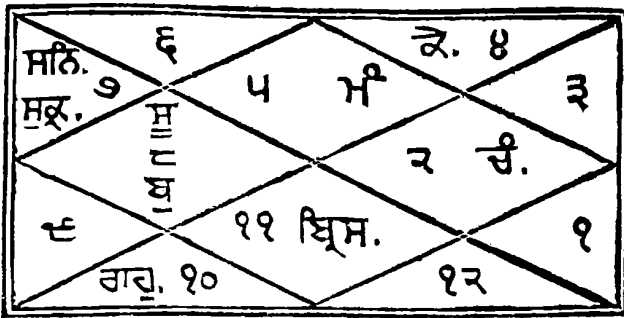
ਨਿਰੰਕਾਰ ਆਕਾਰ ਉਪਾਇਆ ॥

ਹੋਇਆ ਏਕੰਕਾਰ ਇਕ ਦਿਖਾਇਆ ॥

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਰਾਇ ਭੋਇ ਕੀ ਤਲਵੰਡੀ ਮਦ੍ਰ ਦੇਸ
ਬਾਰ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਸੰਮਤ ਪੰਦ੍ਰਾ ਸੈ ਛਬੀਹਾ ੧੫੨੬ ਕਾਰਤਕ ਸੁਦੀ
ਪੂਰਨਮਾਸੀ ਬ੍ਰਿਸਪਤਵਾਰ ਅਰਧ ਰਾਤ੍ਰ ਕਿਰਤਕਾ ਨਛੜ ਪਰਘ ਜੋਗਯ
ਬਿਵਾਖਯ ਕਰਣ ਸਿੰਘ ਲਗਣੇ। ਬਿਖੈ ਸਸਾ ਬ੍ਰਿਸਚਕੇ ਦਿਵਾਕਰ ਅਰ ਬੁਧ।
ਕੰਭੇ ਬ੍ਰਿਹਸਪਤ । ਤੁਲੇ ਸੁਕ ਸਨਿਚਰਗ ਸਿੰਘੇ ਮੰਗਲ । ਮਕਰੇ ਰਾਹੁ । ਕਰਕੇ
ਕੇਤ । ਅਵਰਭਾਵ ਹੋਤੇ ਭਏ । ਅਰ ਇਹੀ ਲਗਨ ਆਦਿ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ
ਜੁ ਇਹ ਸਾਖੀ ਨਾਨਕ ਚੰਦੋਦਯ ਬਿਖੈ ਬਰਨਨ ਹੈ । ਮਾਤਾ ਜੀ ਕੋ

ਇ: ਪ: ੪੪.

ਮਾਤਾ ਤਿਪਤੋ ਅਰੁ ਬੀਬੀ ਜੀ ਭੀ ਕਹਤੇ ਹੈਂ । ਅਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ ਗੁਰਪ੍ਰਣਾਲੀ ਬਿਖੈ ਕਾਰਤਕ ਕੀ ਅਠਾਰਵੀ ਬੁਧਵਾਰ ਸਵਾ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਰਹਦੀ ਅਨੁਰਾਧਾ ਨਿਛੜ ਲਿਖਿਆ ਹੈ । ਅਰੁ ਮਿਹਰਵਾਨ ਕ੍ਰਿਤ ਟੀਕੇ ਬਿਖੈ ਬਿਸਾਖ ਸੁਦੀ ੩ ਤੀਜ ਖੁਰਦਪੁਰ ਮਾਂਗੇ ਕੇ ਨਿਕਟ ਬਾਠਾਂ ਨਾਮ ਅਸਥਾਨ ਬਿਖੈ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ।

ਸਹੀ ਵਾਰਤਾ ਨਾਨਕ ਚੰਦੋਦਯ* ਕੀ ਰਖਣੀ । ਪਰੰਤੂ ਸਿੰਘ ਲਗਨ ਕਰਕੈ ਰਾੜੀ ਸ੍ਰਾ ਪਹਰ ਰਹਤੀ ਬਣਤੀ ਹੈ । ਅਰਧ ਨਹੀ ।

ਅਰ ਬਿਵਾਹ ਭਯਾ ਸੰਮਤ ਪੰਦ੍ਰਾ ਸਉ ਚੌਤਾਲੀਆ ੧੫੪੪ ਜੇਠ ਕੀ ਚੌਬੀਸਵੀ । ਪਖੋਕੇ ਰੰਧਾਵੇ ਤੇ ਚੜ੍ਹੇ ਮੂਲੇ ਚੋਣੇ ਕੇ ਘਰ ਢੁਕੇ । ਮਹਲ ਨਾਮ ਸੁਲਖਣੀ ਦੂਸਰੀ ਸੰਗਯਾ ਘੁਮਾਈ । ਪੁਤ੍ਰ ਦੋ ੨ ਬੇਬੇ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਨੇ ਲੌਂਗ ਦਿਵਾਯਾ ਪਹਿਲੇ ਸਾਉਣ ਕੀ ਪਾਂਚਵੀ ਸੰਮਤ ੧੫੫੧ ਪੰਦ੍ਰਾ ਸਉ ਇਕਵੰਜਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਜਨਮੇ । ਪਸਰਾਤ ਦੂਸਰੀ ਲੌਂਗ ਦਿਵਾਈ ਸੰਮਤ ੧੫੫੩ ਪੰਦ੍ਰਾ ਸਉ ਤ੍ਰਿਵੰਜਾ ਫਗਣ ਕੀ ਉਨੀਸਵੀ ਲਖਮੀਦਾਸ ਜੀ ਕਾ ਜਨਮ ਹੋਆ ।

*ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ ਪੁਰਾਣਾ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ ਨਹੀਂ, ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਦੇ ਨਾਂ ਪਰ ਲਿਖੀ ਜਨਮਸਾਖੀ ਦੇ ਅਧਾਰ ਪਰ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਇਸੇ ਨੂੰ ਕਵੀ ਗਣੇਸ਼ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ ਨੇ ਸੰਮਤ ੧੯੨੬ ਬਿ: ਵਿਚ 'ਨਾਨਕ ਸੂਰਜੋਦਯ' ਨਾਮ ਦੇ ਕੇ ਸਰਲ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ।

ਇ: ਪ: ੪੫.

੯੨.

*ਲਖਮੀ ਦਾਸ ਜੀ ਕਾ ਧਰਮ ਚੰਦ। ਲਖਮੀ ਦਾਸ ਜੀ ਕੇ ਸਰੀਰ ਉਰਧ ਜਾਵਣੇ ਪਸਰਾਤ ਜੋ ਸੰਮਤ ੧੬੧੨ ਜੇਠ ਕੀ ਮਾਵਸ ਰਾਤ੍ਰ ਕੇ ਸਮੇ ਭਇਆ। ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨੈ ਪਾਲੇ ਅਰ ਸਾਹਿਬ ਪੰਜਵੀਂ ਪਾਤਸਾਹੀ ਅਰ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨੈ ਵਿਵਾਹੇ।

ਧਰਮਚੰਦ ਕੇ ਮਾਣਕਚੰਦ ਮਿਹਰਚੰਦ। ਮਾਣਕਚੰਦ ਕੇ ਚਾਰ ਪੁਤ੍ਰ ਦਾਤਾਰ ਚੰਦ ੧ ਜਗਤ ਚੰਦ ੨ ਹੰਸਰਾਜ ੩ ਇਨਾਯਤ ਚੰਦ ੪। ਹੰਸਰਾਜ ਜੀ ਕਉ ਕਿਸੀ ਅਵਗਯਾ ਕਰਕੈ ਮਾਣਕਚੰਦ ਜੀ ਨੈ ਸਰਾਪ ਦੀਆ ਇਸ ਤੇ ਮ੍ਰਿਤ ਭਏ। ਇਨ ਕੀ ਮਾਤਾ ਬਹੁਤ ਵਿਆਕੁਲ ਭਈ ਤਬ ਮਾਣਕਚੰਦ ਜੀ ਨੈ ਬਚਨ ਕੀਆ। ਤੁਝੈ ਔਰ ਪੁਤ੍ਰ ਇਨਾਯਤ ਕੀਆ ਅਰਥ ਦਾਤ ਦੀਆ। ਯਾ ਤੇ ਇਨ ਕਾ ਨਾਮ ਇਨਾਯਤ ਚੰਦ ਭਯਾ। ਅਰੁ ਮਿਹਰਚੰਦ ਜੀ ਕੇ ਭੀ ਚਾਰ ਪੁਤ੍ਰ।

ਮਾਣਕ ਚੰਦ ਜੀ ਕੇ ਜੋ ਦਾਤਾਰ ਚੰਦ ਜੀ ਥੇ ਬਡੇ ਪੁਤ੍ਰ ਥੇ। ਤਿਨ ਕੇ ਪਾਂਚ ਪੁਤ੍ਰ ਥੇ ਗੁਰਦਿਤ ਚੰਦ ੧ ਪਾਹਾੜ ਚੰਦ ੨ ਤਾਰਾ ਚੰਦ ੩ ਫਤੇ ਚੰਦ ੪ ਉਦੇ ਚੰਦ ੫।

ਪਹਾੜ ਚੰਦ ਕੇ ਚਾਰ ਸੁਤ ਹਰਕਰਨ ਚੰਦ ੧ ਮਨਸਾ ਚੰਦ ੨ ਆਸਾ ਚੰਦ ੩ ਸੂਰਜ ਚੰਦ ੪।

ਹਰਕਰਣ ਚੰਦ ਕੇ ਚਾਰ ਪੁਤ੍ਰ ਨਿਹਾਲ ਚੰਦ ੧ ਹਰੀ ਚੰਦ ੨ ਦੀਪ ਚੰਦ ੩ ਸੁਖਦੇਵ ਚੰਦ ੪।

ਨਿਹਾਲਚੰਦ ਕੇ ਦੋ ਪੁਤ੍ਰ ਤੁਲਾਧਾਰੀ ੧ ਕਲਾਧਾਰੀ ੨। ਕਲਾਧਾਰੀ ਕੇ ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਮਹਬੂਬ ਸਿੰਘ।

ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਕੇ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਆਦਿਕ ਪੰਚ ਪੁਤ੍ਰ। ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਕੇ ਬਿਸਨ ਸਿੰਘ ਟੇਕ ਸਿੰਘ ਬਿਕ੍ਰਮਾ ਸਿੰਘ*।

ਗੁਰੂਨਾਨਕ ਪਾਤਸਾਹ ੬੯ ਉਣਹੜ ਬਰਖ ਦਸ ਮਹੀਨੇ ਦਸ ਦਿਨ ਸੰਸਾਰ ਕਉ ਪ੍ਰਗਟ ਦਰਸਨ ਦੇਤੇ ਭਏ। ਕੁਛ ਕਾਲ ਪਹਲੇ ਲਹਿਣੈ ਜੀ ਕਉ ਖਡੂਰ ਆਕੇ ਤਿਲਕ ਦੇ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਨਾਮ

*ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿਸ਼ਾਨਾਂ ਵਿਚਲਾ ਪਾਠ, ਭਾਈ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਰਚਿਤ 'ਗੁਰਪ੍ਰਣਾਲਿਕਾ' ਨਾਲੋਂ ਵਧੀਕ ਹੈ।

ਇ: ਪ: ੪੬.

੯੩.

ਰਾਖਾ । ਪਸਚਾਤ ਸੰਮਤ ੧੫੯੬ ਪੰਦ੍ਰਾ ਸਉ ਛਿਆਣਵਾ ਅਸੂ ਵਦੀ
੧੦ ਦਸਮੀ ਐਰਾਵਤੀ ਰਾਵੀ ਬਖਜਾਤ ਕੇ ਤਟ ਪਰ ਕਰਤਾਰਪੁਰ
ਜੋ ਨਿਜ ਰਚਤ ਥਾ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਵਣ ਭਯਾ । ਸੰਸਾਰ ਕਉ ਉਪਦੇਸ
ਕਾ ਪਰਾਰੰਭ ਵੇਈਂ ਤੇ ਨਿਕਲਨੇ ਤੇ ਪਾਛੇ ਹੈ । ਪਰੰਤੂ ਸਪੂਰਨ ਬਰਖ
ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕੇ ਜਾਨਣੇ ॥ ੧ ॥

---O---

ਇ: ਪ: ੪੭.

ਪਾਤਿਸਾਹੀ ੨

ਮਾਲਵੇ ਮਤੇ ਕੀ ਸਰਾਇ ਹਰੀ ਕੇ ਗਿਰਾਇ । ਤੇਹਣ ਕੁਲ
ਬਿਖੈ ਕਿ ਇਹ ਭੀ ਸੂਰਜਬੰਸੀ ਲਛਮਨ ਕੀ ਸੰਤਾਨ ਮਧ ਤੇ ਨਿਕਸਤਾ
ਹੈ । ਬਾਬੇ ਫਿਰਾਇ ਕੇ ਸਦਨ ਸਭਰਾਈ ਨਾਮ ਮਾਤਾ ਕੇ ਉਦਰ
ਤੇ । ਦੂਸਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲਕਾ ਬਿਖੈ ਮਾਤਾ ਕਾ ਨਾਮ ਦਯਾ ਕੌਰ ਪਰੰਤੁ ਆਦਿ
ਸਹੀ । ਸੰਮਤ ੧੫੬੧ ਪੰਦ੍ਰਾ ਸਉ ਇਕਾਟਾ ਬਿਸਾਖ ਕੀ ਗਿਆਰਵੀ ।
ਹੋਰ ਪਖੋਂ ਭੀ ਵਿਸਾਖ ਵਦੀ ੧੧ ਇਕਾਦਸੀ ਭਰਣੀ ਨਾਮ ਨਿਛੜ
ਚਾਰ ਘੜੀ ਰਾਤੁ ਰਹਦੀ ਜਨਮ ਭਯਾ ।

ਪਹਲਾ ਨਾਮ ਲਹਣਾ । ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲਿਕਾ ਬਿਖੈ
ਮਾਤਾ ਕਾ ਨਾਮ ਰਾਮੋ ਲਿਖਿਆ ਹੈ । ਵਿਵਾਹ ਹੋਆ
ਸੰਮਤ ੧੫੭੬ ਪੰਦ੍ਰਾ ਸਉ ਛਿਹੜਾ ਮੰਘੂ ਕੀ ੧੬ ਸੋਲਵੀ
ਮਹਲ ਕਾ ਨਾਮ ਖੀਵੀ ।

ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਮਤ ੧੫੮੧ ਪੰਦ੍ਰਾ ਸੈ ਇਕਾਸੀਏ ਭਾਦੋਂ ਕੀ ਨੌਮੀ
ਦਾਸੂ ਜੀ ਜਨਮੇ । ਫਿਰ ਸੰਮਤ ੧੫੮੯ ਪੰਦ੍ਰਾਂ ਸਉ ਉਨਵਾਸੀਆ ਪੋਹ
ਕੀ ਦੂਸਰੀ ਬੀਬੀ ਅਮਰੋ ਜੀ ਜਨਮੀ । ਕੋਈ ਕਹੈ ਬੀਬੀ ਕਾ ਨਾਮ
ਕਰਮ ਹੈ । ਫਿਰ ਸੰਮਤ ੧੫੯੨ ਪੰਦ੍ਰਾ ਸਉ ਬਾਣਵੇ ਜੇਠ ਕੀ
੨੯ ਉਣਤੀਸਵੀ ਦੂਸਰੀ ਬੀਬੀ ਜਨਮੀ ਅਣੋਖੀ ਨਾਮ ਰਖਿਆ ।
ਬਹੁਰੇ ਸੰਮਤ ੧੫੯੪ ਪੰਦ੍ਰਾ ਸਉ ਚਉਰਾਣਵਾ ਮਾਘ ਕੀ ਪਹਿਲੀ
ਦਾਤੂ ਜੀ ਕਾ ਜਨਮ ਹੋਆ । ਦੋ ਪੁਤ੍ਰ ਦੋ ਪੁਤ੍ਰੀਆਂ ।

ਟਿਕੇ ਸਮੇਂ ਉਮਰ ੩੫ ਪੈਂਤੀ ਬਰਖ ੪ ਮਹੀਨੇ ੨੯ ਉਣਤੀਸ
ਦਿਨ ਕੀ ਬਾਰਾ ੧੨ ਬਰਖ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ੯ ਨਉ ਦਿਨ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕੀਤੀ ।
ਪਸਚਾਤ ਖਡੂਰ ਵਿਚ ਸੰਮਤ ੧੬੦੯ ਸੋਲਾ ਸਉ ਨਉ । ਚੇਤ੍ਰ ਸੁਦੀ
੪ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਣਾ ਭਯਾ । ਸਾਰੀ ਉਮਰ ੪੭ ਸੈਤਾਲੀ ਬਰਖ
੧੧ ਗਜਾਰਾ ਮਹੀਨੇ ੮ ਦਿਨ ਕੀ ।

ਸੰਮਤ ੧੬੩੯ ਸੋਲਾ ਸੈ ਉਣਤਾਲੀਏ ਮਾਤਾ ਖੀਵੀ ਜੀ ਕਾ
ਦਲਾਣਾ ਭਯਾ ।

ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਦੂਸਰੀ ॥ ੨ ॥

ਇ: ਪੱ: ੪੮.

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਪਾਤਿਸਾਹੀ ੩

ਗੁਰ ਅਮਰ ਗਰੀਵ-ਨਿਵਾਜ ਜਨਮ ਮਾਝੇ ਵਾਸਰਕੇ ।
 ਰਾਮਾਵਤਾਰ ਦਾ ਭ੍ਰਾਤਾ ਜੋ ਭਰਤ ਤਿਸ ਕੀ ਕੁਲ ਮੈ ਭਲੇ ਛਤ੍ਰੀ
 ਬੰਸ ਬਿਖੈ ਬਾਬੇ ਤੇਜ ਨਿਧਾਨ ਤੇਜੋ ਕਰਕੇ ਬਖਜਾਤ ਮਾਤਾ ਲਛਮੀ
 ਜੀ ਕੇ ਉਦਰ ਤੇ । ਦੂਸਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲਕਾ ਬਿਖੈ ਭੂਪ ਕੌਰ ਤੇ । ਸੰਮਤ
 ੧੫੩੬ ਪੰਦ੍ਰਾ ਸਉ ਛਤੀਸ* ਬਿਸਾਖ ਸੁਦੀ ੧੪ ਚੌਦੇ ਮੇਖ ਕੀ
 ਬੀਸਵੀ ੨੦ ਸਕ੍ਰਵਾਰ ਛਿਤਕਾ ਨਿਛਤ੍ਰ ਤੇਛ ਪਹਰ ਰਾਤ ਰਹਿਤੀ ।
 ਅਰ ਕਹੀ ਪੰਦ੍ਰਾ ਸਉ ਛਿਆਟਾ ਭੀ ਲਿਖਿਆ ਦੇਖਾ ਹੈ । ਪਰੰਤੁ
 ਇਹ ਬਿਧ ਨਹੀ ਮਿਲਤੀ ।

ਵਿਵਾਹ ਸੰਮਤ ੧੫੮੯ ਪੰਦ੍ਰਾ ਸਉ ਉਣਾਨਵੇ ਮਾਘ ਕੀ
 ਗਿਯਾਰਵੀ ਮਹਲ ਰਾਮੋ ਦੂਸਰਾ ਨਾਮ ਮਾਲਾਂ । ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲਕਾ
 ਬਿਖੈ ਮਨਸਾ ਦੇਵੀ । ਦੋ ਪੁਤ੍ਰ ਏਕ ਪੁਤ੍ਰੀ । ਸੰਮਤ ੧੫੯੦ ਪੰਦ੍ਰਾ
 ਸਉ ਨਬੈ ਜੇਠ ਕੀ ਚੌਥੀ ਰਵਿਵਾਰ ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਜੀ ਜਨਮੀ ।
 ਫਿਰ ਬਾਵਲੀ ਜੀ ਕਾ ਉਦਮ ਕੀਆ ਪੁਨਰਬਸ ਨਿਛਤ੍ਰ ਕੇ ਦੂਸਰੇ
 ਚਰਨ ਮੈ ਮੰਗਲਵਾਰ ਸੰਮਤ ੧੫੯੧ ਮਾਘ ਕੀ ਇਕੀਸਵੀ ੨੧
 ਪੰਜ ਘੜੀ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ । ਉਸ ਪਾਛੇ ਸੰਮਤ ੧੫੯੩ ਚੇਤ ਕੀ
 ਪੰਧਰਵੀ ਮੋਹਨ ਜੀ ਜਨਮੇ । ਪੁਨਾ ਸੰਮਤ ੧੫੯੬ ਫਗਣ
 ਕੀ ਪਾਂਚਵੀ । ਅਰ ਏਕ ਠੌੜ ਅਸਾੜ ਕੀ ਪੰਚਮੀ ਦੇਖੀ ਹੈ । ਮੋਹਰੀ ਜੀ
 ਕਾ ਜਨਮ ਭਯਾ । ਫਿਰ ਸੰਮਤ ੧੫੯੯ ਫਗਣ ਕੀ ਸੋਲਵੀ ਬੀਬੀ
 ਭਾਨੀ ਜੀ ਕਾ ਬਿਵਾਹ ਹੋਆ । ਉਪਰੰਤ ਸੰਮਤ ੧੬੦੩ ਸਾਵਣ ਕੀ
 ਨੌਮੀ ਮੋਹਰੀ ਕਾ ਵਿਵਾਹ ਕੀਆ । ਉਸ ਪਾਛੇ ਸੰਮਤ ੧੬੧੧ ਕਤਕ
 ਕੀ ਚੌਧਵੀ ਮੋਹਰੀ ਜੀ ਕੇ ਪੁਤ੍ਰ ਜਨਮਿਆ । ਤਿਸ ਕਾ ਨਾਮ ਅਨੰਦ

*‘ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਜੰਤਰੀ’ ਮੁਤਾਬਿਕ ਏਥੇ ਦਿਤੀ ਮਿਤੀ ਤੇ ਵਾਰ,
 ਸੰਮਤ ੧੫੬੬ ਵਿਚ ਦਰੁਸਤ ਪੈਂਦੇ ਹਨ; ੧੫੩੬ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ।
 ਲੇਕਿਨ ਬਿੱਤ ਉਸ ਦਿਨ ਵੈਸਾਖ ਸੁਦੀ ਏਕਮ ਸੀ । ਬਾਕੀ ਵੇਰਵਾ
 ਦੇਖੋ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਪੰਨਾ ੨੮ ਪੁਰ ਫੁਟ ਨੋਟਾਂ ਵਿੱਚ ।

ਇ: ਪ: ੪੯.

੯੬.

ਧਰਿਆ। ਚਾਲੀਹ ਪੌੜੀਆ ਅਨੰਦ ਜੀ ਕੀ ਤਿਸ ਪ੍ਰਥਾਇ ਸਾਹਿਬਾਂ
ਨੇ ਪ੍ਰਗਟਾਈਆਂ।

ਟਿਕੇ ਕੇ ਸਮੇਂ ੨੭ ਬਰਖ ਮਾਸ ੧੦ ਦਿਨ ੨੦ ਕੀ ਅਵਸਥਾ
ਸੀ। ਬਾਈਸ ਮੰਜੀਆਂ ਜੀਵੜਾਦਿਕਾਂ ਕਉ ਬਖਸੀਆਂ। ੨੨ ਬਰਖ ਪ
ਮਹੀਨੇ ੧੧ ਦਿਨ ਸੰਪ੍ਰਦਾਯ ਪ੍ਰਬਿਤਕ ਭਏ। ਸੰਮਤ ੧੬੩੧ ਭਾਦੋ
ਸੁਦੀ ੧੫ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਬਿਆਸਾ ਕੇ ਤਟ। ੯੫ ਬਰਖ ੪ ਮਹੀਨੇ
੧ ਦਿਨ ਕੀ ਉਮਰ ਦੇਹ ਕੀ ਥੀ। ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਵਣ ਭਯਾ ॥

---o---

ਇ: ਪ: ੫੦.

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਪਾਤਿਸਾਹੀ ੪

ਸੋਢੀ ਕੁਲ ਬਿਖੈ ਹਰਦਾਸ ਕੇ ਘਰ ਮਾਤਾ ਦਯਾ ਕੌਰ ਕੇ ਉਦਰ ਤੇ ਲਾਹੌਰ ਸੈਹਰ ਮੈ ਸੰਮਤ ੧੫੮੭ ਕਤਕ ਵਦੀ ੨ ਤੁਲਾ ਕੀ ੨੦ਵੀਂ । ੪ ਘੜੀ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਬ੍ਰਿਹਸਪਤ ਵਾਰ ਚਿਤ੍ਰਾ ਨਿਛੜੁ ਬਿਖੇ ਜਨਮੇ । ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਬਿਖੈ ਮਾਤਾ ਕਾ ਨਾਮ ਦੇਈ* । ਤੀਸਰੀ ਮੈ ਦੇਖਿਆ ਹੈ ਖੇਮ ਕੌਰ । ਜਨਮ ਕਾ ਨਾਮ ਜੇਠਾ ਜੀ ।

ਉਪਰੰਤ ਸੰਮਤ ੧੫੯੯ ਫਗਣ ਦੀ ਸੋਲ੍ਹਵੀ ਅਰ ਏਕ ਠੌਰ ਸੰਮਤ ੧੬੦੨ ਫਗਣ ਕੀ ਸਤਾਰ੍ਹਵੀਂ ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਕੀ ਆਤਮਜਾ ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਕਾ ਪਾਣ ਗ੍ਰਹਣ ਕੀਆ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਬਿਖੈ । ਸੋ ਤੀਸਰੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਨੈ ਏਥੇ ਹੀ ਰਖ ਲੀਏ । ਸਾਹਿਬਜਾਦੇ ਭੀ ਏਥੇ ਹੀ ਜਨਮੇ । ਪੁਤ੍ਰ ਤੀਨ । ਪ੍ਰਥਮ ਸੰਮਤ ੧੬੦੫ ਅਸੂ ਕੀ ੭ ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਜਨਮਿਆ ।

ਉਪ੍ਰੰਤ ਸੰਮਤ ੧੭੦੮ । ਦੂਸਰੀ ਬਿਖੈ ੧੬੦੯ । ਹਾੜ ਕੀ ਚੌਥੀ ਮਹਾਦੇਵ ਕਾ ਜਨਮ ਭਇਆ । ਪੁਨਹ ਸੰਮਤ ੧੬੧੦ ਵਿਸਾਖ

*ਨਿਰਾ 'ਦੇਈ' ਨਾਮ ਅਧੁਰਾ ਜਾਪਦਾਇ । ਭਾਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਲਿਖਤ ਗੁਰਪ੍ਰਣਾਲੀ-ਜੋ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਮੁੱਢਲੀ ਹੈ । ਉਸ ਵਿਚ 'ਅਨੂਪਦੇਈ' ਆਇਆ ਹੈ । (ਦੇਖੋ ਪੰਨਾ ੫)

ਭਾਈ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਕ੍ਰਿਤ 'ਗੁਰਪ੍ਰਣਾਲਿਕਾ' ਵਿਚ ਭੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸਪਸ਼ਟ ਜਿਹਾ ਪਾਠ—

“ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ ਪਰਨਾਲੀ ਮਾਹਿ ਮਾਤਾ ਨਾਮ ਦੇਈ ਭਾਨੀਐ ॥੨॥” ਦਿਤਾ ਹੈ । ਭਾਈ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਕਥਨ ਜੋ ਭਾਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਵਾਲੀ 'ਗੁਰਪਰਨਾਲੀ' ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਪੜ੍ਹੀਏ ਤਾਂ ਏਥੇ ਪੂਰਾ ਨਾਮ 'ਅਨੂਪ ਦੇਈ' ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ । ਚੂੰਕਿ ਇਹੋ ਨਾਂਮ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਦਾਦੀ ਦਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਬਦਲ ਕੇ ਦਯਾ ਕੌਰ ਜਾ ਖੇਮ ਕੌਰ ਰੱਖ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ।

ਇ: ਪ: ੫੧.

੯੮.

ਕੀ ਅਠਾਰਮੀ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਜਨਮ ਲੀਆ ।

ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਕਾ ਬਿਵਾਹ ਕਰਮੋ ਨਾਮ ਸਮਾਣੀ ਨਾਲ ਭਯਾ ।
ਸੰਮਤ ੧੬੧੩ । ਚਲਾਣਾ ਹੋਹਰਾਂ ਬਿਖੈ ਸੰਮਤ ੧੬੬੩ ਵਿਸਾਖ ਕੀ
ਇਕੀਸਮੀ ੫੭ ਵਰੇ ਸਤ ਮਹੀਨੇ ਕੀ ਉਮਰ ਮੈ ਭਯਾ ।

ਮਹਾਦੇਵ ਨੈ ਬਿਵਾਹ ਨਹੀ ਕਰਾਯਾ । ਚਲਾਣਾ ਕੀਆ ਸੰਮਤ
੧੬੬੨ ਭਾਦ੍ਰੇ ਕੀ ਚੌਥੀ । ਪਰਵੰਜਾ ਬਰਖ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਕੀ ਆਯੂ ਮੈ
ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਬਿਖੈ ।

ਮਾਤਾ ਭਾਨੀ ਜੀ ਕਾ ਚਲਾਣਾ ਸੰਮਤ ੧੬੫੫ ਚੇਤ ਸੁਦੀ
੧੪ ਬਿਚ ਭਯਾ ।

ਗੁਰੂ ਚੌਥੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕੀ ਉਮਰ ਟਿਕੇ ਸਮੇ ੪੩ ਬਰਖ
੧੦ ਮਾਸ ੨੬ ਦਿਨ ਕੀ । ਰਾਮਦਾਸ ਨਾਮ ਭਯਾ ।

ਉਪਰੰਤ ਸੰਮਤ ੧੬੩੪ ਅਸਾੜ ਕੀ ਤ੍ਰੈਦਸੀ ਸੰਕ੍ਰਾਂਤੀ
ਪਾਂਚਵੀ ਬ੍ਰਿਹਸਪਤ ਵਾਰ ਪੁਖ ਨਿਛੜ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰ ਕੀ ਨੀਵ
ਧਰੀ ॥ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਤੇ ਇਥੇ ਆਇ ਰਹੇ । ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰੂ ਕਾ ਚਕ
ਨਾਮ ਧਰਿਆ । ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ ਕਾ ਤਾਲ ਪਕਾ ਕਰਨਾ । ਮੰਦਰ
ਕੀ ਰਚਨਾ ਕਰਣੀ ਭੀ ਇਸੀ ਸੰਮਤ ੧੬੩੪ ਬਿਖੈ ਹੀ ਹੋਈ ਹੈ ।
੬ ਖਸਟ ਬਰਖ ੧੧ ਮਹੀਨੇ ੧੮ ਦਿਨ ਗਾਦੀ ਉਪਰ ਰਹੇ । ੨੮
ਬਰਸ ਟਹਲ ਕਰੀ । ੫੦ ਪਰਾਸ ਬਰਖ ੧੦ ਦਸ ਮਾਸ ੧੪ ਦਿਨ ਕੀ
ਸਰੀਰ ਕੀ ਆਰਬਲਾ ਬਿਖੈ ਸੰਮਤ ੧੬੩੮ ਭਾਦ੍ਰੇ ਸੁਦੀ ੩ ਗੋਇੰਦਵਾਲ
ਭੀੜ ਜੋਤੀ ਜੋਤੀ ਸਮਾਵਣਾ ਭਯਾ ॥

ਪਾਤਸਾਰੀ ੪ ।

---o---

ਇ: ਪ: ੫੨.

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਪ

ਸੋਢੀ ਕੁਲ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਕੇ ਧਾਮ ਮਾਤਾ ਭਾਨੀ ਕੇ ਗ੍ਰੰਥ ਤੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਮੈ ਸੰਮਤ ੧੬੧੦ ਵਿਸਾਖ ਵਦੀ ੭। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲਕਾ ਬਿਖੈ ਸੁਦੀ ਤੋਦਸੀ ਮੇਖ ਕਾ ਪ੍ਰਵਿਸਟਾ ੧੮ ਮੰਗਲਵਾਰ ਰੋਹਣੀ ਨਛੜ। ਏਕ ਠੌਰ ਕ੍ਰਿਤਕਾ। ਜੁਗ ਜਾਮ ਜਾਮਨੀ ਬੀਤੇ ਜਨਮ ਭਯਾ।

ਪਹਿਲਾ ਬਿਵਾਹ ਸੰਮਤ ੧੬੨੨ ਵਿਸਾਖ ਕੀ ੧੯ਉਨੀਵੀਂ* ਮਰੂਏ ਗ੍ਰਾਮ ਬਿਖੈ। ਚੰਦਨ ਦਾਸ ਸੂੜੀਏ ਦੀ ਪੁੜੀ ਰਾਮ ਦੇਵੀ ਜੀ ਆਈ। ਉਪਰੰਤ ਜਬ ਕਰਮੋ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਕੀ ਸਮਾਣੀ ਨੇ ਕਹਿਆ ਤੁਮਾਰੇ ਸੰਤਾਨ ਨਹੀ ਹੈ ਮਾਲਕ ਅਸੀ ਹਾਂ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਰਾਮ ਦੇਵੀ ਜੀ ਨੇ ਜਤਨ ਕਰਕੇ ਦੂਸਰਾ ਬਿਵਾਹ ਕਰਾਇਆ। ਲਹੌਰ ਕੀ ਵਾਸੀ ਸੰਗਤਰਾਇ ਖੜੀ ਜਾਤ ਕਾ ਰਿਖਰਾਉ। ਅਰ ਦੂਸਰੀ ਜਾਗਾ ਸੇਖੜੀ। ਗੰਗਾ ਦੇਵੀ ਕਾ ਡੋਲਾ ਆਨ ਦਿਤਾ। ਸੰਮਤ ੧੬੪੬ ਹਾੜ ਕੀ ਬਾਈਸਵੀ ਗੁਰ ਮੰਦਰੋਂ ਬਿਖੈ ਬਿਧ ਪੂਰਬ ਬਿਵਾਹ ਭਯਾ। ਅਰ ਕਹੀਂ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਕੇ ਪਿਤਾ ਕਾ ਨਾਮ ਕ੍ਰਿਸਨ ਚੰਦ ਅਰ ਮਾਤਾ ਧਨਵੰਤੀ† ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਅਰ ਦੂਸਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਬਿਖੈ ਰਾਮਦੇਈ ਵਾਲੇ ਸੰਮਤ ਮੈ ਗੰਗਾ ਦੇਵੀ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਰਾਮਦੇਵੀ ਕਾ ਬਿਵਾਹ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ। ਅਰ ਗੰਗਾ ਦੇਵੀ ਕੇ ਵਿਵਾਹ ਕਾ ਸੰਮਤ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਕੀ ਬੀੜ ਕਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਅਰ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਕੀ ਬੀੜ ਰਚੀ ਰਾਮ ਗੜ੍ਹ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਤੇ ਲਿਖਵਾਯਾ ਸੰਮਤ ੧੬੬੧ ਭਾਦੋ ਸੁਦੀ ਏਕਮ ਬੀੜ ਤਿਆਰ ਹੋਈ। ਅਰ ਏਕ ਜਾਗਾ ਸੰਮਤ ੧੬੫੩ ਦੇਖਿਆ ਹੈ। ਰਾਮਸਰ ਕਾ ਉੱਦਮ ਭੀ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਕੀ ਬੀੜ ਕੇ ਸਾਬ ਹੀ ਭਯਾ ਹੈ।

*ਅਸਲ ਵਿਚ ਪਾਠ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ, ਪਰ ਭਾਈ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਥਨ 'ਬੀਸ ਨਵ' ਅਨੁਸਾਰ 'ਉਨਤੀਵੀਂ' ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

†ਅਸਲ ਖਰੜੇ ਵਿੱਚ 'ਕ੍ਰਿਸਨੋ ਚੰਦ' ਤੇ 'ਧਵੰਤੀ' ਗਲਤ ਲਿਖੇ ਸਨ, ਭਾਈ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਕ੍ਰਿਤ 'ਗੁਰਪ੍ਰਣਾਲਿਕਾ' ਨਾਲ ਮੇਲ ਕੇ ਦਰੁਸਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। (ਦੇਖੋ ਪੰਨਾ ੩੪)

ਇ: ਪ: ੫੩.

੧੦੦.

ਪੁਤ੍ਰ ਏਕ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਸੰਮਤ ੧੬੫੩ ਖ਼ੁਹੜ
ਕੇ ਇਕੀਸਮੇ ਪ੍ਰਵਿਸਟੇ ਜਨਮੇ ।

ਸਾਹਿਬ ਪੰਜਵੀਂ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕੀ ਉਮਰ ਟਿਕੇ ਕੇ ਸਮੇ ੨੮ ਬਰਖ
੪ ਮਾਸ ੧੧ ਦਿਨ ਕੀ ।

ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਸਾਹਿਬ ਚੌਥੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਦਾ ਆਰੰਭਿਆ
ਸਮਾਪਤ ਕੀਆ । ੨੪ ਬਰਖ ੯ ਮਾਸ ੧ ਦਿਨ ਗਦੀ ਉਪਰ ਰਹੇ ।
ਸਰੀਰ ਕੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ੫੩ ਬਰਖ ੧ ਮਾਸ ੧੨ ਦਿਨ ਕੀ ।

ਸੰਮਤ ੧੬੬੩ ਜੇਠ ਸੁਦੀ ੪ ਸੁਕ੍ਰਵਾਰ ਐਰਾਵਤੀ ਕੇ ਤਟ
ਲਹੌਰ ਬਿਖੈ ਕਿਲੇ ਕੇ ਨਿਕਟ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਣਾ ਭਯਾ ! ਜਲ ਦਾਗ
ਉਪਰਾਂਤ ਅਗਨ ਦਾਗ ਭੀ ਕਹਤੇ ਹੈਂ ।

ਸੰਮਤ ੧੬੭੮ ਜੇਠ ਸੁਦੀ ੪ ਸੋਮਵਾਰ ਜੇਠ ਕਾ ੧੯ ਉਨੀਵਾਂ
ਪ੍ਰਵਿਸਟਾ ਸਪਤ ਘੜੀ ਰਾਤ ਰਹੀ । ਬਕਾਲੇ ਗੰਗਾ ਦੇਵੀ ਜੀ ਸਮਾਈ ।
ਜਲ ਦਾਗ ਦੀਆ ॥ ੫ ॥

ਖ਼ੁਅਸਲ ਖਰੜੇ ਵਿਚ '੧੬੫੩' ਲਾਲ ਰੰਗ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ
ਹੈ । ਮਗਰੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਨੀਲੀ ਸਿਆਹੀ ਨਾਲ ੩ ਨੂੰ ਛਾਂਗ ਕੇ
੨ ਬਨਾਉਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਪਰ ਅਗਾਹਾਂ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ੬ ਦਾ
ਜਨਮ ਸੰਮਤ ੧੬੫੨ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ।

ਇ: ਪ: ੫੪.

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਪਾਤਿਸਾਹੀ ੬

ਸੋਢੀ ਕੁਲ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਕੇ ਘਰ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਦੇਵੀ ਕੇ ਉਦਰ ਤੇ । ਬਾਬੇ ਬੁਢੇ ਰਾਮਦਾਸ ਕੇ ਬਰ ਮਿਸ । ਜੋ ਸੰਮਤ ੧੬੫੧ ਅਸੂ ਕੀ ਇਕੀਸਵੀਂ ਕੇ ਦਿਨ ਪ੍ਰਕਾਸ ਭਯਾ । ਸੰਮਤ ੧੬੫੨ ਅਸਾੜ ਸੁਦੀ ੩ ਅਸਾੜ ਕਾ ਪ੍ਰਵਿਸਟਾ ੨੧ ਇਕੀਮਾ । ਅਧੀ ਰਾਤ ਪੁਖ ਨਿਛੱਤ੍ਰ ਰਵਿਵਾਰ ਕ੍ਰਿਸਨ ਪਖ ਥਿਤ ਕੇ ਬਿਰਵੇ ਬਿਨਾ । ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰ ਤੇ ਚਾਰ ਕੋਸ ਵਡਾਲੀ ਬਿਖੈ ਜਨਮ ਭਯਾ ।

ਮਹਲ ਚਾਰ । ਪਹਿਲਾ ਬਿਵਾਹ ਸੰਮਤ ੧੬੬੧ ਭਾਦੋਂ ਕੀ ੨੨ ਬਾਈਵੀ ਨਾਰਾਇਣ ਦਾਸ ਸੂਹੜੀ ਡਲੇ ਕੀ ਵਾਸੀ । ਅਰ ਇਸ ਕੀ ਇਸੜੀ ਦਯਾ ਕੌਰ । ਇਨ ਕੀ ਪੁਤ੍ਰੀ ਦਮੋਦਰੀ ਜੀ ਆਈ ਸਪਤ ਬਰਖ ਕੀ ਉਮਰ ਮੈ । ਇਹ ਬਿਵਾਹ ਸਾਹਿਬ ਪੰਜਵੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕਰ ਗਏ । ਦੂਸਰਾ ਬਿਵਾਹ ਕਸਮੀਰ ਤੋਂ ਆਨ ਕੇ ਆਪ ਕੀਤਾ । ਸੰਮਤ ੧੬੭੦ ਵਿਸਾਖ ਕੀ ਪਹਿਲੀ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰ ਕੀ ਵਾਸੀ । ਲੰਮੇ ਜਾਤਿ ਖਤ੍ਰੀ ਹਰੀ ਚੰਦ ਅਰ ਹਰਦੇਈ ਕੇ ਘਰ ਢੁਕੇ । ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਵਿਵਾਹੀ । ਤੀਸਰਾ ਵਿਵਾਹ ਦਜਾਰਾਮ ਮਰਵਾਹਾ ਅਰ ਭਾਗਣ ਕੇ ਘਰ ਢੁਕੇ ਰਾਵੀ ਤੇ ਤੀਨ ਕੋਸ ਮੰਡਿਯਾਲੀ ਬਿਖੈ । ਸੰਮਤ ੧੬੭੨ ਸਾਵਣ ਕੀ ਗਿਆਰਵੀ ਫੇਰੇ ਲੀਤੇ । ਮਹਲ ਮਰਵਾਹੀ ਕਰਕੇ ਹੀ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ । ਪਰੰਤੂ ਨਾਮ ਮਹਾਦੇਵੀ ਹੈ । ਇਹ ਬਿਵਾਹ ਨਾਨਕ ਮਤੇ ਅਰ ਗੰਗਾ ਤੇ ਆਨ ਕੇ ਕੀਤਾ । ਚੌਥਾ ਲਾਹੌਰ ਕੇ ਕਾਜੀ ਕੀ ਧੀ ਕੌਲਾ ਸੰਮਤ ੧੬੭੮ ਜੇਠ ਸੁਦੀ ੩ ਸਾਹਿਬ ਕੀ ਦਾਸੀ ਭਈ । ਲਹੌਰ ਤੇ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰੇ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਚਲੀ ਆਈ । ਮਾਘ ਕੀ ਦੂਸਰੀ ਸੁਦੀ ਪੰਚਮੀ ਸੋਮਵਾਰ ਕੌਲਸਰ ਕਾ ਪ੍ਰਕਾਸ ਭਯਾ । ਕੌਲਾ ਕੇ ਨਾਮ ਪਰ ।

ਪੁਤ੍ਰ ੫ । ਪੁਤ੍ਰੀ ੧ । ਪ੍ਰਿਥਮ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿਤਾ ਮਾਤਾ ਦਮੋਦਰੀ ਤੇ । ਮਾਲਵੇ ਮੈ ਡਰੋਲੀ ਗ੍ਰਾਮ ਬਿਖੈ ਸੰਮਤ ੧੬੭੦ ਕਤਕ ਕੀ ਅਠਮੀ ਕ੍ਰਿਤਕਾ ਨਿਛੱਤ੍ਰ ਅਸੂ ਕੀ ਪੂਰਨਮਾਸੀ ਬੁਧਵਾਰ ਜਨਮੇ । ਇਨ੍ਹਾ ਕਾ ਉਰਧ ਗਮਨ ਸੰਮਤ ੧੬੯੫ ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੧੦ ਚਾਰ ਘੜੀ ਦਿਨ

ਇ: ਪ: ੫੫.

ਰਹਿਦੇ ਕੀਰਤਪੁਰ ਭਯਾ । ਬਛਰਾ ਜਿਵਾਵਣ ਨਮਿਤ । ਉਮਰ ੨੪
 ਬਰਖ ੬ ਮਹੀਨੇ ਕੁਛ ਦਿਨ ਘਾਟ । ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲਕਾ ਬਿਖੈ
 ਇਹ ਸੰਮਤ ਸਾਹਿਬ ਛੇਮੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ । ਅਰ ਤਿਬ
 ਬਾਬੇ ਕੀ ਦਸਮੀ । ਅਰ ਸਾਹਿਬ ਕੀ ਪੰਚਮੀ । ਸੋ ਅਸਤ ਬਿਅਸਤ
 ਲਿਖੀ ਹੈ । ਇਹ ਸੁੱਧ ਨਹੀ ਹੈ । ਅਰ ਦੂਸਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਬਿਖੈ ਬਾਬੇ
 ਕਾ ਸਵਾਰਾ ਸੰਮਤ ੧੬੯੨ ਸੋਲਾ ਸੋ ਬਾਨਵਾ ਅਸੂ ਕੀ ਦਸਮੀ
 ਲਿਖਿਆ ਹੈ । ਬਾਬੇ ਕਾ ਬਿਵਾਹ ਸੰਮਤ ੧੬੭੮ ਸੋਲਾ ਸਉ ਅਠਤ੍ਰਾ
 ਸਾਵਣ ਕੀ ਨੌਮੀ ੯ ਨਿਹਾਲ ਕੌਰ ਰਾਮੇ ਖੱਤੀ ਅਰ ਸੁਖਦੇਵੀ ਕੀ
 ਪੁਤ੍ਰੀ ਸਾਬ ਭਯਾ । ਕਰਤਾਰ ਪੁਰੇ । ਦੂਸਰਾ ਨਾਮ ਅਨੰਤੀ । ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ
 ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਬਿਖੈ ਕਰਮਭਰੀ ਸਾਬ ਲਿਖਿਆ ਹੈ । ਬਾਬੇ ਕੇ ਪੁਤ੍ਰ ਦੋ
 ਪਹਿਲਾ ਪੁਤ੍ਰ ਧੀਰਮਲ ਸੰਮਤ ੧੬੮੪ ਮਾਘ ਕੀ ਤੇਰਵੀ ਦੂਸਰੀ
 ਮੈ ਸੰਮਤ ੧੬੮੩ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਜਨਮਿਆ । ਦੂਸਰਾ ਮਹਲ ਬਾਬੇ
 ਕਾ ਦਯਾ ਦੇਵੀ ਰਿਖਰਾਵ ਖੜੀਆਂ ਕੀ ਧੀ ਬਾਬੇ ਨੇ ਸਾਹਿਬਾਂ ਕੀ
 ਸਲਾਹ ਬਿਨਾਂ ਡੋਲਾ ਲੇ ਲੀਆ । ਸੰਮਤ ੧੬੮੩ ਬਿਖੈ । ਇਹਾ
 ਬਾਬੇ ਕੇ ਦੋ ਮਹਲ । ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਬਿਖੈ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਇ
 ਕਾ ਜਨਮ ਦਇਆ ਦੇਈ ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ । ਅਰ ਦੂਸਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ
 ਬਿਖੈ ਨਿਹਾਲ ਕੌਰ ਤੇ ਜੋ ਬਾਬੇ ਗੁਰਦਿਤੇ ਕੇ ਦੂਸਰੇ ਪੁਤ੍ਰ ਹੈਂ ਕੀਰਤਪੁਰ
 ਬਿਖੈ ਜਨਮੇ ਲਿਖੇ ਹੈਂ । ਇਨਾ ਕੇ ਜਨਮ ਕਾ ਸੰਮਤ ਆਦਿਕ ਜਹਾਂ
 ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਲਿਖਾਂਗੇ ਉਸ ਜਗਾ ਲਿਖਾਂਗੇ ।

ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨੈ ਉਦਾਸੀਨ ਪੱਥਿਤ ਬਾਬੇ ਕਉ ਸਉਪੀ ।
 ਬਾਬੇ ਤੇ ਚਾਰ ਧੁੰਏ ਭਏ । ਪ੍ਰਿਥਮ ਅਲਮਸਤ ਪਹਿਲਾ ਨਾਮ ਕਮਲੀਆ ।
 ਸੇਵਾ ਕਰਕੇ ਪਦਵੀ ਪਾਈ । ਦੂਸਰੇ ਬਾਲੂ ਹਸਨਾ । ਸਾਹਿਬ ਛੇਵੀ
 ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕੇ ਘੋੜੇ ਕੀ ਟਹਲ ਕਰਤਾ ਹੋਤਾ ਥਾ । ਹਸਮੁਖ ਥਾ ।
 ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਬਾਲੂ ਤੇ ਬਾਲੂ ਹਸਨਾ ਖਿਤਾਬ ਦੀਆ । ਸੇਵਾ ਤੇ ਧੁੰਏ
 ਕੀ ਬਖਸ਼ਸ ਪਾਈ । ਤੀਸਰੇ ਫੂਲ । ਚੌਥੇ ਗੋਂਦ । ਜਿਸ ਦੇ ਫਕੀਰ
 ਸਾਹੇ ਕੇ ਭੀ ਕਹਾਵਤੇ ਹੈਂ । ਇਹ ਵਾਰਤਾ ਬਾਬੇ ਗੁਰਦਿਤੇ ਕੀ
 ਸਮਾਪਤ ਭਈ ।

ਦੂਸਰਾ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਸਾਹਿਬ ਛੇਮੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕਾ ਸੂਰਜ
 ਸਿੰਘ । ਮਾਤਾ ਮਰਵਾਹੀ ਤੇ ਜਨਮ ਲੀਆ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰੇ । ਸੰਮਤ ੧੬੭੪

ਕਤਕ ਕੀ ਤੇਈਸਵੀ ਰੋਹਣੀ ਕੇ ਤੀਸਰੇ ਚਰਣ ਬਿਖੈ । ਦੂਸਰੀ ਠੌਰ ਬਿਖੈ ਸੰਮਤ ੧੬੭੫ ਹਾੜ ਕੀ ਤੀਸਵੀ ਭੀ ਦੇਖੀ ਹੈ । ਸੁਭਿਖੀਆਂ ਖੜੀਆਂ ਕੈ ਘਰ ਬਿਵਾਹ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰੇ ਕੀਆ । ਸੰਮਤ ੧੬੮੬ ਬਸਾਖ ਕੀ ਸਤਾਈਵੀ । ਪ੍ਰੇਮ ਚੰਦ ਸਿਲੀ ਕੇ ਘਰ । ਅਨੰਦਪੁਰੀਏ ਸੋਢੀ ਸਭ ਇਨ ਕੀ ਸੰਤਾਨ । ਸੂਰਜ ਸਿੰਘ ਕੇ ਪੂਤ ਕਾ ਨਾਮ ਦੀਪ ਚੰਦ ।

ਤੀਸਰਾ ਪੁਤਰ ਅਣੀਰਾਇ ਦਮੋਦਰੀ ਜੀ ਕੇ ਉਦਰ ਤੇ ਸੰਮਤ ੧੬੭੫ ਮੰਘਰ ਕੀ ਸੋਲ੍ਹਵੀ ਵਿਸਾਖਾ ਨਿਛੱਤਰ ਚਾਰ ਘੜੀ ਦਿਨ ਰਹੇ । ਬਿਵਾਹ ਭਯਾ ਸੰਮਤ ੧੬੮੪ ਕੁਮਰਾਵਾ ਖੜੀਆ ਕੇ ਘਰ ।

ਚੌਥਾ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਟਲ ਰਾਇ ਮਾਤਾ ਮਰਵਾਹੀ ਕੇ ਉਦਰ ਤੇ ਸੰਮਤ ੧੬੭੭ ਕਤਕ ਦੀ ਪੂਰਨਮਾਸੀ ਬੁਧਵਾਰ ਬਾਈਵਾ ਪ੍ਰਵਿਸ਼ਟਾ ਅਨੁਰਾਧਾ ਨਿਛੱਤ੍ਰ ਸਾਤ ਘੜੀ ਰਾਤ ਰਹੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਗੋਵਿੰਦਪੁਰੇ ਬਿਖੈ । ਸੰਮਤ ੧੬੮੫ ਅਸੂ ਕੀ ਦਸਮੀ ਵਦੀ ਨੌਮਾ ਪ੍ਰਵਿਸ਼ਟਾ । ਸਿਖ ਕੇ ਪੁਤ੍ਰ ਕੇ ਪ੍ਰਾਣਦਾਨ ਦੇਣੇ ਕੇ ਮਿਸ ਸਤ ਬਰਖ ਦਸ ਮਹੀਨੇ ਦਸ ਦਿਨ ਕੀ ਉਮਰ ਮੈ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰ ਵਿਖੈ (ਚਲਾਣਾ ਭਯਾ) ਕੌਲਸਰ ਉਪਰ ਸਸਕਾਰ ਕੀਆ ।

ਪੰਜਵੇਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸਾਹਿਬ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਕੇ ਉਦਰ ਤੇ ਰਾਮਦਾਸਪੁਰ ਬਿਖੈ । ਇਨ੍ਹਾ ਕਾ ਸੰਮਤ ਆਦਿਕ ਸਭ ਨਿਰਨਾ ਜਹਾ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਲਿਖਾਂਗੇ ਉਥੇ ਲਿਖਾਂਗੇ ।

ਖਸਟਮੀ ਪੁਤ੍ਰੀ ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਦਮੋਦਰੀ ਜੀ ਕੇ ਉਦਰ ਤੇ ਸੰਮਤ ੧੬੭੮ ਸਾਵਣ ਕਾ ਗਿਆਰ੍ਹਵਾਂ ਪ੍ਰਵਿਸ਼ਟਾ ਕ੍ਰਿਤਕਾ ਨਿਛੱਤ੍ਰ ਬਿਰਖ ਲਗਨ ਪਹਰ ਰਾਤ ਰਹੀ ਜਨਮੀ । ਮਾਲਵੇ ਕੀ ਵਾਸੀ ਖੌਸਲੇ ਜਾਤਿ ਧਰਮਚੰਦ ਖੜੀ ਕਾ ਸਪੁਤ੍ਰ ਸਾਧੂ ਰਾਮ ਨਾਮ ਸਪਤ ਬਰਖ ਕੀ ਉਮਰ ਬਿਖੈ ਬਿਆਹਣੇ ਆਇਆ । ਸੰਮਤ ੧੬੭੮ ਜੇਠ ਕੀ ਛਬੀਹਵੀ । ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਰੀ ਸਮਗਰੀ ਤੁਰਕਾ ਕੀ ਫੌਜ ਆਣੇ ਕਰਕੇ ਛੇਡ ਕਰ ਬਬਾਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੇ ਸਤ ਕੋਸ ਜਾ ਬਿਵਾਹ ਕੀਆ ।

† ਭਾਈ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਨਮ ਸੰਮਤ ੧੬੭੩ ਲਿਖਿਆ ਹੈ । (ਦੇਖੋ ਪੰਨਾ ੪੦) ਅਰੁ ਇਹੋ ਸਹੀ ਜਾਪਦਾ ਇ । ਕਿਉਂ ਜੋ ੧੬੭੯ ਵਿੱਚ ਵਿਆਹ ਤਦ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਇ: ਪ: ੫੭.

੧੦੪.

ਸੰਮਤ ੧੬੬੩ ਹਾੜ ਦੀ ੧ ਏਕੌਂ । ਸਾਹਿਬ ਪੰਜਵੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕੇ ਸਵਾਰੇ ਕੇ ਦਿਨ ਦਸਤਾਰ ਬਾਧੀ ਬੁਢੇ ਰਮਦਾਸ ਨੇ ਟਿਕਾ ਦੀਆ । ਉਸ ਸਮੇ ਉਮਰ ਗਿਆਰਾ ਬਰਖ ਕੀ । ਅਰ ਜੋ ਸੋਲਾਂ ਸਉ ਤ੍ਰਿਵੰਜਾ ਸੰਮਤ ਜਨਮ ਕਾ ਰਖੀਏ ਤਉ ਦਸ ਬਰਖ ਕੀ ।

ਅਸਾੜ ਕੀ ਪਾਂਚਵੀ ਸੰਮਤ ੧੬੬੩ ਅਕਾਲ ਬੁੰਗੇ ਕੀ ਨੀਵ ਰਾਖੀ । ਅਸਾੜ ਸੁਦੀ ੧੦ ਰਵਿਵਾਰ ਅਸਾੜ ਕਾ ਛਬੀਹਾ ਪ੍ਰਵਿਸਟਾ । ਅਭਖੇਖ ਕਰਕੇ ਅਕਾਲ ਬੁੰਗੇ ਤਖਤ ਪਰ ਬਿਰਾਜੇ ।

ਬਡੀ ਚੌਂਕੀ ਕਾ ਅਰੰਭ ਨਮਾਣੀ ਕੇ ਦਿਨ ਕੀਤਾ । ਤੀਨ ਜੁਧ ਕਰੇ । ਪਾਂਹਲਾ ਜੁਧ ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਕੇ ਬਿਵਾਹ ਕੇ ਨਿਕਟ ਰਮਦਾਸ ਪੁਰੇ ਤੇ ਨਿਕਲੇ । ਮੁਗਲ ਖਾਂ ਨਾਮ ਮਲੇਛ ਸਪਤ ਹਜਾਰ ਸੈਨਾ ਸੰਜੁਗਤ ਸੰਮਤ ੧੬੭੯ ਹਾੜ ਕੀ ਚੌਧਵੀ ਮਾਰਿਆ ॥

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੇ ਫੌਜ ਪਿਛੇ ਗਈ। ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਜਾ ਲੜਾਈ ਹੋਈ। ਇਹ ਕੋਲਾ ਕੇ ਲਿਆਵਣੇ ਕਰਕੇ ਭਯਾ । ਦੂਸਰਾ ਜੁਧ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਮਾਰਿਆ ਸਾਤ ਹਜਾਰ ਮਲੇਛ ਸਮੇਤ । ਸੰਮਤ ੧੬੮੧ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਿਚ ਹੋਆ ॥

ਫਿਰ ਸਾਹਿਬ ਮਾਲਵੇ ਚਲੇ ਗਏ । ਜਬ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਤੇ ਘੋੜੇ ਮੰਗਵਾਇ ਲੀਏ । ਤਬ ਲਲਾ ਕੰਬਰ ਬਾਈ ਹਜਾਰ ਸੈਨਾ ਸੰਜੁਗਤ ਦਿਲੀ ਵਾਲੋਂ ਕੇ ਭੇਜੇ ਆਏ । ਮਾਲਵੇ ਮਰਾੜ ਕੇ ਪਾਸ ਲਹਰੇ ਜੁਧ ਹੋਇਆ । ਸਭ ਮਾਰੇ । ਸੋ ਅਸਥਾਨ ਗੁਰੂਸਰ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ । ਸੰਮਤ ੧੬੮੮ ਮਾਘ ਕੀ ਸੋਲ੍ਹਵੀ । ਪਰੰਤ ਸਾਹਿਬ ਪਹਾੜ ਕਉ ਚਲੇ ਗਏ । ਕੀਰਤਪੁਰ ਜਾਇ ਬਸਾਇਆ ।

ਦੋ ਵਰਖ ਪਹਲਾਂ ਬਾਬੇ ਗੁਰਦਿਤੇ ਕਉ ਮਹਲਾਂ ਸਮੇਤ ਪਹਾੜ ਕੀ ਤਰਫ ਭੇਜ ਦੀਆ ਥਾ ਸੋ ਸੰਮਤ ੧੬੮੬ ਅਸਾੜ ਕੀ ਦੂਸਰੀ ਬਾਬੇ ਨੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ* ਕੀ ਨੀਵ ਰਖੀ ਹੋਈ ਥੀ ॥

ਅਰ ਚੌਥਾ ਜੁਧ ਜੋ ਰਹੀਲੇ ਕਾ ਕਹਤੇ ਹੈਂ ਸੋ ਇਸ ਕੀ ਵਾਰ ਨਹੀ । ਇਸ ਤੇ ਇਹ ਨਿਸਚਿਤ ਨਹੀ । ਅਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਮੈ ਜੋ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪਹੋਏ ਤੇ ਮਾਘ ਕੇ ਮਹੀਨੇ ਸਾਹਿਬ ਪੰਜਵੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ (ਕੀ) ਨਰਾਇਣ ਬਲੀ ਕ੍ਰਿਯਾ ਕਰਾਈ । ਫਿਰਤੇ ਦੁਆਬੇ

*ਏਥੇ 'ਕੀਰਤਪੁਰ' ਚਾਹੀਏ । 'ਕਰਤਾਰਪੁਰ' ਗਲਤੀ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਜਾਪਦਾ ਇ ।

ਇ: ਪ: ੫੮.

ਮੈਂ ਰਹੇ । ਰਹੀਲਾ ਮੁਲ ਲੇਕਰ ਸਹਰ ਬਸਾਇਆ । ਬਾਬਾ ਬੁਢੇ ਰਮਦਾਸ
ਹਰਿਗੋਵਿੰਦਪੁਰਾ ਨਾਮ ਰਖਿਆ ।

ਸੋ ਨਿਸਚਤ ਤਾਂ ਐਸੈ ਹੈ । ਜੋ ਚੰਦੁ ਕੀ ਜਗੀਰ ਮੈ ਓਹ ਜਾਗਾ
ਬੀ । ਸੋ ਜਬ ਦਿਲੀ ਵਾਲੋਂ ਕੇ ਰੋਬਰੋ ਉਸ ਤੇ ਸਾਹਿਬ ਪੰਜਵੀ
ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕਾ ਬਦਲਾ ਲੀਆ ਤਬ ਸੋ ਜਾਗਾ ਗੁਰਾਂ ਪਾਸ ਆਈ ।
ਢਾਹਿ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਬਸਾਈ ।

ਅਰ ਮਹਲਾਂ ਕੇ ਚਲਾਣੇ ਇਸ ਰੀਤ ਹੈਂ ।

ਸਮਤ ੧੬੭੯ ਅਸਾੜ ਕੀ ਪਹਿਲੀ ਕੌਲਾ ਕਾ ਚਲਾਣਾ
ਕਰਤਾਰ ਪੁਰੇ ਭਯਾ । ਆਠ ਦਿਨ ਪਹਿਲੇ ਉਧਰ ਭੇਜ ਦੀਆ । ਇਕ
ਬਰਖ ਕਈ ਦਿਨ ਆਵਣੇ ਤੇ ਪਿਛੇ ਸਮਾਈ ।

ਪੁਨ ਦਮੋਦਰੀ ਜੀ ਮਾਲਵੇ ਡਰੋਲੀ ਬਿਖੈ ਸੰਮਤ ੧੬੮੮
ਸਾਵਣ ਸੁਦੀ ੧੨ ਬੁਧਵਾਰ ਕੇ ਦਿਨ ਸਮਾਈ ।

ਉਪਰੰਤ ਸੰਮਤ ੧੬੯੩ ਅਸਾੜ ਕੀ ਮਾਵਸ ਗਿਆਰਵਾਂ
ਪ੍ਰਵਿਸਟਾ ਦੇ ਘੜੀ ਰਾਤ ਰਹੇ ਕੀਰਤਪੁਰ ਬਿਖੈ ਮਹਾਦੇਵੀ ਮਰਵਾਹੀ
ਕਰਕੈ ਪ੍ਰਸਿਧ ਸਮਾਈ ।

ਅਰ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਸਾਹਿਬਾ ਤੇ ਪੀਛੇ ਸਮਾਈ ਹੈ ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਾਹਿਬ ਛੀਵੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਸਵਾਰੇ ਤੇ ਤਿੰਨ ਬਰਖ
ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰਿਆਈ ਕਾ ਟਿਕਾ ਹਰਿ ਰਾਇ ਜੀ ਕਉ ਦੇਕਰ ੩੭ ਸੈਂਤੀ
ਬਰਖ ਦਸ ਮਹੀਨੇ ਇਕ ਦਿਨ ਸੰਪਰਦਾਯ ਪ੍ਰਬਰਤਕ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕਰਕੇ
ਅੰਤ ਕੇ ਕਲੂਰ ਦੇਸ ਕੀਰਤਪੁਰ ਬਿਖੈ ਸਤਦੁਵ ਕੇ ਤਟ ਗੁਫਾ ਵਿਖੇ
ਪਾਂਚ ਦਿਨ ਬਿਰਾਜ ਕਰ । ਸਰੀਰ ਸਾਰੇ ਕੀ ਆਯੂ ੪੮ ਬਰਖ ੯
ਮਹੀਨੇ ੨੩ ਦਿਨ ਕੀ ਬਿਖੇ ਸੰਮਤ ੧੭੦੧ ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੫ ਪੰਚਮੀ
ਸੁਕ੍ਰਵਾਰ ਨੇ ਘੜੀ ਰਾਤ ਗਏ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਣਾ ਭਯਾ । ਅਰ
ਸੰਮਤ (੧੬੯੫) ਚੇਤ ਸੁਦੀ ਦਸਮੀ ਜੋ ਕਹੀ ਕਹੀ ਲਿਖੀ ਹੈ ਸੋ ਅਸੁਧ
ਹੈ । ਇਹ ਦਿਨ ਬਾਬੇ ਗੁਰਦਿਤੇ ਕੇ ਚਲਾਣੇ ਕਾ ਹੈ ।

ਪਾਤਸਾਹੀ ੬ ॥

ਸੰਮਤ ੧੬੫੨ ਹਾੜ ੨੧ ਦਾ ਜਨਮ ਮੰਨ ਕੇ, ੬ ਚੇਤ
ਸੁਦੀ ੫ (ਮਲ ਮਾਸ ਦੀ) ਸੰਮਤ ੧੭੦੦ (੧੭੦੧ ਚੰਦੂ ਬਰਸ) ਤੱਕ
ਉਮਰ ੪੮ ਸਾਲ ੮ ਮਹੀਨੇ ੧੫ ਦਿਨ ਬਣਦੀ ਹੈ ।

ਇ: ਪ: ੫੯.

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਪਾਤਿਸਾਹੀ ੭

ਸੋਢੀ ਕੁਲ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਕੇ ਪੋਤ੍ਰੇ ਬਾਬੇ ਗੁਰਦਿਤੇ ਕੇ ਪੁਤ੍ਰ ਮਾਤਾ ਨਿਹਾਲ ਕੌਰ ਕੇ ਉਦਰ ਤੇ। ਜਿਨਕਾ ਦੂਸਰਾ ਨਾਮ ਅਨੰਤ ਕੌਰ ਭੀ ਹੈ। ਕੀਰਤਪੁਰ ਬਿਖੈ ਸੰਮਤ ੧੬੮੬* ਮਾਘ ਸੁਦੀ ਦੂਜ ਮਾਘ ਕਾ ਤੇਰਵਾਂ ਪ੍ਰਵਿਸਟਾ ਬ੍ਰਿਹਸਪਤਿਵਾਰ ਭਰਣੀ ਨਿਛੱਤ੍ਰ ਗਿਆਰਾ ਘੜੀ ਰਾਤ ਗਈ ਜਨਮ ਲੀਆ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਬਿਖੈ ਦਯਾ ਦੇਈ ਬਾਬੇ ਗੁਰਦਿਤੇ ਕੇ ਦੂਸਰੇ ਮਹਲ ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

ਮਹਲ ੮ । ਪਹਿਲਾ ਬਿਵਾਹ ਸੰਮਤ ੧੬੯੪ ਅਸਾੜ ਕੀ ਸਤਾਰਵੀਂ ਕਿਸਨ ਕੌਰ ਮਹਲ ਆਇਆ। ਸਾਥ ਕੋਟ ਕਲਾਣੀ ਦਾਸੀ ਆਈ। ਦੂਸਰੇ ਚੰਦ ਕੌਰ। ਤੋਖੀ ਦਾਸੀ ਨਾਲ ਆਈ। ਸੰਮਤ ੧੬੯੫ ਸੋਲਾ ਸੈ ਪਚਾਨਮੈ ਸੈ ਭਯਾ। ਚੌਥਾ ਮਹਲ ਰਾਮ ਕੌਰ। ਨਾਲ ਲਡਿਕੀ

*ਸੱਤਵੇਂ ਪਾਤਿਸਾਹ ਦੇ ਜਨਮ-ਸੰਮਤ ਵਿੱਚ ਸਾਖੀ-ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਦਸਾਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਫਰਕ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਭੁਲੇਖਾ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਦੇ ਦੋ ਦੀ ਥਾਂ ਇੱਕ ਮਹਲ ਮੰਨਣ ਵਾਲਿਆਂ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਸਹੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਿੱਤਾ 'ਘੋਰਾ' ਦੀ ਕੰਨਿਆ ਦਇਆ ਦੇਈ ਦਾ ਡੋਲਾ ਗੁਰੂ-ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਦੱਸੇ ਪੁਛੇ ਬਿਨਾਂ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸੁਭਾਸੀਸ ਇਸ ਸੰਜੋਗ ਸਬੰਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਨਾਂ ਹੋ ਸਕੀ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਸਾਦੀ ਤੋਂ ਕੁਝ ਦਿਨ ਬਾਦ ਹੀ ਸੰਮਤ ੧੬੯੫ ਚੇਤ੍ਰ ਸੁਦੀ ੧੦ ਨੂੰ ਦੋਲਾ ਤਿਆਗ ਗਏ। ਲੇਕਿਨ ਉਸ ਮੌਕੇ ਨਵੀਂ ਵਿਆਹੀ ਬੀਬੀ ਦਾ ਪੈਰ ਭਾਰਾ ਹੋ ਚੁਕਾ ਸੀ। ਛੇਵੇਂ ਪਾਤਿਸਾਹ ਪਾਸ ਅਰਦਾਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਬੀਬੀ ਨੇ ਉਦਰ ਨਿਵਾਸੀ ਬਾਲਕ ਵਾਸਤੇ ਸੁਭ-ਬਚਨ ਲੈ ਲਏ ਸਨ। ਇਹੋ ਗੁਰ-ਵਚਨ ਬਾਲ-ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲੋਂ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਟਿਕਾ ਦੇਣਾ ਸੀ। ਜੋ ਆਮ ਸਾਖੀਆਂ ਤੇ ਗਰਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਦਕੇ ਉਸੇ ਮਾਤਾ ਦਇਆ ਦੇਈ ਦੀ ਕੁਖੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਸੰਮਤ ੧੬੯੬ ਮਾਘ ਪ੍ਰਵਿਸਟਾ ੧੩ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ।

ਇ: ਪ: ੬੦.

ਦਾਸੀ ਆਈ । ਸੰਮਤ ੧੭੦੧ ਬਿਖੈ ਆਈ । ਕਿਸਨ ਕੌਰ ਕੇ ਸਾਬ ਕੋਟ ਕਲਾਣੀ ਜੋ ਆਈ ਤਿਸ ਕਾ ਨਾਮ ਤ੍ਰਿਬੇਨੀ ਭੀ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ । ਇਹ ਚਾਰ ਸਵਾਣੀਆ ਚਾਰ ਟਹਿਲਣਾ । ਦਯਾ ਰਾਮ ਖੜੀ ਸਿਲੀ ਜਾਤਿ ਤਿਸ ਦੀਆਂ ਤੀਨ ਇਸੜੀਆਂ ਅਨੰਤੀ ਜੁਵਾਲਾ ਅਰ ਗੌਰਜਾ । ਅਨੰਤੀ ਕੀ ਦੋ ਪੁੜੀਆਂ ਕਿਸਨ ਕੌਰ ਤੋਖੀ । ਜਾਲਾ ਕੀ ਦੋ ਚੰਦਕੌਰ ਲਡਿੱਕੀ । ਗੌਰਜਾ ਕੀ ਤੀਨ ਪ੍ਰੇਮ ਕੌਰ ਰਾਮ ਕੌਰ ਅਨੋਖੀ । ਅਸਟਮੀ ਕੋਟ ਕਲਾਣੀ । ਇਹ ਅਨੂਪ ਸਹਰ ਮੈ ਬਸਦਾ ਥਾ । ਸੋ ਸਭ ਸਾਹਿਬਾਂ ਕਉ ਦਈਆਂ । ਅਸਟਮੀ ਕੋਟ ਕਲਾਣੀ ਜੋ ਥੀ ਸੋ ਦਾਸੀ ਹੀ ਥੀ । ਹੋਰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਪੁੜੀਆਂ ਥੀ । ਪਰੰਤੁ ਏਕ ਏਕ ਸਾਬ ਏਕ ਏਕ ਦਾਸੀ ਕਰਕੈ ਦਈ । ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਉਸ ਕਾ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇਖ ਕੇ ਸਭ ਅੰਗੀਕਾਰ ਕਰੀ । ਪਰੰਤੁ ਕੋਟ ਕਲਾਣੀ ਸੇਵਾ ਮੈ ਚਤਰ ਥੀ । ਯਾ ਤੇ ਇਸ ਉਪਰ ਕਿਰਪਾ ਕੀ ਦ੍ਰਿਸਟ ਬਿਸੇਖ ਇਸੀ ਕਰਕੈ । ਸਾਹਿਬ ਆਤਮ ਅਨੰਦ ਮੈ ਮਗਨ ਰਹਿਤੇ ਥੇ । ਸੋ ਏਕ ਰਾਤ ਦੁਗਧ ਲੇਕਰ ਜੋ ਗਈ ਤੋ ਬੇਨਤੀ ਕਰੀ ਪਾਤਿਸਾਹ ਮਹਿਲੋਂ ਉਪਰ ਅਨੁਗ੍ਰਹ ਦ੍ਰਿਸਟ ਹੋਵੈ । ਯਾ ਤੇ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਉਸਕੇ ਅਭਿਪ੍ਰਾਯ ਅਨੁਸਾਰ ਦੁਗਧ ਪਰ ਦ੍ਰਿਸਟ ਕਰਕੈ ਕਹਿਆ, ਇਹ ਲੇ ਜਾਵੋ ! ਉਸਨੈ ਜੋ ਕਿਸਨਕੌਰ ਜੀ ਕੇ ਕਹੇ ਬਿਨਾ ਬੇਨਤੀ ਕਰੀ ਸੀ ਯਾ ਤੇ ਭੈ ਕਰਕੈ ਦੁਗਧ ਪਾਨ ਆਪ ਕਰ ਲੀਆ । ਉਸ (ਤੇ) ਰਾਮਰਾਇ ਜੀ ਜਨਮੇ ਸੰਮਤ ੧੭੦੩*ਚੇਤਰ ਮਾਸ ਸੋਮਵਾਰ ਕੀਰਤਪੁਰ ਬਿਖੈ । ਰਾਮ ਰਾਇ ਜੀ ਕੇ ਮਹਲ ਚਾਰ । ਪ੍ਰਿਥਮਪੰਜਾਬ ਕੌਰ ਜਿਸ ਪਰ ਰਾਮਰਾਇ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ । ਅਰ ਤੀਨ ਮਹਲ ਅਵਰ ।

ਟਿੱਕੇ ਸਮੇ ਉਮਰ ਗਿਆਰਾਂ ਬਰਖ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਕੀ । ਜੋ

*ਇਸ ਸੰਮਤ ਵਿਚ ਭੀ ਦਸਾਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਫਰਕ ਹੈ । ਅਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਮਤ ੧੬੮੬ ਮੰਨਣ ਵਾਲਿਆਂ ਪਾਇਆ ਹੈ । ਰਾਮਰਾਇ ਜੀ ਦਾ ਸਹੀ ਜਨਮ ਸੰਮਤ ੧੭੧੩ ਬਿ: ਹੋ ਸਕਦਾ ਇ; ੧੭੦੩ ਨਹੀਂ । ਕਿਉਂ ਜੋ ੧੭੦੩ ਵਿਚ ਪਿਤਾ-ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਦੀ ਉਮਰ ਮਸਾਂ ਸੱਤਾਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਸੀ ।

(ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ)

†ਸੰਮਤ ੧੬੯੬ ਦਾ ਜਨਮ ਮੰਨਕੇ ਚਾਰ ਬਰਸ ।

ਇ: ਪ: ੬੧.

੧੦੮.

ਸਾਹਿਬ ਛੇਮੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਨੈ ਆਪਣੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਣੇ ਤੇ ਤੀਨ ਬਰਖ ਪਹਿਲਾਂ ਟਿਕਾ ਦਿਤਾ ।

ਜੋ ਸਾਹਿਬ ਛੇਮੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਣੇ ਕੇ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਸਤਮੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕੀ ਉਮਰ ੧੪ ਬਰਖ ੨ ਮਹੀਨੇ ੩ ਦਿਨ ਕੀ । ੧੭ ਸਤਾਰਾ ਬਰਖ ੬ ਖਟ ਮਾਸ ੧੯ ਉਨੀਸ ਦਿਨ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕਰੀ ।

ਸਾਰੀ ਉਮਰ ੩੧ ਇਕਤੀ* ਬਰਖ ੮ ਮਹੀਨੇ ੨੨ ਦਿਨ ਕੀ ਅਰ ਕਹੀ ਜੋ ੨੩ ਬਰਖ ੬ ਮਹੀਨੇ ੧੯ ਦਿਨ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਲਿਖੀ ਹੈ ਸੋ ਜਥਾਰਥ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੈ ਸਾਹਿਬ ਛੇਮੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕਾ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਣਾਂ ਸੰਮਤ ੧੬੯੫ ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੧੦ ਭੂਲ ਕਰ ਜਾਣੀ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਐਸੈ ਲਿਖਿਆ ।

ਸੰਮਤ ੧੭੧੮ ਕਤਕ ਵਦੀ ੯ ਆਦਿਤਵਾਰ ਖਟ ਘੜੀ ਦਿਨ ਰਹੇ ਕੀਰਤਪੁਰ ਬਿਖੈ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਣਾ ਭਇਆ ।

ਪਤਿਸਾਹੀ ੭

— ੦ —

*ਆਪ ਦੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਸੰਮਤ ੧੬੯੬ ਤੋਂ ਗਿਣ ਕੇ, ੨੧ ਵਰ੍ਹੇ ੮ ਮਹੀਨੇ ੨੨ ਦਿਨ ਬਣਦੀ ਹੈ। (ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ)

ਇ: ਪ: ੬੨.

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥
ਪਾਤਿਸਾਹੀ ੮

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਸਨ ਸਾਹਿਬ ਕੁਲ ਸੋਢੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਕੇ
ਘਰ ਮਾਤਾ ਕ੍ਰਿਸਨ ਕੌਰ ਕੇ ਉਦਰ ਤੇ ਕੀਰਤਪੁਰ ਬਿਖੈ ਸੰਮਤ ੧੭੧੩
ਸਾਵਣ ਵਦੀ ੧੦ ਕਰਕ ਕਾ ਨੌਮਾ ਪ੍ਰਵਿਸਟਾ ਬੁਧਵਾਰ ਪੁਨਰਬਸ
ਨਿਛੜੁ ਸਾਢੇ ਸਤ ਘੜੀ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਜਨਮ ਭਯਾ ।

ਟਿਕੇ ਦੇ ਸਮੇ ਉਮਰ ਪਾਂਚ ਬਰਖ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ੧੬ ਦਿਨ ਕੀ
ਬੀ । ਸਾਹਿਬ ਸਤਮੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਣੇ ਤੇ
੧੪ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾ ਸਮਤ ੧੭੧੮ ਅਸੂ ਸੁਦੀ ੧੦ ਦਸਮੀ ਦੁਸਹਰੇ
ਕੇ ਦਿਨ ਟਿਕਾ ਦਿਤਾ ।

ਦਿਲੀ ਗਏ । ਇੰਦ੍ਰਪ੍ਰਸਥ ਕੀ ਸ਼ਹਿਰੀ ਬਸਤੀ ਤੋਂ ਭੂਢ ਕੋਸ
ਬਾਹਰ ਦਖਣ ਓਰ ਜੈ ਸਿੰਘ ਪੁਰੇ ਨਾਮ ਬਸਤੀ ਤੇ ਨਿਕਟ ਬੰਗਲਾ ਨਾਮ
ਕਟਕੈ ਗੁਰ ਅਸਥਾਨ ਬਿਖੈ ਜੋ ਛੇਮੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕੇ ਡੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਦਿਲੀ
ਵਾਲੋਂ ਕੇ ਕਹੇ ਮੂਜਬ ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਸਵਾਈਂ ਨੇ ਓਹ ਭੂਮਕਾ ਭੇਟ
ਕਰੀ ਬੀ ਬਿਰਾਜੇ ।

ਟਿਕੇ ਬੇ ੨ ਦੇ ਬਰਖ ੪ ਮਹੀਨੇ ਚਾਰ ਦਿਨ ਅਰ ਸਾਹਿਬ
ਸਤਮੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਣੇ ਤੇ ਦੇ ਬਰਖ ਪੰਜ ਮਹੀਨੇ ਉਨੀ
ਦਿਨ ਪਾਛੇ ਦਿਲੀ ਬਿਖੈ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਣਾ ਭਯਾ । ਸੰਮਤ ੧੭੧੮ ਚੇਤ
ਸੁਦੀ ੧੪ ਚਉਦਸ ਬੁਧਵਾਰ ਦੇ ਪਹਰ ਦੇ ਘੜੀ ਰਾਤ ਗਈ ਪੂਰਨਮਾਸੀ
ਕਉ ਜਮਨਾ ਨਿਕਟ ਤਿਲੋਖਰੀ ਨਾਮ ਅਸਥਾਨ ਬਾਰਾਂ ਪੁਲ ਨਦ ਕੇ
ਉਤਰ ਤਟ ਸਹਰ ਤੇ ਚਾਰ ਕੋਸ ਬੰਗਲੇ ਤੇ ਦੋ ਕੋਸ ਸਸਕਾਰ ਹੋਇਆ ।

ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਦੇਹ ਕੀ ੭ ਸਪਤ ਬਰਖ ੮ ਅਸਟ ਮਾਸ
੧੮ ਦਿਨ ਕੀ ।

ਪਾਤਿਸਾਹੀ ੮

†ਦੇਖੋ ਫੁਟਨੋਟ *ਪੰਨਾ ੪੯

‡ਸੰਮਤ ੧੭੧੮ ਵਿਚ ਤਾਂ ਅੱਠਵੇਂ ਪਾਤਿਸਾਹ ਗੁਰ-ਗਦੀ
ਬਿਰਾਜੇ ਸਨ । ਸੰਮਤ ੧੭੨੧ ਚਾਹੀਏ ।

ਇ: ਪ: ੬੩.

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਪਾਤਿਸਾਹੀ ੯

ਨੌਮੇ ਪਾਤਿਸਾਹ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਕੁਲ ਸੋਢੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਵਿੰਦ
ਕੇ ਧਾਮ ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ ਕੇ ਉਦਰ ਤੇ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰ ਮਧ ਸੰਮਤ ੧੬੭੮
ਮਘਰ ਸੁਦੀ ਦੂਜ ਬਿਸਚਕ ੨੧ ਇਕੀਮਾ ਪ੍ਰਵਿਸਟਾ । ਦੂਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ
ਮੈ ੧੯ ਉਨੀਸਵਾਂ ਸੁਕ੍ਰਵਾਰ ਬਿਸਾਖਾ ਨਿਛੜੁ ਡੂਢ ਪਹਰ ਰਾਤ
ਰਹਿਤੀ ਜਨਮ ਭਯਾ ।

ਬਿਵਾਹ ਹੋਆ ਸੁਭਿਖਿਯਾਂ ਖੜੀਆਂ ਕੇ ਘਰ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਤੇ
ਜੰਵ ਚੜੀ ਸੰਮਤ ੧੬੮੬ ਅਸੂ ਕੀ ਚਾਂਦਨੀ ਪੰਚਮੀ ਬਿਖੈ
ਮਹਲ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਆਈ ।

ਟਿਕੇ ਕੇ ਸਮੇ ਉਮਰ ੪੩ ਬਰਖ ੪ ਮਾਸ ੧੩ ਦਿਨ ਕੀ ।
ਸਾਹਿਬ ਅਠਮੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਣੇ ਕੇ ਸਮੇ
ਬਾਬਾ ਬਕਾਲੇ ਬਚਨ ਕਰਕੇ ਗੁਰਿਆਈ ਦਿਤੀ । ਗੁਰਾਸਨ ਪਰ
ਬਿਰਾਜਤੇ ਹੀ ਧੀਰਮਲ ਕੇ ਵਿਰੋਧ ਤੇ ਤੀਰਥਾ ਕਉ ਗਮਨ ਕੀਆ
ਮਹਿਲਾਂ ਸਮੇਤ । ਸੰਮਤ ੧੭੨੨ ਸਤਾਰਾਂ ਸੌ ਬਾਈ ਮੈ ।

ਪੁਤ੍ਰ ਏਕ ਸਾਹਿਬ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ । ਇਨ ਕੇ ਜਨਮ ਕਾ ਸੰਮਤ
ਆਦਿਕ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕੀ ਠੌਰ ਲਿਖਾਂਗੇ ।

੧੦ ਬਰਖ ੭ ਸਪਤ ਮਾਸ ੨੧ ਇਕੀਸ ਦਿਨ ਗੁਰਯਾਈ
ਕੇ ਸਿੰਘਾਸਨ ਪਰ ਬਿਰਾਜੇ । ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਸਰੀਰ ਕੀ ਪਖ ਚੌਰੰਜਾ
ਬਰਸ ੪ ਚਾਰ ਦਿਨ । ਦਿੱਲੀ ਬਿਖੈ ਆਠ ਦਿਨ ਕੋਤਵਾਲੀ ਚਬੂਤਰੇ
ਕੇ ਅੰਦਰ ਕੋਠੜੀ ਮੈ ਦਿਲੀ ਵਾਲੇ ਤੁਰਕ ਕੇ ਬੈਠਾਏ ਹੋਏ ਬੈਰਾਜੇ ਰਹੇ
ਪਸਚਾਤ ਸੰਮਤ ੧੭੩੨ ਸਤਾਰਾਂ ਸਉ ਬਤੀਸਾ ਮੰਘਰ ਸੁਦੀ ੫
ਬਿਸਪਤਵਾਰ ਦੇ ਪਹਰ ਦੇ ਘੜੀ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਏਕ ਘੜੀ ਬਜ ਲਈ ਥੀ
ਦੁਸਰੀ ਕੇ ਅਮਲ ਮੈ ਬਾਹਰ ਕੂਪ ਪਰ ਇਸਨਾਨ ਕਰਕੇ ਜੋਤੀ
ਜੋਤਿ ਸਮਾਏ ।

ਉਸ ਅਸਥਾਨ ਅਬ ਬਰਤਮਾਨ ਮੈ ਗੁਰਅਸਥਾਨ ਹੈ; ਸੀਸਗੰਜ
ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿਧ । ਸੀਸਗੰਜ ਸੰਗਯਾ ਕਾਹੇ ਤੇ । ਜੋ ਗੁਰਾਂ ਕਾ ਸੀਸ ਉਸ

ਇ: ਪ: ੬੪.

ਉਸ ਠੋਰ ਲਗਿਆ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਜੋ ਸੀਸ ਉਹਾਂ ਰਹਾ। ਕਿੰਤੂ ਸੀਸ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਦਸਮੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕੇ ਪਾਸ ਆਇਆ। ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਸਕਾਰ ਕਰਕੇ ਗੁਰ-ਅਸਥਾਨ ਬਣਾਇਆ। ਅਰ ਸਰੀਰ ਦਿਲੀ ਵਾਲਿਆਂ ਸਿਖਾਂ ਅਰ ਨਿਗਾਹੀ ਲਬਾਣੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿਖ ਨੇ ਸਹਰ ਤੇ ਡੇਢ ਕੋਸ ਦਖਣ ਓਰ ਰਕਾਬਗੰਜ ਅਸਥਾਨ ਮੈ ਸਸਕਾਰ ਕੀਆ ਜੋ ਅਬ ਗੁਰ-ਅਸਥਾਨ ਰਕਾਬਗੰਜ ਕਰਕੇ ਹੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ।

ਅਰ ਗੁਰਾਂ ਨੇ ਜਬ ਭਾਣਾ ਵਰਤਾਯਾ। ਤਬ ਗੁਰਦਿਤੇ ਰਮਦਾਸ* ਨੈ ਜੋ ਬਾਬੇ ਬੁਢੇ ਚਾਮਦਾਸ ਕਾ ਪੜੋਤਾ ਸੀ ਹੀਰੇ ਕੀ ਕਣੀ ਚਾਟ ਕਰ ਦੇਹ ਕਾ ਤਿਆਗ ਕੀਯਾ। ਇਹ ਗੁਰ-ਸਬਦ ਪੜ੍ਹ ਕਰ -

ਜਿਸ ਪਿਆਰੇ ਸਿਉ ਨੇਹੁ ਤਿਸ ਆਗੈ ਮਰ ਚਲੀਐ ॥

ਧ੍ਰਿਗ ਜੀਵਣ ਸੰਸਾਰ ਤਾਕੈ ਪਾਛੈ ਜੀਵਣਾ ॥

ਪਾਤਿਸਾਹੀ ੯

—੦—

*‘ਰਮਦਾਸ’ ਯੱਠੀ ਰਾਮ-ਦਾਸ, ਨਿਰੰਕਾਰ ਦਾ ਸੇਵਕ। ਇਹ ਖਿਤਾਬ ਉਸ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਬਾਪੇ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ (ਮਸੰਦਾਂ) ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਮੁਗਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਇਸੇ ਖਿਤਾਬ ਨਾਲ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਸਨ। (ਮਾਖੜੀ ਤ੍ਵਾਰੀਖਿ ਸਿੱਖਾਂ-ਫਾਰਸੀ-ਪੰਨਾ ੩੪ ਤੇ ੪੬)

ਇ: ਪ: ੬੫.

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਪਾਤਿਸਾਹੀ ੧੦

ਸਾਹਿਬ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ । ਸੋਢੀ ਕੁਲ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਕੇ
 ਧਾਮ । ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਕੇ ਉਦਰ ਤੇ ਪਟਣੇ ਸਹਰ ਬਿਖੈ ਸੰਮਤ ੧੭੨੨
 ਸਤਾਰਾਂ ਸਉ ਬਾਈਆ ਪੋਹ ਸੁਦੀ ੭ ਸਪਤਮੀ ਧਨ ਕਾ ੧੯ ਉਨੀਸਵਾਂ
 ਪ੍ਰਵਿਸਟਾ ਰਵਿਵਾਰ ਧਨਿਸਟਾ ਨਿਛੱਤ੍ਰ ਕੇ ਤੀਸਰੇ ਚਰਨ ਮੈ ਸਵਾ
 ਪਹਰ ਰਾਤ ਰਹਤੀ ਜਨਮ ਭਯਾ । ਅਰ ਕਹੀਂ ਸੰਮਤ ੧੭੧੯ ਸਤਾਰਾ ਸਉ
 ਅਠਾਰੁਮਾ । ਅਰੁ ਕਹੀ ਛਬੀਸਵਾਂ* ਅਰੁ ਪ੍ਰਵਿਸਟਾ ਤੇਰਵਾਂ ਆਦਿਕ
 ਜੋ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਸੁ ਜਥਾਰਥ ਨਹੀ । ਇਸ ਜੁਗਤਿ ਤੇ ਜੋ ਸਾਹਿਬ
 ਤੀਰਥਾਂ ਕਉ ਸਾਹਿਬ ਅਠਮੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਣ ਅਰੁ
 ਗੁਰਿਆਈ ਪਦਵੀ ਪਾਵਣ ਪੀਛੇ ਗਏ ਹੈਂ । ਸੋ ਸਾਹਿਬ ਅਠਮੀ
 ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕਾ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਣ ਸਤਾਰਾ ਸਉ ਇਕੀਹਵੇ ਮੈ
 ਨਿਸਚਿਤ ਭਇਆ ਹੈ । ਅਰ ਸਾਹਿਬ ਕਾ ਜਨਮ ਭੀ ਤੀਰਥ ਜਾਤ੍ਰਾ
 ਬਿਖੈ ਹੀ ਪਟਣੇ ਮੈ ਨਿਸਚਿਤ ਹੀ ਹੈ । ਅਰ ਸਤਾਰਾ ਸਉ ਛਬੀਹ ਭੀ
 ਨਹੀਂ ਬਣਤਾ ਕਿਉਂ ਐਸੇ ਹੋਵੈ ਤਉ ਸਾਹਿਬ ਨੌਮੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕੇ
 ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਣੇ ਕੇ ਸਮੇਂ ਉਮਰ ਖਟ ਬਰਖ ਕੀ ਹੋਤੀ ਹੈ । ਅਰ
 ਸਾਹਿਬ ਨੌਮੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਆਪ ਬੰਗਾਲੈ ਤੇ ਉਪਰ ਉਪਰ ਆਨੰਦਪੁਰੇ
 ਆਇ ਬਿਰਾਜੇ ਹੈਂ । ਅਰ ਮਹਲ ਅਰ ਸਾਹਿਬ ਦਸਮੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ
 ਪਟਣੇ ਬਿਖੈ ਰਹੇ ਹੈਂ । ਜਬ ਸਾਹਿਬ ਨੌਮੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਨੇ ਪਟਣੇ ਤੇ
 ਅਨੰਦਪੁਰ ਬੁਲਾਏ ਹੈਂ ਤਬ ਕਾਂਸੀ ਅਰ ਨਾਨਕ ਮਤੇ ਹਰਿਦੁਾਰ ਕੇ
 ਕਪਾਲ ਮੋਚਨ ਕੇ ਰਾਹ ਲਖਨੌਰ ਜੋ ਅੰਬਾਲੇ ਤੇ ਤੀਨ ਕੋਸ ਹੈ ਉਹਾ ਭੀ
 ਬਹੁਤ ਸਮਾ ਬਿਰਾਜ ਕਰ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਨੌਮੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕੇ ਪਾਸ
 ਆਏ ਹੈਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੀਰ ਆਦਿਕ ਬਿਦਿਆ ਮੈ ਨਿਪੁਨ ਥੇ । ਅਰ ਸਾਹਿ ।

* ਜਨਮ ਸੰਮਤ ੧੭੨੬ ਵਰਤਮਾਨ ਤੇ ੧੭੨੫ ਗਤਿ ਹੀ
 ਠੀਕ ਹੈ । ਵੇਰਵੇ ਲਈ ਦੇਖੋ ਇਸੇ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਪੰਨਾ ੫੨ ਤੇ ੫੪ ਦੇ
 ਫੁੱਟ-ਨੋਟ ।

ਇ: ਪ: ੬੬.

ਨੌਮੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਵਣੇ ਕੇ ਸਮੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਦਿਵਾਨ ਲਗਾਇ ਕਰ ਸਾਹਿਬ ਕੇ ਸੀਸ ਕੇ ਲਿਆਵਣੇ ਕੀ ਆਗਿਆ ਜੋ ਸਿਖਾਂ ਕਉ ਕਰੀ ਅਰ ਸੀਸ ਮੰਗਵਾਇ ਕਰ ਯਥਾ ਜੋਗ ਸਸਕਾਰ ਕੀਆ। ਉਸ ਸਮੇ ਉਮਰ ਦਸ ਬਰਸ ਤੇ ਕਮਤੀ ਨਹੀ ਥੀ। ਯਾ ਤੇ ਨਿਸਚਿਤ ਹੈ ਜੋ ਜਨਮ ਕਾ ਸੰਮਤ ੧੭੨੨ ਸਤਾਰਾ ਸਉ ਬਾਈਸਾ ਹੀ ਹੈ। ਟਿਕੇ ਸਮੇ ਜੋ ਉਮਰ ਸਾਹਿਬ ਨੌਮੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਨੇ ਦਿਲੀ ਜਾਵਣੇ ਕੇ ਸਮੇ ਭਾਵਨਾ ਕਰਕੈ ਅਰ ਪਾਛੇ ਉਹਾਂ ਤੇ ਭੀ ਜੋ ਆਪਣੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਣੇ ਕੇ ਸਮੇ ਕੀਆ। ੯ ਨਉ ਬਰਖ ੧੧ ਗਿਆਰਾ ਮਹੀਨੇ ੨੮ ਅਠਾਈ ਦਿਨ ਕੀ ਥੀ।

ਪਹਿਲਾ ਬਿਵਾਹ ਸੰਮਤ ੧੭੩੦ ਜੇਠ ਕੀ ਪੰਧਰਵੀ ਸਾਹਿਬ ਨੌਮੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕੇ ਹੋਤੇ ਜੀਤੋ ਜੀ ਆਈ। ਸੁਭਿਖਿਆ ਖੜੀਆਂ ਕੇ ਘਰ ਲਹੌਰ ਕੀ ਵਾਸੀ। ਅਨੰਦਪੁਰ ਕੇ ਪਾਸ ਲਹੌਰ ਕਲਪ ਕਰ ਫੇਰੇ ਭਏ। ਕਿਉਕਿ ਜੀਤੋ ਜੀ ਕਾ ਪਿਤਾ ਕਹਿਤਾ ਥਾ ਮੈ ਲਹੌਰ ਫੇਰੇ ਦੇਣੇ ਹੈਂ। ਯਾ ਤੇ ਲਹੌਰ ਨਾ ਗਏ। ਇਹ ਉਪਾਇ ਕੀਆ। ਅਰੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਬਿਖੈ ਪਹਿਲਾ ਬਿਵਾਹ ਸੁੰਦਰ ਸਰੂਪ ਕਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਅਰ ਦੂਸਰਾ ਬਿਵਾਹ ਜੀਤੋ ਜੀ ਕਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਸੰਮਤ ਆਦਿਕ ਕਛੁ ਨਹੀ ਲਿਖਿਆ। ਅਰੁ ਦੂਸਰੀ ਬਿਖੈ ਸੰਮਤ ੧੭੪੩ ਮਘ ਕੀ ੩੦ ਵੀ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਜੀਤੋ ਜੀ ਕੇ ਬਿਵਾਹ ਕਾ ਦਿਨ। ਪਰ ਸਹੀ ਇਹ ਹੈ ਜੋ ਪਹਿਲਾ ਬਿਵਾਹ ਜੀਤੋ ਜੀ ਕਾ। ਦੂਸਰਾ ਬਿਵਾਹ ਡੋਲਾ ਦਿਤਾ ਕੁਮਰਾਵਾਂ ਸਿਖਾਂ ਨੈ ਸੁੰਦਰ ਸਰੂਪ ਜੀ ਆਈ। ਸੰਮਤ ੧੭੪੩ ਬਿਖੈ। ਫੇਰੇ ਅਨੰਦਪੁਰ* ਲੀਏ।

ਤੀਸਰਾ ਬਿਵਾਹ ਸੰਮਤ ੧੭੫੭ ਰਵਤਾਸ ਕੀ ਵਾਸੀ ਰਿਖਰਾਵ ਜਾਤਿ ਖੜੀਆਂ ਨੈ ਡੋਲਾ ਦਿਤਾ। ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੀ ਜੀ ਆਈ। ਅਰ ਇਕ ਜਾਗਾ ਸੰਮਤ ੧੭੫੮ ਦੇਖਿਆ ਹੈ। ਅਰ ਦੂਸਰੀ ਬਿਖੈ ਸੰਮਤ ੧੭੪੪ ਅਸੂ ਕੀ ਦਸਮੀ। ਇਹ ਤੀਨ ਮਹਲ।

*ਇਸ ਵਰ੍ਹੇ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਂਵਟੇ ਸ਼ਹਰ ਵਿਰਾਜ ਰਹੇ ਸਨ। ਅਨੰਦਪੁਰ ਓਥੋਂ ਮੁੜ ਕੇ ਸੰਮਤ ੧੭੪੬ ਵਿਚ ਬੱਧਾ ਸੀ। (ਵਿਚਿੱਤ੍ਰ ਨਾਟਕ—‘ਅਪਨੀ ਕਥਾ’, ਅਧਿਆ ੮—ਛੰਦ ੩੬)।

ਇ: ਪ: ੬੭.

੧੧੪.

ਪੁਤ੍ਰ ਚਾਰ। ਪਾਂਚਵਾਂ ਪੁਤ੍ਰ ਚੜ੍ਹਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੋ ਪਹਲਾ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਮਾਤਾ ਜੀਤੋ ਜੀ ਤੇ ਸੰਮਤ ੧੭੪੩ * ਮਾਘ ਕੀ ਤੀਸਵੀ ਸੁਕ੍ਰਵਾਰ ਮਾਘ ਕੀ ਸੁਦੀ ੪ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਨਮੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਮੈ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਬਿਖੈ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਤੇ ਲਿਖਾ ਹੈ। ਅਰ ਤੀਨੋ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਮਾਤਾ ਜੀਤੋ ਜੀ ਤੇ ਲਿਖੇ ਹੈਂ। ਪਰੰਤੂ ਹੈਂ ਚਾਰੋਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਮਾਤਾ ਜੀਤੋ ਜੀ ਤੇ ਹੀ। ਅਰ ਪਾਂਚਮਾ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਲਬਾਣੇ ਸਿਖ ਨੈ ਚੜ੍ਹਾਯਾ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਕੇ ਹਜੂਰ। ਸੋ ਇਸ ਕੀ ਸਾਖੀ ਪਿਛੇ ਲਿਖਾਂਗੇ।

ਅਰ ਦੂਸਰਾ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਸੰਮਤ ੧੭੪੭ ਚੇਤ ਕੀ ਇਕੀਸਵੀਂ ਮੰਗਲਵਾਰ ਤਿਥ ਸਪਤਮੀਂ ਸੁਦੀ ਵਦੀ ਅਨਿਸਚਿਤ। ਮਾਤਾ ਜੀਤੋ ਜੀ ਤੇ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਜਨਮਿਆ ਅਨੰਦਪੁਰ।

ਪੁਨਾ ਸੰਮਤ ੧੭੫੩ ਮੰਘਰ ਕੀ ਛਠਵੀ ਰਵਿਵਾਰ ਦੇ ਘੜੀ ਰਾਤ ਗਈ ਮੰਘਰ ਸੁਦੀ ਏਕਮ ਮਾਤਾ ਜੀਤੋ ਜੀ ਤੇ ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਜਨਮ ਲੀਆ ਆਨੰਦਪੁਰ ਬਿਖੈ।

ਉਪਰੰਤ ਸੰਮਤ ੧੭੫੫ ਫਗਣ ਦੀ ਦੂਸਰੀ ਬੁਧਵਾਰ ਫਗਣ ਵਦੀ ੧੧ ਅਨੁਰਾਧਾ ਨਿਛੱਤ੍ਰ ਬਿਖੈ ਫਤੇ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਨਮੇ।

ਅਰ ਸੰਮਤ ੧੭੫੬ ਵਿਸਾਖ ਕੀ ਪਹਿਲੀ ਖਾਲਸਾ ਉਪਜਿਆ ਕੇਸ ਗੜ੍ਹ।

ਪਸਚਾਤ ਸੰਮਤ ੧੭੫੭ ਪੋਹ ਕੀ ਸਾਤਵੀਂ ਸੋਮਵਾਰ ਡੇਢ ਪਹਰ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਮਾਤਾ ਜੀਤੋ ਜੀ ਸਮਾਈ ਅਨੰਦਪੁਰ। ਜਹਾਂ ਦੇਹ ਕਾ ਸਸਕਾਰ ਕੀਆ ਸੋ ਅਸਥਾਨ ਅਬ ਅਗਮਪੁਰਾ ਕਰਕੈ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ।

ਪੁਨਹ ਸੰਮਤ ੧੭੬੨ ਮੰਘਰ ਕੀ ਸਤਾਰਵੀਂ ਵੀਰਵਾਰ ਦੁਇ ਘੜੀਆਂ ਦਿਨ ਰਹੇ ਤੇ ਚਮਕੌਰ ਜੁਧ ਬਿਖੈ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਉਨੀਸੜ ਬਰਖ ਡੇਢ ਮਹੀਨੇ ਘਟ ਕੀ ਉਮਰ ਅਰ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਪੰਦਰਾ ਬਰਖ ਸਤ ਮਹੀਨੇ ਛਬੀਸ ਦਿਨ ਕੀ ਉਮਰ ਮੈ। ਦੋਵੇਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੂਏ।

*ਦੇਖੋ ਫੁੱਟ ਨੋਟ ਪੰਨਾ ੫੬।

†ਦੇਖੋ ਫੁੱਟ ਨੋਟ ਪੰਨਾ ੫੭।

‡ਸੰਮਤ ੧੭੪੬ ਦਾ ਜਨਮ ਮੰਨਕੇ ਸੋਲਾਂ ਕੁ ਵਰ੍ਹੇ।

ਇ: ਪ: ੬੮.

ਅਰੁ ਦੇ ਸੈ ਬਾਈਸ ਸਿੰਘ ਸਾਬ ਚੜ੍ਹੇ ।

ਅਰ ਸਾਹਿਬਜਾਦੇ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਕੀ ਬਾਰਤਾ ਜੋ ਲੁਬਾਣੇ ਸਿਖ ਨੈ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਸਾਹਿਬ ਕਉ ਦਿੱਲੀ ਮੈ ਚੜ੍ਹਾਯਾ ਸੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ— ਕਿ ਜਬ ਸੁੰਦਰ ਸਰੂਪ ਅਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੀ§ ਕਉ ਦਿਲੀ ਮੈ ਛੋਡ ਕਰ ਸਾਹਿਬ ਦਖਣ ਕਉ ਤਯਾਰ ਭਏ ਤਬ ਦੋਨੋ ਮਹਲਾਂ ਨੇ ਸੰਤਾਨ ਮਾਂਗੀ । ਬਚਨ ਹੋਇਆ ਇਹ ਸਿਖ ਸੰਗਤਿ ਸੰਤਾਨ ਹੀ ਹੈ ! ਮਹਲਾਂ ਨੇ ਫਿਰ ਬੇਨਤੀ ਕਰੀ । ਫਰਮਾਯਾ ਮਾਨਤੇ ਨਹੀ ! ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੀ ਕਉ ਬਚਨ ਹੂਆ ਖਾਲਸਾ ਤੇਰੀ ਗੋਦੀ ਪਾਇਆ ! ਇਹ ਤੋ ਪ੍ਰਸੰਨ ਭਈ ਮਥਾ ਟੇਕਿਆ । ਸੁੰਦਰ ਸਰੂਪ ਕੇ ਹਠ ਕਰਕੇ ਬਚਨ ਕੀਆ ਆਵੇਗਾ ! ਪਰੰਤੂ ਦੁਖ ਦੇਵੇਗਾ ! ਸੋ ਇਕ ਲੁਬਾਣੇ ਨੇ ਬਾਲਕਾ ਭੇਟ ਕੀਆ । ਜੋ ਨਖਸਿਖ ਸਾਹਿਬਜਾਦੇ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਵਤ ਮਾਨੋ ਵਹੀ ਹੈ । ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਨੈ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਾਮ ਰੱਖਿਆ । ਅਰੁ ਸਾਹਿਬਜਾਦੇ ਵਤ ਅਧਿਕਾਰ ਦੀਆ ਪਰ ਬਚਨ ਸਾਰ ਮਾਤਾ ਕੀ ਅਵਗਿਆ ਕਰੈ । ਸਾਹਿਬ ਖਾਸ ਕਮਰ ਕੇ ਸਸਤ੍ਰ ਮਾਤਾ ਜੀ ਕਉ ਬਖਸ ਗਏ ਥੇ ਦੋ ਕਟਾਰ ੨ ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ ਏਕ ੧ ਏਕ ਖੰਜਰ ੧ ਏਕ ਪੇਸ ਕਬਜ ੧ ਸੀਰਮਾਹੀ ਕੇ ਦਸਤੇ ਅਰ ਮਿਜਾਨ ਕੀ । ਸੋ ਮਾਤਾ ਜੀ ਸੋ ਆਪ ਸਜਾਵਣੇ ਵਾਸਤੇ ਮਾਂਗੇ । ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਨਾ ਦੀਏ । ਕਹਿਆ ਇਨ ਕਉ ਮਥਾ ਟੇਕਣਾ ਜੋਗ ਹੈ ! ਬੇਅਦਬੀ ਕਰਣੀ ਜੋਗ ਨਹੀਂ ! ਓੜਕ ਹੋਤੇ ਹੋਤੇ ਇਹਾਂ ਤਾਈ ਮਾਤਾ ਜੀ ਅਰ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬਿਖੈ ਬਿਰੋਧ ਭਇਆ । ਜੋ ਮਾਤਾ ਜੀ ਬਿਦਾਵੇ ਕੀ ਲਿਖਤ ਲਿਖਵਾ ਲੀਆ । ਅਰ ਬਚਨ ਕੀਆ ਜੋ ਸਿਖ ਸੰਗਤ ਕੋਈ ਇਸ ਤੇ ਕੰਮ ਨਾ ਰਾਖੈ । ਪਰੰਤੂ ਜੋ ਸੰਗਤ ਉਸਕੇ ਸਾਬ ਸੀ ਸੋ ਉਧਰ ਭਈ । ਅਰ ਅਜੀਤੀਏ ਕਰ ਪ੍ਰਸਿਧ ਭਈ । ਪਹਿਲਾਂ ਤਉ ਦਿੱਲੀ ਮੈ ਬਹੁਤ ਥੀ ਅਬ ਭੀ ਕਛੁ ਹੈ । ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸਿਕਾਰ ਚੜ੍ਹਾ ਕਰੈ । ਬੰਗਲੇ ਜੀ ਪਾਸ ਏਕ ਬੇਨਵਾ ਫਕੀਰ ਮਲੇਛ ਅਮਲੀ ਰਹਿਤਾ ਥਾ । ਉਸ ਕਉ ਚਾਰ ਪਾਂਚ ਵਾਰ ਰੁਪਯਾ ਰੁਪਯਾ

§ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੀ ਜੀ ਸਾਬੋ ਕੀ ਤਲਵੰਡੀ ਤੋਂ ਨਾਂਦੇੜ ਤਕ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਰਹੇ ਹਨ । ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਵਣ ਤੋਂ ਕੁਝ ਦਿਨ ਪਹਿਲੋਂ ਦਿਲੀ ਟੋਰੇ ਗਏ ਸਨ ।

ਇ: ਪ: ੬੯.

੧੧੬.

ਦੀਆ। ਏਕ ਵਾਰ ਜੋ ਨਾ ਦੀਆ ਉਸ ਨੇ ਦੁਰਬਚਨ ਬੋਲਿਆ। ਸਾਬ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਉਸ (ਕਉ) ਧੌਲ ਧਫਾ ਕਰਿਆ। ਉਹ ਨਿਰਬਲ ਬਹੁਤ ਹੀ ਥਾ। ਉਸ ਕੇ ਪ੍ਰਾਣ ਨਿਕਲ ਗਏ। ਤੁਰਕ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ *ਫਰਕਸਿਅਰ ਚੌਗਤੇ ਬੀਚ ਤੇ ਗਦੀ ਪਰ ਥਾ। ਉਸ ਨੇ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਸੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਮਾਂਗਿਆ। ਅਰ ਖੂਨ ਕਾ ਦਾਵਾ ਕਰਿਆ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਤ ਦਿਖਾ ਦੀਆ। ਤਿਸ ਉਪਰ ਭੀ ਘਰ ਲੁਟਾ। ਫਰਕਸਿਅਰ ਨੇ ਇਹ ਭੀ ਕਹਿਆ ਥਾ ਕਿ ਜੋ ਨੌਮੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕੇ ਖੂਨ ਕੀ ਫਾਰਖਤੀ ਦੇਵਹੁ! ਤਉ ਹਮ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਕਉ ਕੁਛ ਨਹੀ ਕਹਤੇ! ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਬਾਤ ਨਾ ਮਾਨੀ। ਤੁਰਕਾਂ ਕੀ ਫੌਜ ਚੜ੍ਹੀ। ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸਾਬ ਪਾਂਚ ਸਉਕ ਸਿੰਘ ਥੇ। ਪਾਂਚ ਛਹ ਘੜੀ ਲੜੇ। ਫਿਰ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਭਾਗ ਕੇ ਜੈ ਸਿੰਘ ਪੁਰੇ ਮੈ ਏਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਕੇ ਘਰ ਜਾ ਪਯਾ। ਉਸ ਨੇ ਫੜਾ ਦੀਆ। ਤੁਰਕਾਂ ਨੇ ਹਾਥੀ ਕੇ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਮਸਲਵਾ ਕਰ ਸਹੀਦ ਕਰ ਦੀਆ। ਸੰਮਤ ੧੭੭੫ ਸਤਾਰਾਂ ਸਉ ਪਛੜਾ ਫਗਣ ਦੀ ਬਾਈਸਵੀਂ ਰਵਿਵਾਰੀ ਸਹਰ ਤੇ ਦੋ ਕੌਸ ਉਤ੍ਰ ਤਰਫ ਸਬਜੀ ਮੰਡੀ ਕੇ ਪਾਸ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਕਾ ਡੇਹਰਾ ਹੈ। ਅਜੀਤੀ ਸੰਗਤਿ ਐਤਵਾਰ ਕਉ ਤਹਾਂ ਜਾਤੀ ਹੈ। ਸਾਹਿਬ ਦਸਮੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਵਣੇ ਪੀਛੇ ਦਸ ਬਰਖ ਖ ਮਹੀਨੇ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਕਾ ਸਰੀਰ ਰਹਿਆ। ਪਰੰਤੂ ਚਾਰ ਬਰਖ ਪਾਂਚ ਦਿਨ ਗਾਦੀ ਪਰ ਰਹਿਆ।

ਅਰ ਹਠੀ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਕਾ ਹੈ। ਉਸਕੀ ਸੰਗਤਿ ਭੀ ਦਿੱਲੀ ਬਿਖੈ ਜੁਦੀ ਹੈ। ਹਠੀ ਸਿੰਘ ਕੀ ਧਰਮਸਾਲਾ ਭੀ ਸਹਰ ਮੈ ਹੈ ਏਕ ਅਸਥਾਨ ਹਠੀ ਸਿੰਘ ਕਾ ਮਥਰਾ ਬਿਖੈ ਹੈ। ਏਕ

*ਫਰੁਖਸੀਅਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ੧੯ ਮਾਘ ੧੭੬੯ ਬਿ: ਨੂੰ ਤਖਤ ਤੇ ਬੈਠਾ ਤੇ ੨੦ ਫਗਣ ੧੭੭੫ ਬਿ: ਨੂੰ ਕੈਦ ਤੇ ਅੰਨ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

†ਸੰਮਤ ੧੭੭੫ ਨੂੰ ਜੇ 'ਗਤਿ' ਮੰਨੀਏ, ਤਾਂ ੨੨ ਫੱਗੁਣ ਵੀਰਵਾਰੇ ਸੀ; ਜੇ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮਝੀਏ ਤਾਂ ਮੰਗਲਵਾਰਾ। ਐਤਵਾਰ ਦੋਹਾਂ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ੨੨ ਫੱਗੁਣ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਆਂਦਾ! ਨਾਲੇ ੨੨ ਫੱਗੁਣ ੧੭੭੫ (ਗਤਿ) ਨੂੰ ਫਰੁਖਸੀਅਰ ਕੈਦ ਵਿੱਚ ਸੀ, ਤਖਤ-ਸ਼ਾਹੀ ਪਰ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਤਿਥਿ-ਸੰਮਤ ਗਲਤ ਜਾਪਦੇ ਹਨ।

ਇ: ਪ: ੭੦.

ਸਥਾਨ ਬੁਰਾਨਪੁਰ ਹੈ ਭਾਰਾ । ਇਹ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਚਾਰੇ
ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਤੇ ਜੁਦਾ ਹੈ ।

ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਕੇ ਸਹੀਦ ਹੋਣੇ ਪੀਛੇ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਬੰਗਲੇ
ਤੇ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਅਰ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੀ ਕਉ ਚੇ ਰਾਮ ਵਕੀਲਪੁਰੇ
ਕਰਕੇ ਜੋ ਨਵੇ ਸਹਰ ਕੀ ਕੰਧੋਂ ਹੇਠ ਹੈ ਅਗਨੇਯ ਕੂਟ ਮੈ । ਅਰ ਜਬ
ਬਹੁਤ ਬਸਤਾ ਥਾ । ਤਹਾਂ ਲੇ ਆਏ । ਏਕ ਹਵੇਲੀ ਸੰਗ ਸੁਰਖ ਕੀ
ਇਮਾਰਤ ਕੀ ਉਮਦੀ ਬਣਾਇ ਕਰ ਦੋਵੇਂ ਮਾਤਾ ਕਉ ਬਿਰਾਜਮਾਨ
ਕੀਆ । ਅਬ ਓਹ ਅਸਥਾਨ ਮਾਤਾ ਜੀ ਕੀ ਹਵੇਲੀ ਕਰਕੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ
ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ । ਓੜਕ ਪਰਯੰਤ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਉਹਾ ਹੀ ਰਹੇ ਹੈਂ । ਅਰ
ਸਾਹਿਬ ਦਸਮੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਣ ਪੀਛੇ ਦੋਨੋ ਮਾਤਾ ਕੇ
ਸਰੀਰ ਚਾਲੀਸ ਚਾਲੀਸ ਬਰਸ ਰਹੇ ਹੈਂ । ਕਿਉਂਕਿ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਕੇ
ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਸਿਖਾਂ ਕੇ ਨਾਮ ਕੇ ਸੰਮਤ ੧੮੦੩ ਅਠਾਰਾ ਸਉ ਤੀਨ
ਦੇਖਣੇ ਮੈ ਆਏ ਹੈਂ । ਪਸਚਾਤ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਕੇ ਸਮਾਣੇ ਕਾ ਵਿਨ
ਇਕਾਦਸੀ ਹੈ । ਅਰ ਦੋਵੇ ਮਾਤਾ ਕੇ ਸਰੀਰੋਂ ਕਾ ਦਾਹ ਸੰਸਕਾਰ ਗੁਰੂ
ਅਠਮੀ ਪਾਤਸਾਹੀ ਕੇ ਅਸਥਾਨ ਪਾਸ ਬਾਰਾਨਪੁਰੇ ਤਿਲੋਖਰੀ ਮੈ ਭਏ
ਹੈਂ । ਉਹਾਂ ਹੀ ਦੋਨੋ ਦੇਹਰੇ ਹੈਂ ।

ਅਰ ਦੋ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ* ਨੋਉ ਬਰਖ ਕੀ ਉਮਰ

*ਬਾਬਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਕਵਿ ਸੈਨਾਪਤਿ ਦੇ ਕਥਨ
ਅਨੁਸਾਰ ਜੰਗ ਚਮਕੌਰ ਵਿਚ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਦੇ ਚੀਰਦੇ ਸਹੀ ਸਲਾਮਤ
ਨਿਕਲ ਗਏ ਸਨ । ਸੰਮਤ ੧੭੬੪ ਦੇ ਕੱਤਿਕ ਮਹੀਨੇ, ਗੁਰੂ ਪਿਤਾ
ਜੀ ਨੂੰ ਆਗਰੇ ਜਾ ਮਿਲੇ ਸਨ । ('ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸੋਭਾ' ਪੰਨਾ ੭੧,੯੬)

ਅਗਾੜੀ ਦੱਖਣ ਪਿਆਨੇ ਸਮੇ ਪਿਤਾ-ਸਤਿਗੁਰ ਦੇ ਹਮਰਕਾਬ
ਸਨ । ਵੈਸਾਖ ਸੰਮਤ ੧੭੬੫ ਵਿਚ ਚਿਤੌੜ ਗੜ ਵੇਖਣ ਗਏ; ਓਥੋਂ
ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪਾਹਰੂਆਂ ਨਾਲ ਜੁੱਧ ਕਰਦੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ । ਦੋਖੋ ਮੌਕੇ
ਦੀਆਂ ਗਵਾਹੀਆਂ—'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸੋਭਾ' ਪੰਨਾ ੯੭ ਤੇ 'ਮਾਖੜਿ ਤ੍ਵਾਰੀਖਿ
ਸਿੱਖਾਂ', ਫਾਰਸੀ-ਪੰਨਾ ੭੬ ਤੋਂ ੮ ਤੱਕ ।

ਹਾਂ, ਬਾਬਾ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ—ਜੋ ਕਵਿ ਸੈਨਾਪਤਿ ਦੇ ਦੱਸੇ—

ਇ: ਪ: ੭੧.

ਮੈਂ। ਅਰ ਫਤੇ ਸਿੰਘ ਸਾਤ ਬਰਖ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਘਾਟ ਕੀ ਉਮਰ ਮੈਂ ਸੰਮਤ ੧੭੬੨ ਪੋਹ ਕੀ ਤੀਸਰੀ ਮੰਗਲਵਾਰ ਸਵਾ ਪਹਿਰ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਮਲੇਛੋਂ ਨੈ ਫਿਟਮੂਹੀ ਸਰਹੰਦ ਬਿਖੈ ਉਦਰ ਚਾਕ ਕਰਕੈ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰੇ। ਅਰ ਸਰੀਰੋਂ ਕੋ ਸਸਕਾਰ ਸਿਖਾਂ ਨੈ ਪੁਲਾਂ ਪਾਸ ਸਹਰ ਤੇ ਬਾਹਰ ਕਰੇ। ਉਸ ਅਸਥਾਨ ਕਾ ਨਾਮ ਜੋਤੀ ਸਰੂਪ ਹੈ। ਅਰ ਦੇਹਰੇ ਅੰਤਰ ਜਹਾਂ ਸਰੀਰ ਛੂਟੇ ਹੈ। ਉਹਾਂ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਉ ਫਤੇ ਗੜ੍ਹ ਕਹਤੇ ਹੈ।

ਅਰ ਉਸੀ ਦਿਨ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਹੀਰੇ ਕੀ ਕਣੀ ਚਾਟਕੈ ਪੋਤ੍ਰਿਆਂ ਕੇ ਬਿਯੋਗ ਮੈ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗ ਕੀਆ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਕਾ ਦੇਹਰਾ ਭੀ ਫਤੇਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੋਂ ਕੇ ਦੇਹਰੇ ਪਾਸ ਹੈ।

ਅਰ ਬੰਦੇ ਕੀ ਬਾਰਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਹਿਬ ਦਸਮੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕਾ ਭੋਜਿਆ ਹੂਆ। ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੋਂ ਕਾ ਬਦਲਾ ਲੇਣੇ ਕਉ ਸਿਰਹੰਦ ਕੀ ਤਰਫ ਆਇਆ। ਬਹੁਤ ਮਲੇਛ ਨਾਸ ਕਰੇ। ਬਚਨ ਥਾ ਬੰਦੀ ਨਾ ਕਰੀਓ ! ਅਰਥ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨਾ ਬਿਵਾਹੀਓ ! ਭਾਵੀ ਬਸ ਇਸਤ੍ਰੀ ਕਰੀ। ਯਾ ਤੇ ਤੁਰਕਾਂ ਕੇ ਬਸ ਆਇਆ। ਲੋਹ ਗੜ੍ਹ ਬਿਖੈ ਘਿਰ ਗਿਆ। ਰਾਜੇ ਜੋ ਮਲੇਛੋਂ ਕੇ ਭੇਜੇ ਬੰਦੇ ਉਪਰ ਆਏ ਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਾ ਭੋਜਿਆ ਦਿਲੀ ਪਹੁਚਾ। ਉਹਾਂ ਤੁਰਕਾਂ ਨੇ ਕੋਤਵਾਲੀ ਚਬੂਤਰੇ ਪਾਸ ਸਾਹਿਬ ਦਸਮੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਕੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਣੇ ਤੇ ਦ ਬਰਖ ਚਾਰ ਮਹੀਨੇ ਆਠ ਦਿਨ ਪੀਛੇ ਫਰਕਸਿਅਰ ਕੇ ਵਖਤ ਮੈ ਸੰਮਤ ੧੭੭੪ ਫਗੁਣ ਸੁਦੀ

+ ਅਨੁਸਾਰ, ਤੀਜੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸਨ—ਸਰਹੰਦ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤੇ ਗਏ।

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸੋਭਾ ਪੰਨਾ ੭੨-੩)

ਐਪਰ ਸਰਹੰਦ ਦੇ ਫੌਜਦਾਰ ਨਵਾਬ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਦੀ ਇਕ ਰਪੋਟ-ਜੋ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਭੇਜੀ ਗਈ ਸੀ, ਵਡੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨਾਲ ਸਿਰਫ ਇਕ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ (ਬਾਬਾ ਫਤੇਹਿ ਸਿੰਘ ਜੀ) ਦਾ ਸਰਹੰਦ ਪਹੁੰਚਣਾ ਦਸਦੀ ਹੈ। (ਮਾਖ਼ਜ਼ਿ ਤੁਾਰੀਖ਼ਿ ਸਿੱਖਾਂ—ਫਾਰਸੀ—ਪੰਨਾ ੭੪ ਸਤਰ ਚੌਥੀ) ਇਸ ਤੋਂ ਜਾਪਦਾ ਇ, ਕਿ ਬਾਬਾ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭੀ ਚਮਕੌਰ ਜੁੱਧ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਸਰਹੰਦ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ ਬਾਬਾ ਫਤੇਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੀ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਯਾਦਗਾਰੀ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦਾ ਨਾਮ ਭੀ 'ਫਤੇਹ ਗੜ੍ਹ' ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ।

ਇ: ਪ: ੭੨.

੯ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦੀਆ* ।

ਪਹਲਾਂ ਬੈਰਾਗੀ ਭੇਸ । ਲਛਮਣ ਦਾਸ ਨਾਮ ਕਰਕੇ ਦਖਣ ਦੇਸ
ਪਾਸੇ ਰਹਤਾ ਥਾ । ਬੀਰ ਬਸ ਕੀਏ ਹੋਏ ਥੇ । ਯਾ ਤੇ ਨਾਟਕ ਚੇਟਕ
ਬਹੁਤ ਕਰਤਾ ਥਾ । ਸਾਹਿਬ ਉਸ ਕੇ ਪਲੰਘ ਪਰ ਜਾਇ ਬੈਠੇ । ਬੀਰ
ਉਲਟ ਨ ਸਕੇ । ਗੁਰਾਂ ਕਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਦੇਖ ਕਰ ਸਿਖ ਹੋਆ । ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ
ਬੰਦਾ ਨਾਮ ਰਖਿਆ । ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇਂ ਕੇ ਬਦਲੇ ਲੇਣੇ ਕਾ ਹੁਕਮ
ਦੀਆ ਥਾ । ਅਰ ਜਾਣੇ ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਆਯਾ ਥਾ । ਅਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ
ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਬਿਖੈ ਜੋ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਨਉ ਮਹੀਨੇ ਨਉ ਦਿਨ ਪਾਛੇ ਹਾੜ
ਕੀ ਦੂਸਰੀ ਬੰਦਾ ਪ੍ਰਗਟਿਆ ! ਸੋ ਇਹ ਸਿਰਹੰਦ ਪਾਸੇ ਆਣੇ ਕਾ
ਸੰਮਤ ਜਾਨਣਾ ।

ਸਾਹਿਬ ਦਸਮੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਦੇਵੀ ਕਉ ਪ੍ਰਤੱਛ ਕਰਕੇ । ਪਾਛੇ
ਖਾਲਸਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਕੇ ਅਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਇ ਕਰ । ਤੁਰਕਾਂ ਸਾਥ ਜੁਧ
ਕਰਕੇ ਅਨੇਕ ਚਰਿਤ੍ਰ ਕਰਤੇ ਭਏ । ਸੰਮਤ ੧੭੬੨ ਮਾਘ ਕਉ ਮਾਘ
ਵਦੀ ਏਕਮ ਮੁਕਤਸਰ ਕਾ ਜੁਧ ਕੀਆ । ੯ ਨੌ ਮਹੀਨੇ ੯ ਨੌ ਦਿਨ ਨੌ
ਪਹਰ ੯ ਪਲ ਦਮਦਮੇ ਸਾਬੋ ਕੀ ਤਲਵੰਡੀ ਬਿਰਾਜੇ । ਫਿਰ ਦਖਣ
ਗਏ । ਸੰਮਤ ੧੭੬੩ ਮੰਘਰ ਲਗਤੇ ਦਮਦਮੇ ਤੇ ਕੂਚ ਕੀਆਂ । ਕੁਛ

*ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ੨੯ ਜਾਮਾਦੀ ਉਲ ਆਖ਼ਿਰ ੧੧੨੯ ਹਿਜਰੀ—
੧੧ ਹਾੜ ਸੁਦੀ ਏਕਮ ਸੰਮਤ ੧੭੭੩ ਬਿ: (ਗਤਿ) ਵੀਰਵਾਰ ਨੂੰ
ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ । (ਤਜ਼ਕਰਾਤੁਲ ਸਲਾਤੀਨ ਚੁਗੱਤਾ—ਫਾਰਸੀ,
ਲਿਖਤੀ—ਪੰਨਾ ੭੫੮)

†ਦਮਦਮੇ ਸਾਹਿਬ ਮੁਕਾਮ ਦੀ ਮੁੱਦਤ ਦਰੁਸਤ ਨਹੀਂ ।
ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ੬ ਚੇੜ ੧੭੬੨ ਨੂੰ ਦੀਨੇ-ਕਾਂਗੜ ਤੋਂ ਚੋਹਲਾ ਸਾਹਿਬ
ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਦੇ ਨਾਮ ਭੇਜੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਤੋਂ ਸਹੀ ਹੁੰਦਾਇ, ਕਿ ਮੁਕਤਸਰ
ਜੁਧ ਵੈਸਾਖ ੧੭੬੩ ਵਿਚ ਹੋਇਆ । ਇਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਹੀ ਸਾਹਿਬ
ਸਾਬੋ ਕੀ ਤਲਵੰਡੀ ਪਧਾਰੇ । ਅਰੁ ਓਥੋਂ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਪਿਆਨੇ ੨੦
ਕੱਤਕਿ ੧੭੬੩ ਨੂੰ ਹੋ ਗਏ । ਜਿਸ ਦਾ ਪਤਾ 'ਸੰਗਤ ਬੈਰਾੜਾਂ ਕੀ'
ਵਲ ਲਿਖੇ, ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਤੋਂ ਲਗਦਾ ਹੈ । ਇਹ +

ਇ: ਪ: ੭੩.

੧੨੦.

ਘਾਟ ਦੇ ਬਰਸ ਪੀਛੇ ਸੰਮਤ ੧੭੬੫ ਅਸੂ ਸੁਦੀ ਅਸਟਮੀ ਦੇਵੀ ਕੀ ਪੂਜਾ ਕਉ ਅਸੂ ਕੇ ਨਵਰਾਤ੍ਰਾ ਕੀ ਹਵਨਾਦਿਕ ਉਸ ਦਿਨ ਸਮਾਪਤਿ ਕਰੀ ਥੀ। ਸਾਯੰਕਾਲ ਰਹਰਾਸ ਤੇ ਪੀਛੇ ਪਠਾਨ ਕੇ ਪੁਤ੍ਰ ਕੇ ਹਾਥ ਤੇ ਕਟਾਰ ਸਸਤ੍ਰ ਕਾ ਘਾਉ ਲਾਗਾ। ਡਾਕਟਰਾਂ ਕੇ ਇਲਾਜ ਤੇ ਘਾਉ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਗਿਆਰਵੇਂ ਦਿਨ ਇਸਨਾਨ ਕੀਆ। ਕਤਕ ਕੀ ਚੌਥ ਕੋ ਇਸਨਾਨ ਕੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਦੇ ਕਮਾਨੇ ਏਕਠੀ ਖੈਰ ਕਰ ਟਾਂਕੇ ਤੋੜ ਦੀਏ। ਸੋਲਾਂ ਦਿਨ ਫਿਰ ਪਾਛੇ ਸਰੀਰ ਰਹਿਆ। ਦੋ ਵਖਤ ਇਸਨਾਨ ਕਰਕੇ ਨਵੀ ਪੋਸ਼ਾਕ ਪਹਰ ਕੈ ਘਾਉ ਪਟੀਆਂ ਸਾਥ ਬਾਂਧ ਕਰ ਸਸਤ੍ਰਾਂ ਸਮੇਤ ਕਮਰ ਕਸਾ ਕਰ। ਗਾਉਤਕੀਏ ਲਗਾਇ ਕਰ ਬਿਰਾਜ ਰਹਿਤੇ ਅਸਨ ਪਾਨ ਕਛੁ ਨਾ ਕਰਿਆ। ਇਨ੍ਹਾ ਦਿਨਾ ਮੈ ਜੋ ਕਰਣਾ ਥਾ ਸੋ ਕਰਕੇ ਸੰਮਤ ੧੭੬੫ ਕਤਕ ਸੁਦੀ ੫ ਬ੍ਰਿਸਪਤਵਾਰ ਦੇ ਪਹਰ ਰਾਤ ਗਏ। ਟਿਕੇ ਤੇ ਉਮਰ ੩੨ ਬਰਖ ਗਿਆਰਾਂ ਮਹੀਨੇ ਪਾਛੇ। ਆਪ ਇਸਨਾਨ ਕਰਕੇ ਅਰ ਕਮਰ ਕਸਾ ਕਰ। ਨਦੇੜ ਸਹਰ ਮੈ ਗੋਦਾਵਰੀ ਕੇ ਤਟ ਉਪਰ ਗੁਰ ਸਬਦ ਕਾ ਕੀਰਤਨ ਸੁਨਤੇ ਹੁਏ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਕਉ ਗੁਰਿਆਈ ਦੇ ਕਰ। ਅਰਦਾਸ ਕਰਕੇ ਅਰ ਖਾਲਸੇ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਲੇਕਰ। ਅਪਨੇ ਚਰਨੋ ਸਸਕਾਰ ਅਸਥਾਨ ਚੰਦਨ ਕੀ ਚਿਖਾ ਪਰ ਆਇ ਬਿਰਾਜੇ। ਅਰ ਯੋਗ ਅਗਨ ਸਾਧਨ ਕਰ ਕੈ ਅਗਨ ਪ੍ਰਗਟਾਇ ਕਰ ਸਰੀਰ ਕਾ ਦਾਹ ਕੀਆ। ਚਿਖਾ ਕੇ ਗਿਰਦੇ ਕਨਾਤੇਂ ਲਗੀ ਹੋਈ ਥੀ। ਭਾਣਾ ਵਰਤਾਣੇ ਸਮੇ ਸਭ ਕਉ ਬਾਹਰ ਕਰ ਦੀਆ ਥਾ। ਦੇਹ ਕੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ੪੨ ਬਰਖ ੯ ਮਹੀਨੇ ੨੮ ਦਿਨ ਕੀਝ। ਅਬ ਨਦੇੜ ਸਹਰ ਗੋਦਾਵਰੀ

— ਹੁਕਮ ਨਾਮਾ ਪਿੰਡ ਭਾਈ ਰੂਪੇ, ਵਿਚ ਭਾਈ ਰੂਪ ਚੰਦ ਦੀ ਵੰਸ ਪਾਸ ਸੁਰੱਖਤ ਹੈ। (ਸਿਖ ਇਤਹਾਸਕ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਪੰਨਾ ੨੮)

ਇਸ ਹਿਸਾਬ ਮੁਕਤਸਰ ਤੇ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਰਾਜਣ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਸੱਤ ਕੁ ਮਹੀਨੇ ਬਣਦਾ ਹੈ, '੯ ਮਹੀਨੇ ੯ ਦਿਨ ੯ ਪਹਰ ੯ ਪਲ ਨਹੀਂ। (ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ)

ਸੰਮਤ ੧੭੨੫ ਮਿਤੀ ਮਾਘ ੧ (ਪੋਹ ਸੁਦੀ ਸੱਤਮੀ) ਤੋਂ ੬ ਕੱਤਿਕ ਸੁਦੀ ੫ ਸੰਮਤ ੧੭੬੫ ਤੱਕ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ੩੯ ਵਰ੍ਹੇ ੯ ਮਹੀਨੇ ਪੰਜ ਦਿਨ ਬਣਦੀ ਹੈ।

ਇ: ਪ: ੭੪.

ਕੋ ਤਟ ਅਬਚਲ ਨਗਰ ਅਸਥਾਨ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ ।

ਪਾਤਿਸਾਹੀ ੧੦

॥ ਸਮਾਪਤੰ ॥ ੧ ॥੧

ਏਥੋਂ ਤੱਕ ਸਾਰੀ ਵਾਰਤਾ, ਭਾਈ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਲਿਖਤਿ
'ਗੁਰਪ੍ਰਣਾਲਿਕਾ' ਦਾ ਹੀ ਵਾਰਤਕ ਰੂਪ ਹੈ ਅਗਲੀਆਂ ਥਿੱਤਾਂ ਇਸ
ਖਰੜੇ ਵਿੱਚ ਵਾਧੂ ਹਨ ।

ਇ: ਪ: ੧੫.

ਅਸੂ ਸੁਦੀ ੧੦*

ਬਾਬੇ ਬੁਢੇ ਰਮਦਾਸ ਕਾ ਚਲਾਣਾ ਸੰਮਤ ੧੬੮੮ । ਠਾਢੇ ਸੁਦੀ ਪੰਚਮੀ ਬ੍ਰਿਸਪਤਵਾਰ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਬਿਥੈ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਕਾ ਚਲਾਣਾ ਭਯਾ ॥ ਸੰਮਤ ੧੬੯੪ ਭਾਢੇ ੧੮ ਸੁਦੀ (੧੨)‡ ਭਾਈ ਬਿਧੀਏ ਕਾ ਚਲਾਣਾ ਭਯਾ । ਦੇਉ ਨਾਮ ਗ੍ਰਾਮ ਮੈ ॥

ਸੰਮਤ ੧੬੫੧ ਅਸੂ ਕੀ ਇਕੀਸਵੀਂ ਬਾਬੇ ਬੁਢੇ ਕਾ ਬਰ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਕੇ ਜਨਮ ਕਾ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਦੇਈ ਕਉ ।

ਸੰਮਤ ੧੭੪੪ ਭਾਢੇ ਸੁਦੀ ੯ ਆਦਿਤਵਾਰ ਪੰਜ ਘੜੀ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਛੀਵੀ ਕੇ ਅਮਲ ਮੈ ਗੜ੍ਹਵਾਲ ਦੇਸ ਰਾਮ ਰਾਇ ਜੀ ਸਮਾਣੇ ।

ਸੰਮਤ ੧੭੯੮ ਬੈਸਾਖ ਸੁਦੀ ੫ । ਪੰਜਾਬ ਕੌਰ ਜੀ ਸਮਾਣੇ । ਗੰਗਾ ਜਮਨਾ ਮਧ ਖੁਰਵਦੀ ਸ੍ਰੀ ਦੇਹਰੇ ਜੀ ਮਹਲ ਕੇ ਤਥਾ ਬਿੜੇ ਕੇ ਅਧ ਬਿਚ ਦਾਗ ਦਿਤਾ ॥ ੧

॥ ਸਮਾਪਤੰ ॥

*‘ਜੀਵਨ ਚਰਿਤ੍ਰ ਸਾਹਿਬ ਬੁੱਢਾ ਜੀ’ ਵਿੱਚ ਚਲਾਣੇ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ‘੧੪ ਮੱਘਰ ਸੁਦੀ ਚੌਥ’ ਦੱਸੀ ਹੈ । (ਪੰਨਾ ੨੫੦)

† ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਸੰਮਤ ਏਥੇ ਲਿਖਣੇਂ ਰਹਿ ਗਿਆ ਜਾਪਦਾ ਇ । ਹੋਰਸ ਥਾਵੇਂ ੧੬੮੬ ਲਿਖਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਸੰਤ ਸੰਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ ੧੬੮੭, ਸਹੀ ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਹੁੰਦਾ ਇ । (‘ਜੀਵਨ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ’ ਪੰਨਾ ੨੧੮)

‡ ਅਸਲ ਖਰੜੇ ਵਿੱਚ ਗਲਤ ਪਾਠ—‘ਭਾਢੇ ਸੁਦੀ ੧੮’—ਸੀ । ਜੇ ਠੀਕ ਕਰ ਕੇ (੧੨) ‘ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੰੜੀ’ ਅਨੁਸਾਰ ਵਧਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਐਪਰ ‘ਗੁਰ ਸਾਗਰ ਰਤਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼’—ਕ੍ਰਿਤ ਸ: ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ‘ਸ਼ਹੀਦ’ ਵਿੱਚ (੨੭) ‘ਭਾਦਰੋਂ ਸੁਦੀ ੩ ਸੰ: ੧੬੯੫ ਬਿ:’ (ਸ਼ੁਕ੍ਰਵਾਰ) ਨੂੰ ਦੇਹਾਂਤ ਦੱਸਿਆ ਹੈ । (ਪੰਨਾ ੧੬੩)

ਇ: ਪ: ੭੬.

ਦਸਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਣਾਲੀ

ਇਸ ਨਾਮ ਦੀ ਇਕ ਰਚਨਾ, 'ਮਸਤਾਨਾ-ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ' ਦੇ ਇਕ ਪੁਰਾਣੇ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਛਪੀ ਮਿਲੀ ਹੈ। ਰਚਣਹਾਰ ਦਾ ਨਾਮ, ਨਾਂ ਤੇ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਹੈ, ਤੇ ਨਾਂ ਹੀ 'ਮਸਤਾਨਾ' ਦੇ ਸੰਪਾਦਿਕ ਨੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਜਾਣ ਪਛਾਣ ਕਰਾਈ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਸਰਲ ਤੇ ਸੁਚੱਜੀ ਹੈ। ਬੋਲੀ ਭੀ ਕੋਈ ਅੱਖੀ ਨਹੀਂ। ਹੋਰਨਾਂ ਗੁਰਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਇਸ ਦੇ ਕੁਝਕੁ ਤਿਥਿ-ਸੰਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਫਰਕ ਹਨ। ਟਾਕਰਾ ਕਰਕੇ ਖੋਜੀ ਸੱਜਨ, ਸਾਰ ਅਸਾਰ ਖੁਦ ਪਰਖ ਲੈਣਗੇ। ਇਸੇ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਅਸਾਂ ਬਹੁਤੀ ਟੀਕਾ ਟਿਪਣੀ ਉਚਿਤ ਨਹੀਂ ਸਮਝੀ। ਕਈ ਥਾਈਂ ਅੱਖਰੀ ਵਾਧੇ ਘਾਟੇ ਯਾ ਸੁੱਧ ਅਸੁੱਧ ਵਾਕ, ਜੋ ਸੋਧਣੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਨ, ਸੋਧੇ ਗਏ ਹਨ। ਅਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਪੈਰ-ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਭੀ ਅਸਾਂ ਦਿਤੇ ਹਨ, ਅਸਲ ਵਿਚ ਨਹੀਂ।

(ਸਕੱਤ੍ਰ)

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਦਸਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਗੁਰੂਪ੍ਰਣਾਲੀ

ਦੋਹਰਾ

ਬੰਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ, ਨਿਰਾਕਾਰ ਅਵਤਾਰ ।
ਧਾਰ ਸਕਾਰ ਸਰੂਪ ਕੋ, ਧਰਾ* ਉਤਾਰਯੋ ਭਾਰ ।੧

ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀਉ

ਚੌਪਈ

ਆਦਿ ਅਕਾਲ ਵਿਸ਼ਨ ਪ੍ਰਗਟਾਯੋ ।
ਬ੍ਰਹਮਾ ਤਿਹ, ਮਰੀਚ ਸੁਤ ਜਾਯੋ ।
ਤਾ ਤੇ ਕੱਸਿਪ ਮੁਨਿ ਬਖਯਾਤ ।
ਸੂਰਜ ਭਯੋ ਤਾਹਿ ਕੋ ਤਾਤ † ॥੨
ਤਿਹ ਸੁਤ ਨ੍ਰਿਪ ਇਖਵਾਕ ਸਦਾਏ ।
ਤਿਹ ਕੁਲ ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ।
ਲਵ ਕੁਸ਼ੁ ਦੇ ਸੁਤ ਤਿਹ ਘਰ ਆਏ ।
ਕੁਸ਼ੁ-ਵੰਸ ਵੇਦੀ ਵਿਦਤਾਏ ॥੩
ਜਿਲਾ ਲਾਹੌਰ ਤਸੀਲ ਸ਼ਰਕਪੁਰ ।
ਰਾਇ ਭੋਇ ਦੀ ਤਲਵੰਡੀ ਧੁਰ ।
ਜਿਸਦਾ ਹੁਣ ਨਨਕਾਣਾ ਨਾਮ ।
ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇ ਗਇਆ ਸਭ ਠਾਮ ॥੪
ਤਿਹ ਕੁਲ ਮੈ ਬੇਦੀ ਸ਼ਿਵਰਾਮ ।
ਕਰਦਾ ਪਟਵਾਰੀ ਦਾ ਕਾਮ ।
ਤਿਸ ਦਾ ਪੁੱਤ ਜੋ ਕਾਲੂ ਨਾਮ ।
ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜਨਮੇ ਤਿਸ ਧਾਮ ॥੫

*ਧਰਤੀ ਦਾ । †ਪੁੱਤ੍ਰ ।

ਇ: ਪ: ੭੮.

ਸੰਮਤ ਪੰਦ੍ਰਾ ਸੌ ਅਰੁ ਛੱਬੀ ।
 ਝੰਕਾਤਿਕ ਪੁੰਨਜਾ ਸੋਹਣੀ ਛੱਬੀ ।
 ਤ੍ਰਿਪਦੇ ਨਾਮ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਾਈ ।
 ਭੈਣ ਨਾਨਕੀ ਅਤਿ ਸੁਖਦਾਈ ॥੬
 ਮੂਲੇ ਚੋਣੇ ਦੇ ਘਰਿ ਵਿਆਹੇ ।
 ਸ਼ਹਿਰ ਵਟਾਲਾ ਸੁੰਦਰ ਸਾਹੇ ।
 ਚੰਦੋ ਨਾਮ ਸੱਸ ਦਾ ਜਾਨੋ ।
 ਮਹਿਲ ਸੁਲੱਖਣੀ ਤੁਸੀਂ ਪਛਾਨੋ ॥੭
 ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਅਰੁ ਲੱਛਮੀ ਦਾਸ ।
 ਏਹੁ ਦੋ ਪੁੱਤ੍ਰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਖਾਸ ।
 ਸੱਤ੍ਰ ਵਰੋ ਮਹੀਨੇ ਪੰਜ ।
 ਸੱਤ ਦਿਹਾੜੇ ਉਤੇ ਮੰਜੜ ॥੮
 ਕੀਤੀ ਗੁਰਿਆਈ ਗੁਰੁ ਆਪ ।
 ਫਿਰ ਅੰਗਦ ਅਪਣੀ ਥਾਂ ਥਾਪ ।
 ਪੰਦ੍ਰਾਂ ਸੌ ਛਿਆਨਵੇਂ ਜਾਨੋ !
 ਦੱਸਵੀਂ ਅੱਸੂ ਵਦੀ ਪਛਾਨੋ ॥੯
 ਗਏ ਗੁਰੂ ਸੱਚਖੰਡ ਮਝਾਰ ।
 ਬੋਲੋ ਭਾਈ ਸੱਤ ਕਰਤਾਰ ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ

ਤ੍ਰੇਹੁਣ ਖੱਤ੍ਰੀ ਫੇਰੂ ਨਾਮ ।
 ਮੱਤੇ ਦੀ ਸਰਾਇ ਵਿਚ ਧਾਮ ॥੧੦
 ਰਾਮੋ ਰਾਮ ਜਪੇ ਨਿਤ ਮਨ ਮੇਂ ।
 ਤਾਂ ਗੁਰੁ ਅੰਗਦ ਇਸ ਦੇ ਜਨਮੇ ।

ਝੰਸੱਤਰ ਵਰੋ ਪੰਜ ਮਹੀਨੇ ਸੱਤ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਕੱਤਿਕ
 ਪੁੰਨਿਆ ਸੰਮਤ ੧੫੨੬ ਤੋਂ ਗਿਣਕੇ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । ਹਾਂ, ੧੯
 ਵਿਸਾਖ ਸੁਦੀ ਤੀਜ ੧੫੨੬ ਤੋਂ ਗਿਣੀਏ ਤਦ ਠੀਕ ਬਹਿੰਦੀ ਹੈ ।
 ਇਸ ਲਈ ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮਸਾਖੀ ਦੀ ਥਿੱਤ ਹੀ ਠੀਕ ਹੈ ।

ਇ: ਪ: ੭੯.

੧੨੬.

ਪੰਦਰਾਂ ਸੈ ਇਕਸਠਃ ਵਿਚ ਜਾਨ ।
 ਏਕਮ ਸੁਦੀ ਵੈਸਾਖ ਪਛਾਨ ॥੧੧
 ਗ੍ਰਾਮ ਹਰੀ ਦੇ ਵਿਚ ਵਿਆਹੇ ।
 ਖੀਵੀ ਨਾਮ, ਪੁੱਤ੍ਰ ਦੋ ਜਾਏ ।
 ਦਾਤੂ ਦਾਸੂ ਰੱਖਿਆ ਨਾਮ ।
 ਵਿੱਚ ਖਡੂਰ ਕੀਤਾ ਬਿਸ਼ਾਮ ॥੧੨
 ਜਨਮ ਲਿਆ ਫਿਰ ਕੰਨਿਆ ਦੇਇ ।
 ਅਮਰੋ ਅਤੇ ਅਨੋਖੀ ਹੋਇ ।
 ਬਾਰਾਂ ਬਰਸ ਮਾਂਹ ਛੇ ਭਾਈ ।
 ਨੌ ਦਿਨ ਤਕ ਕਰਕੈ ਗੁਰਿਆਈ ॥੧੩

ਦੋਹਰਾ

ਚੇਤ ਚਾਨਣੀ ਚੌਥ ਅਰੁ, ਸੋਲਾਂ ਸੈ ਨੌ ਜਾਨ ।
 ਦੋਹਰਾ ਬਨਜੋਂ ਖਡੂਰ ਮੈਂ, ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਥਾਨ ॥੧੪

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ
 ਚੌਪਈ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੇ ਲਹਿੰਦੇ ਪਾਸੇ ।
 ਬਾਸਰਕੇ ਇਕ ਗ੍ਰਾਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ੇ ।
 ਤਿਸ ਵਿਚ ਭੱਲਾ ਖੱਤੀ ਰਹਿੰਦਾ ।
 ਤੇਜਭਾਨ ਜਗ ਤਿਸ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ॥੧੫
 ਬਖਤ ਕੌਰ ਦਾਤਾ ਤੇ ਭੀਜੇ ।
 ਜਨਮੇ ਅਮਰ ਦਾਸ ਗੁਰੂ ਤੀਜੇ ।
 ਸੰਮਤ ਪੰਦਰਾਂ ਸੈ ਛੱਬੀਸ* ।
 ਮੇਖਾਂ ਸੁਦੀ ਚੌਥ ਤਿਥ ਦੀਸ ॥੧੬

§ਸੰਮਤ ੧੫੬੭ ਬਿ: ਦਰੁਸਤ ਹੈ । ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ
 ਤੋਂ ਉਮਰ ਵਿਚ ਇਕ ਸਾਲ ਛੋਟੇ ਸਨ । (ਦੇਖੋ ਇਸੇ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਪੰਨਾ ੪)

*ਜਨਮ ਸੰਮਤ ਹੋਰਨਾਂ ਗੁਰਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਵਿਚ 'ਛੱਤੀਸ' ਹੈ ।
 ਪਰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸੰਮਤ ੧੫੬੬ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ
 ਅੰਗਦ ਜੀ ਤੋਂ ਇੱਕ ਵਰ੍ਹਾ ਪਹਿਲਾਂ ਅਵਤਰੇ ਸਨ । (ਦੇਖੋ ਇਸੇ
 ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਪੰਨਾ ੪) †ਵੈਸਾਖ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ।

ਇ: ਪ: ੮੦.

ਮਨਸਾ ਦੇਈ ਇਸਤ੍ਰੀ ਆਈ ।
 ਦੋ ਪੁੱਤ੍ਰ ਜਨਮੇ ਸੁਖਦਾਈ ।
 ਮੋਹਰੀ ਜੀ ਮੋਹਨ ਜੀ ਨਾਮ ।
 ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਵਸਾਯਾ ਗਾਮ ॥੧੭
 ਬੀਬੀ ਦਾਨੀ, ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ।
 ਦੋ ਕੰਨਿਆਂ ਗੁਰੂ ਕੀ ਜਗ ਜਾਨੀ ।
 ਮੋਹਰੀ ਦੇ ਸੁਤ ਜਨਮਿਆ ਨੰਦ ।
 ਤਿਸ ਘਰਿ ਜਨਮਿਆਂ ਸੁੰਦਰ ਚੰਦ ॥੧੮
 ਪੰਜ ਮਹੀਨੇ ਬਾਈ ਸਾਲ,
 ਯਾਰਾਂ ਦਿਨ ਉੱਤੇ ਸੁਖ ਨਾਲ,
 ਕਰਕੇ ਗੁਰਿਆਈ, ਗੁਰ ਆਪ ।
 ਰਾਮਦਾਸ ਗੁਰੂ ਦਿੱਤਾ ਥਾਪ ॥੧੯
 ਸੋਲਾਂ ਸਹਸ ਇਕੱਤੀ ਜਾਨੋਂ !
 ਭਾਦੋਂ ਸੁਦੀ ਪੁੰਨਿਆਂ ਮਾਨੋਂ !
 ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਮਿਲੇ ਹਰਿ ਨਾਲਿ,
 ਅਮਰਦਾਸ ਗੁਰੂ ਗੋਇੰਦਵਾਲਿ । ੨੦

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ

ਸੋਢੀ ਜਾਤਿ ਪਿਤਾ ਹਰਿਦਾਸ ।
 ਮਾਤਾ ਦਯਾ ਕੌਰ ਸੁਖ-ਰਾਸ ।
 ਪੰਦਰਾਂ ਸੈ ਇਕਾਨਵੇਂ ਸੰਮਤ;
 ਕੱਤਿਕ ਵਦੀ ਦੂਜ ਦਿਨ ਬ੍ਰਹਸਪਤਿ ॥੨੧
 ਹੈ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਜਨਮ-ਸਥਾਨ ।
 ਜੋਠੇ ਪੁੱਤ੍ਰ ਜੋਠਾ ਨਾਮ ।
 ਅਮਰਦਾਸ ਗੁਰੂ ਕੇ ਘਰ ਵਿਆਹੇ ।
 ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਮਹਲ ਸਲਾਹੇ ॥੨੨
 ਪ੍ਰਿਥੀਆ, ਮਹਾਂ ਦੇਵ, ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ।
 ਤਿੰਨ ਪੁੱਤ੍ਰ ਪ੍ਰਗਟੇ ਹਰਿ ਜਨ ।
 ਤੀਰਥ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪ੍ਰਗਟਾਯਾ ।
 ਕੁਲ ਤਾਰੀ ਤਿਨ, ਜੋ ਵਿਚਿ ਨੁਯਾ ॥੨੩

੧੨੮.

ਯਾਰਾਂ ਮਾਸ ਬਰਸ ਛੇ ਅਠ ਦਿਨ ।
ਕੀਤੀ ਗੁਰਿਆਈ ਜਗ ਵਿਚ ਜਿਨ ।
ਸੋਲਾਂ ਸੈ ਅਠੱਤੀਏ ਸਾਲ ।
ਭਾਦੋਂ ਸੁਦੀ ਤੀਜ ਦਿਨ ਭਾਲ ॥੨੪
ਰਾਮਦਾਸ ਗੁਰੁ ਗੋਇੰਦਵਾਲਿ ।
ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਮਿਲੇ ਹਰਿ ਨਾਲਿ ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ ਮੱਲ ਜੀ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਤਾਤ* ।
ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਜਾ ਕੀ ਮਾਤ ॥੨੫
ਗੁਰੁ ਅਰਜੁਨ ਧਾਰਿਆ ਅਵਤਾਰ,
ਸੋਲਾਂ ਸੈ ਵੀਹਾਂ ਵਿਖੇ ਵਿਚਾਰ !
ਤਿਥਿ ਸੱਤਮੀ ਵੱਦੀ ਵੈਸਾਖੁ ।
ਗੰਗਾ ਨਾਮ ਮਹਲ ਦਾ ਆਖੁ ॥੨੬
ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਤੀਰਥ ਪ੍ਰਗਟਾਯਾ ।
ਫਿਰ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸੁ ਵਸਾਯਾ ।
ਸੋਲਾਂ ਸੈ ਇਕਸਠਃ ਵਿਚ ਜਾਨ ।
ਏਕਮ ਸੁਦੀ ਭਾਦਰੋਂ ਮਾਨ ॥੨੭
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਕੀ ਬੀੜ ।
ਰਚੀ ਸੁ ਰਾਮ ਸਰੋਵਰ ਤੀਰ ।
ਸੋਲਾਂ ਸਹਸ ਬਵੰਜਾਊ ਸਾਲ ।
ਹਾੜ ਵਦੀ ਏਕਮ ਸੁਖ ਨਾਲ ॥੨੮

*ਪਿਤਾ ।

†ਹੋਰਨਾਂ ਅਨੇਕਾਂ ਗੁਰਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਵਿਚ ਸੰਮਤ ੧੬੧੦
ਲਿਖਿਆ ਹੈ ।

‡ਅਨੇਕਾਂ ਪੱਕੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਬੂਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਪੁਰ, ਬੀੜ
ਸੰਮਤ ੧੬੫੮ ਬਿ: ਵਿਚ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਈ ਸਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

§ਇਹ ਸੰਮਤ ਭੀ ੧੬੪੭ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਏ ।

ਇ: ਪ: ੮੨.

ਨਗਰ ਵਡਾਲੀ ਭਏ ਅਨੰਦ ।
 ਪ੍ਰਗਟੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ।
 ਚੜ੍ਹੀ ਬਰਸ ਮਾਸ ਨੌ ਇੱਕ ਦਿਨ ।
 ਕਰਿ ਗੁਰਿਆਈ ਤਜਿਆ ਤਨ ਜਿਨ ॥੨੯
 ਸੋਲਾਂ ਸੈ ਤਰੇਹਠ ਕਾ ਜੇਠ;
 ਰਾਵੀ ਤੀਰ ਕਿਲੇ ਦੇ ਹੇਠ;
 ਚੌਥ ਚਾਨਣੀ ਸ਼ਹਿਰ ਲਾਹੌਰ ।
 ਮੇਲਾ ਲਗੈ ਸਦਾ ਇਸ ਠੌਰ ॥੩੦

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ

ਛੇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ।
 ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਦੇਗ ਤੇਗਿੰਦ* ।
 ਇਸਤ੍ਰੀ ਦਾਮੋਦਰੀ ਵਿਆਹੀ ।
 ਫੇਰ ਨਾਨਕੀ, ਫਿਰ ਮਰਵਾਹੀ ॥੩੧
 ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਦਿੱਤਾ, ਸੂਰਜ ਮੱਲ ।
 ਅਣੀਰਾਇ, ਬਾਬਾ ਆਟੱਲ ।
 ਪੰਜਵੇਂ ਤੇਗ ਬਹਾਦੁਰ ਜਾਨੁ ।
 ਪੰਜ ਪੁਤ੍ਰ ਸ਼ਕਤੀ ਕੀ ਖਾਨਿ ॥੩੨
 ਧੀਰ ਮੱਲ, ਸ੍ਰੀ ਹਰਿ ਰਾਇ,
 ਪੋਤੇ ਪ੍ਰਗਟੇ ਹਰਖ ਵਧਾਇ ।
 ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਕੰਨਯਾ ਆਈ ।
 ਮਾਣਕ ਚੌਕ ਝਬਾਲ ਵਿਆਹੀ ॥੩੩
 ਚਾਰ ਜੁੱਧ ਸਤਿਗੁਰ ਨੇ ਜੀਤੇ ।
 ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਆਦਿਕ ਸਿਖ ਕੀਤੇ ।
 ਸਾਲ ਇਕੱਤੀ ਦਸ ਜੁ ਮਹੀਨੇ ।
 ਛੇ ਦਿਨ ਗੁਰਆਈ ਦੇ ਕੀਨੇ ॥੩੪

*ਅਮੀਰੀ ਤੇ ਗੁਰਿਆਈ ਅਤੇ ਦੇਗ ਅਰੁ ਤੇਗ ਦੇ ਮਾਲਿਕ;
 ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ, ਗੁਰੂ ਤੇ ਦੇਗ, ਤੇਗ ਦੇ ਧਨੀ । †(ਅਗਲੇ ਪੰਨੇ ਥੱਲੇ)

ਇ: ਪ: ੮੩.

੧੩੦.

ਸੋਲਾਂ ਸੈ ਪਚਾਨਵੇਂ ਮਾਹਿ ।
ਚੇੜ ਸੁਕਲ ਪੰਚਮੀ ਅਹਿ ।
ਕੀਰਤ ਪੁਰ ਪਤਾਲ ਪੁਰਿ ਥਾਨ ।
ਸਤੁੱਦੁਵ ਕੰਢੇ ਕੀਤਾ ਪਿਯਾਨ ॥੩੫
ਗੱਦੀ ਪੁਰ ਪੋਤਾ ਬੈਠਾਏ ।
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਏ ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਇ ਜੀ

ਪਿਤਾ ਬਡੋ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ।
ਦੀਨ ਦੁਨੀ ਕਾ ਟੀਕਾ ਲਿੱਤਾ ॥੩੬
ਮਾਤ ਨਿਹਾਲੋਂ ਸੁਤ ਹਰਿਰਾਇ ।
ਸੋਲਾਂ ਸਹਸ ਸਤਾਸੀਠ ਗਾਇ ।
ਮਾਘ ਸੁਕਲ ਤ੍ਰਿਯੋਦਸ਼ੀ ਮਝਾਰ ।
ਸਾਤ ਮਹਲ ਇਕ ਦਾਸੀ ਧਾਰ ॥੩੭
ਬਜਾਰੀ ਮਹਿਲਾ ਇਹ ਸਤ ਰਾਨੀ ।
ਕਿਸਨ ਕੌਰ, ਚੰਦ ਕੌਰ ਬਖਾਨੀ ।
ਤੋਖੀ ਅਤੇ ਅਨੋਖੀ ਨੀਕੀ,
ਪ੍ਰੇਮ ਕੌਰ ਅਰੁ ਨਾਮ ਲਡੀਕੀ । ੩੮

ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਣ ਦਾ ਸਹੀ ਸੰਮਤਿ ੧੭੦੧
ਬਿਃ ਹੈ; ੧੬੯੫ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਸਮਾਏ ਸਨ ।
੧੭੦੧ ਤੱਕ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਸਮਾ ੩੭ ਵਰ੍ਹੇ ਬਣਦਾ ਹੈ;
ਇਕੱਤੀ ਨਹੀਂ ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਭਾਈ ਗੁਰਦਿੱਤਾ 'ਗੌਰਾ' ਦੀ ਸਪੁੜੀ
ਦਇਆ ਦੇਵੀ ਜੀ ਦੀ ਰੁਖੋਂ, ਪਿਤਾ ਦੇ ਚਲਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਦ, ਸੰਮਤ ੧੬੯੬
ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ।

ਸੰਮਤ ੧੬੯੭ ਬਿਃ ਵਿਚ ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਨੇ ਦੂਜੀ
ਸ਼ਾਦੀ ਭੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਾਈ । ਦੂਜੀ ਸ਼ਾਦੀ ਚਲਾਣੇ ਤੋਂ ਕੁਝ ਦਿਨ ਹੀ
ਪਹਿਲਾਂ ੧੬੯੫ ਵਿਚ ਹੋਈ ਸੀ ।

ਇ: ਪ: ੮੪.

ਰਾਮ ਕੌਰ ਇਹ ਸਾਤ ਸੁਹਾਈ ।
 ਕੋਟ ਕਲਯਾਨੀ ਦਾਸੀ ਗਾਈ ।
 ਰਾਮ ਰਾਇ ਜਨਮੇ ਤਿਸ ਧਾਮ ।
 ਕਰਾਮਾਤ ਸੇ ਬਢਯੋ ਨਾਮ ॥੩੯
 ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਰਾਣੀ ਕੇ ਤਾਤ* ।
 ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਭਏ ਵਖਯਾਤ ।
 ਤੇਈ ਬਰਸ ਮਾਸ ਛੇ ਜਾਨੋ ।
 ਚੌਦਾਂ ਦਿਨ ਗੁਰਿਆਈ ਠਾਨੋ ॥੪੦
 ਸੁਥਰੇ ਅਤੇ ਉਦਾਸੀ ਸਾਧੂ ।
 ਕੀਨਾ ਇਨਕਾ ਭੇਖ ਅਗਾਧੂ ।
 ਸੰਮਤ ਸਤਾਰਾਂ ਸੇ ਅਠਾਰਾਂ ।
 ਕੱਤਿਕ ਵਦੀ ਨੌਮੀ ਤਿਥਿ ਧਾਰਾਂ ॥੪੧
 ਕੀਰਤ ਪੁਰ ਮੈ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਇ ।
 ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਣੇ ਆਇ ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ

ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਕਰਤਾ ਹਰਿਰਾਇ ।
 ॥੪੨
 ਸਤਾਰਾਂ ਸੌ ਅਰੁ ਤੇਰਾਂ ਸਾਲ ।
 ਸਾਵਣ ਨੌਮੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਭਾਲ ।
 ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਲੀਆ ਅਵਤਾਰ ।
 ਸੱਤਿਨਾਮ ਦਾ ਕੀਆ ਪ੍ਰਚਾਰ ॥੪੩

*ਪੁੱਤ੍ਰ, ਬੇਟੇ !

†ਏਥੇ ਪਦ 'ਸਾਧੂ' ਛਾਪੇ ਵਾਲੀ ਸੈਂਚੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ, ਅਸਾਂ ਆਪ ਵਧਾਇਆ ਹੈ ।

‡ਏਥੋਂ ਇਕ ਤੁਕ ਛੁਟੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਜੋ ਇਸ ਭਾਵ ਦੀ ਅਨੁਮਾਨੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ।

“ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਮਾਤਾ ਸੁਖਦਾਇ ।”

ਇ: ਪ: ੮੫.

੧੩੨.

ਦੋਇ ਬਰਸ ਅਰੁ ਪੰਜ ਮਹੀਨੇ ।
ਉੱਨੀ ਦਿਨ ਇਨ ਸੰਗ ਗਿਨ ਲੀਨੇ ।
ਫਿਰ ਸਤਰਾਂ ਸੌ ਇੱਕੀਹ ਸਾਲ,
ਚੇਤਰ ਸਦੀ ਚੌਦਸ ਬੁਧ ਭਾਲ, ॥੪੪
ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਮਿਲੇ ਹਰਿ ਨਾਲੇ ।
ਕਹਿਕੇ “ਬਾਬਾ ਅਹੇ ਬਕਾਲੇ !”

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦੁਰ ਜੀ
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਤਾਤ* ।
ਮਾਤ ਨਾਨਕੀ ਜੋਗਿ ਬਖਜਾਤ ॥੪੫
ਵਦੀ ਪੰਚਮੀ ਮਾਸ ਵੈਸਾਖ ।
ਸੋਲਾਂ ਸੈ ਅਠਹੱਤਰੇ ਭਾਖ ।
ਪੁਤ੍ਰ ਭਏ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ।
ਸੱਤਿ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਕੇ ਬਾਦਰਾਂ ॥੪੬
ਦਾਨ ਧਰਮ ਤੀਰਥ ਪਰ ਕੀਨਾ ।
ਦੇਸ ਬੰਗਾਲ ਬਿਜੈ ਕਰ ਦੀਨਾਂ ‡
ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂ ਸੁਤ ਜਾਏ ।
ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਹਿਤ ਸੀਸ ਲਗਾਏ ॥੪੭

*ਪਿਤਾ । †ਬਾਦਲ, ਬੱਦਲ, ਘਟਾ, ਅਬਰ ।

‡ਇਹ ਗੱਲ ਵਾਕਿਆਤ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹੈ । ਬੰਗਾਲ ਦੇਸ ਅਕਬਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਮੁਗਲ-ਰਾਜ ਦੇ ਅਧੀਨ ਸੀ । ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਵੇਲੇ ਸੰਮਤ ੧੭੨੪ ਬਿ: ਦੀ ਅੰਤਮ ਤ੍ਰਿਮਾਹੀ ਵਿਚ, ਗਉਹਾਟੀ (ਕਾਮ ਰੂਪ ਦੇਸ) ਦਾ ਥਾਣਾ ਆਸਾਮੀਆਂ (ਅਹੋਮੀਆਂ) ਮੱਲ ਕੇ ਓਥੋਂ ਦੇ ਹ ਕਮ ਸਯਦ ਫੀਰੋਜ਼ ਖਾਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿਤਾ । (ਮਆਸਰਿ ਔਲਿਮਗੀਰੀ-ਫਾਰਸੀ-ਪੰਨਾ ੬੪) ਇਸੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਹੱਦ-ਬੰਦੀ ਬਾਰੇ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਸੰਧੀ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਵਿੱਚ ਪੈਕੇ ਕਰਵਾਈ ਸੀ ।

§“ਤਿਲਕ ਜੰਝੂ ਰਾਖਾ ਪ੍ਰਭ ਤਾਕਾ ।..... ੧੩” (ਵਿਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ—ਅਪਨੀ ਕਥਾ—ਅਧਿਆ ਪ) ਦੇ ਅਧਾਰ ਪੁਰ, ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਨਤੀਜਾ ਕੱਢਿਆ ਹੈ । ਅੱਗੇ ਦਿਤੀਆਂ ਦੋ ਤਕਾਂ ਭੀ ਇਸੇ ਅਧਿਆ ਦੇ ੧੪ਵੇਂ ਛੰਦ ਦੀਆਂ ਹਵਾਲੇ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ ।

ਇ: ਪ: ੮੬.

ਧਰਮ ਹੇਤ ਸਾਕਾ ਜਿਨ ਕੀਆ ।
 ਸੀਸੁ ਦੀਯਾ ਪਰੁ ਸਿਰਰੁ ਨ ਦੀਆ ।
 ਸੱਤ ਮਹੀਨੇ ਅਰੁ ਦਸ ਸਾਲ ।
 ਇੱਕੀ ਦਿਨ ਤਕ ਤਖਤ ਸੰਭਾਲਿ ॥੪੮
 ਸਾਲ ਸਤਾਰਾਂ ਸੌ ਅਰੁ ਬੱਤੀ ।
 ਮੱਘਰ ਸੁਦੀ ਪੰਚਮੀ ਬਿੱਤੀ ।
 ਦਿਹਲੀ ਵਿੱਚ ਕਚਹਿਰੀ ਥਾਨੇ ।
 ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੁ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਨੇ ॥੪੯

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਸੰਮਤ ਸਤਾਰਾ ਸੌ ਅਰੁ ਤੇਈ* ।
 ਪੋਹ ਸੁਦੀ ਸੱਤਮੀ ਬਿਤਿ ਗੋਈ ।
 ਨਿਖਤ ਧਨਿਸ਼ਟਾ ਆਇਤਵਾਰ ।
 ਤੇਗ ਬਹਾਦੁਰ ਗੁਰੂ-ਅਗਾਰਾਂ ॥੫੦

*ਸੰਮਤ ੧੭੨੩ ਬਿ: ਵਿਚ ਨਾਂ ਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਪੂਰਬ ਗਏ ਸਨ ਤੇ ਨਾਂ ਗਉਹਾਟੀ ਵਾਲਾ ਮਾਮਲਾ ਵਾਪਰਿਆ ਸੀ । ਸੰਮਤ ੧੭੨੪ ਦੀ ਅੰਤਲੀ ਤਿਮਾਹੀ ਵਿਚ ਗਉਹਾਟੀ ਦਾ ਫਉਜਦਾਰ ਕਤਲ ਹੋਇਆ ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ੨੭ ਪੋਹ ੧੭੨੪ ਨੂੰ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਅੰਬੇਰਪਤਿ ਉਸ ਮੁਹਿੰਮ ਪੁਰ ਨੀਤਿਆ ਗਿਆ । (ਦੇਖੋ ਮਆਸਰਿ ਔਲਮਗੀਰੀ-ਫਾਰਸੀ-ਪੰਨਾ ੬੫)

ਇਹੋ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦੁਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਮੁੰਗੇਰ ਤੋਂ ਅਗਾਰਾਂ ਧੁਬੜੀ ਤੇ ਗਉਹਾਟੀ ਵੱਲ ਲੈ ਗਿਆ । (ਦੇਖੋ (ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਪਾ: ੯ ਨੰ: ੨, ੩, ਅਤੇ 'ਮਾਖਜ਼ਿ ਤੂਰੀਖਿ ਸਿੱਖਾਂ'—ਫਾਰਸੀ ਜ਼ਿਲਦ ੧, ਪੰਨਾ ੮੩)

ਓਥੇ ਪਹੁੰਚਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ, ਸੰਮਤ ੧੭੨੫ ਬਿ: (ਗਤਿ) ਯਾ ੧੭੨੬ ਬਿ: (ਵਰਤਮਾਨ) ਦੇ ਪੋਹ ਮਹੀਨੇ (ਮਾਘੀ ਦੀ ਗਤਿ) ਹੋਇਆ । (ਮਾਖਜ਼ਿ ਤੂਰੀਖਿ ਸਿੱਖਾਂ, ਪੰਨਾ ੬; ਤੇ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਪਾ: ੯, ਨੰ: ੬) ਿੰਘਰਿ, ਘਰ ਵਿਚ ।

ਇ: ਪ: ੮੭.

ਪਟਨਾ ਨਗਰ ਗੂਜਰੀ ਮਾਤ ।
 ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਗਟੇ ਤਾਤਝ ।
 ਪਹਿਲੇ ਮਹਿਲ ਸੁੰਦਰੀ ਬਿਆਹੀ ।
 ਦੂਜੀ ਜੀਤ ਕੌਰ ਮਨ ਭਾਈ ॥੫੧
 ਤੀਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇਈ ਆਈ ।
 ਬਣੀ ਖਾਲਸੇ ਕੀ ਜੋ ਮਾਈ ।
 ਪੁੱਤ੍ਰ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਏ ।
 ਪੁਨਾ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ॥੫੨
 ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਤੀਜੇ ਤਾਤਝ ।
 ਫਤਹ ਸਿੰਘ ਮਨ ਭਾਏ ਮਾਤ ।
 ਪੰਜਵਾਂ ਪੁੱਤ੍ਰ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ।
 ਗੁਰੂ ਬਾਪਿਆ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ॥੫੩
 ਬੜੇ ਬੜੇ ਕੀਏ ਉਪਕਾਰ ।
 ਮਾਰਿ ਖਪਾਏ ਦੁਸਟ ਅਪਾਰ ।
 ਧਰਮ ਹੇਤ ਲਾਯਾ ਸਰਬੰਸ ।
 ਬਿਪਤਾ ਬਹੁਤ ਸਹੀ ਨਿਹੰਸ ॥੫੪
 ਕਲਜੁਗ ਮੈ ਸਤਿਜੁਗ ਵਰਭਾਇ ।
 ਸਭ ਕੋ ਸਤ ਕੇ ਮਾਰਗ ਲਾਇ ।
 ਪ੍ਰਭ ਆਗਿਆ ਕੋ ਮੁੱਖ ਰਖਾਇ ।
 ਦੁਸਟ ਸਭਨ ਕੋ ਮੂਲ ਉਠਾਇ ॥੫੫
 ਸਤਾਰਾਂ ਸੈ ਪੈਂਸਠ ਕੇ ਸਾਲ ।
 ਕੋਤਿਕ ਸੁਦੀ ਪੰਚਮੀ ਭਾਲ ।
 ਨਗਰ ਨਦੇੜ ਔ ਦੱਖਣ ਦੇਸ ।
 ਯਥਾ ਯੋਗ ਦੇਕਰ ਉਪਦੇਸ ॥੫੬
 ਸਚ ਖੰਡ ਮੈ ਕੀਆ ਚਲਾਣਾ ।
 ਮਾਨਿ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਕਾ ਭਾਣਾ ।

 ਝਪੁੱਤ੍ਰ ।

ਇ: ਪ: ੮੮.

ਸਿੰਘ-ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਰਹਿਤ

ਪੰਥ ਖਾਲਸਾ ਸੋਢੀ ਬੰਸ ।
 ਚਾਰ ਬਰਨ ਭਾਈ ਨਿਹੰਸ ॥੫੭
 ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਜਾਨੋ !
 ਰਹਿਤ ਗੁਰੂ ਕੀ ਆਗਿਆ ਮਾਨੋ !
 ਰੱਖੋ ਕੱਛ ਕਰਦ ਅਰੁ ਕੇਸ ।
 ਕੰਘੇ ਕੜੇ ਨਾਲ ਸੁਭ ਵੇਸ ॥੫੮
 ਮੀਣੇ ਅਤੇ ਮਸੰਦ ਜੁ ਜਾਨੋ;
 ਧੀਰ ਮਲੀ, ਰਾਮਰਾਈਯੇ ਮਾਨੋ;
 ਪੰਜਵੇਂ ਸਿਰ-ਗੁੰਮਨ ਕੋ ਤਜਾਗੋ !
 ਨੜੀ-ਕੁੜੀਮਾਰਨ ਸੇ ਭਾਗੋ !!੫੯
 ਮੋਣਾ ਜੋ ਮਨਮਤੀਆ ਹੋਈ ।
 ਇਨ ਕੀ ਸੰਗਤਿ ਬਨੈ ਨ ਕੋਈ ।*
 ਪੀਏ ਤਮਾਕੂ ਕੇਸ ਮੁਨਾਵੇ ।
 ਮੁਸਲੀ ਭੋਗੇ ਕੁੱਠਾ ਖਾਵੇ ॥੬੦
 ਇਹੈ ਕੁਰਹਿਤਾਂ ਵਡੀਆਂ ਚਾਰ ।
 ਕਰ ਬੈਠੇ ਸੋ ਹੋਵੈ ਖੁਆਰ ।
 ਬਖਸ਼ਾਵੇ ਜੇਕਰ ਫਿਰ ਕੋਇ ।
 ਤਾਂ ਬੀ ਉਹ ਸਿਖ ਗੰਢਲਾਂ ਹੋਇ ।੬੧
 ਸਬਦ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਸਿਉਂ ਮੇਲ ।
 ਸੁਆਝ, ਜੁਆ, ਜੁਠਹਿੰ ਪੇਲੁ ।
 ਕਰਦੇ ਰਹੋ ਸਦਾ ਉਪਕਾਰ ।
 ਕਰਤਾ ਜਾਨੋ ਇੱਕੁ ਕਰਤਾਰ ॥੬੨

*ਕਿਸੇ ਮੋਨੇ ਮਨਮਤੀਏ ਦਾ ਸੰਗਤੀ (ਸਹਿਲੰਗੁ) ਕੋਈ ਸਿੱਖ
 ਨਾਂ ਬਣੇ । ਕਿਉਂ ਜੋ ਸੰਗਤਿ ਦਾ ਮੰਦਾ ਅਸਰ ਜ਼ਰੂਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ।
 †ਟੁੱਟਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਗੰਢ ਲਾ ਕੇ ਜੋੜਿਆ ਹੋਇਆ ।
 ‡ਤੋਤਾ ਆਦਿ ਪੰਛੀ ਪਿੰਜਰੇ ਕੈਦ ਕਰਨਾ ।
 §ਖਦੇੜ ਕੇ ਦੂਰ ਕਰ ਕੇ, ਤਿਆਗ ਕੇ ।

ਇ: ਪ: ੮੯.

੧੩੬.

ਕਰੋ ਸੱਤ ਸੇ ਸਭ ਬਿਵਹਾਰ !
ਹਾਜ਼ਰ ਨਾਜ਼ਰ ਗੁਰ ਰਿਦਿ ਧਾਰਿ ।
ਭੁੱਲ ਜੇ ਇਸਦੇ ਵਿਚ ਨਿਹਾਰੋ !
ਬਖਸ਼ੋ ਅਪਨਾ ਬਿਰਦ ਵਿਚਾਰੋ !!

— ੦ —

ਇ: ਪ: ੯੦.

ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਪੁਸਤਕਾਵਲੀ

ਪਟਿਆਲਾ ਤੇ ਪੂਰਬੀ ਪੰਜਾਬ ਰਿਆਸਤੀ ਯੂਨੀਅਨ ਸਰਕਾਰ ਦੇ 'ਮਹਿਕਮਾ ਪੰਜਾਬੀ' ਵਲੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਪੁਸਤਕਾਵਲੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਪੁਸਤਕਾਵਲੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਅੱਜੇ ਤਕ ਕੋਈ ਉਦਮ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਮੁੜ ਪਰਕਾਸ਼ਤ ਨ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਅਲੋਪ ਹੁੰਦੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਪਾਸੇ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਸੱਜਣ ਕਵਿਤਾ, ਡਰਾਮਾ, ਨਾਵਲ, ਇਤਿਹਾਸ, ਭੂਗੋਲ, ਹਿਸਾਬ, ਡਾਕਟਰੀ, ਰਾਜਨੀਤੀ, ਰਾਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਆਦਿ ਵੱਖੋ ਵੱਖ ਮਜ਼ਮੂਨਾਂ ਅਧੀਨ ਤਰਤੀਬ ਦੇ ਕੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਸ਼ੀਘਰ ਹੀ ਭੇਜ ਕੇ ਧੰਨਵਾਦੀ ਬਨਾਉਣ ਤਾਂ ਜੋ ਮਹਿਕਮਾ ਪੰਜਾਬੀ ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਨੂੰ ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਮੁਮਕਿਨ ਹੋ ਸਕੇ, ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਕੰਮਲ ਕਰ ਸਕੇ। ਸੂਚੀਆਂ ਕਰਤਾਵਾਰ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ ਅਰਥਾਤ ਪਹਿਲਾਂ ਕਰਤਾ ਦਾ ਨਾਉਂ, ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਨਾਉਂ, ਪਰਕਾਸ਼ਕ ਦਾ ਨਾਉਂ ਅਤੇ ਫੇਰ ਪਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਣ ਦੀ ਮਿਤੀ ਤੇ ਥਾਂ ਅਤੇ ਜੇ ਹੋ ਸਕੇ, ਤਾਂ ਮੁੱਲ ਵੀ ਦਰਜ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ।

ਮੈਂ ਆਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਪਰਕਾਸ਼ਕ ਤੇ ਲੇਖਕ ਜੋ ਇਸ ਤਜਵੀਜ਼ ਕੀਤੀ ਪੁਸਤਕਾਵਲੀ ਵਿਚ ਆਪਣੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਰਜ ਕਰਵਾਉਣ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨ ਹੋਣ, ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਪੂਰਾ ਮਿਲਵਰਤਣ ਦੇਣਗੇ। ਵੱਖੋ ਵੱਖ ਸਰਕਾਰੀ ਤੇ ਦੂਸਰੀਆਂ ਲਾਇਬਰੇਰੀਆਂ (ਸਣੇ ਸਕੂਲਾਂ ਤੇ ਕਾਲਜਾਂ) ਦੇ ਲਾਇਬਰੇਰੀਅਨ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਮਿਲਵਰਤਣ ਲਈ ਉਚੇਚੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਹ ਹੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਲੋੜ ਹੋਣ ਦੀ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਮਹਿਕਮੇ ਵਲੋਂ ਸੂਚੀਆਂ ਹਿਤ ਫਾਰਮ ਭੇਜੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ

ਡਾਇਰੈਕਟਰ

ਮਹਿਕਮਾ ਪੰਜਾਬੀ, ਪਟਿਆਲਾ।

ਸਿੱਖ ਹਿਸਟਰੀ ਸੋਸਾਇਟੀ

ਵਲੋਂ

ਛਪੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ

੧-ਮਾਖੜਿ ਤਾਰੀਖਿ ਸਿੱਖਾਂ (ਫਾਰਸੀ)	ਭੇਟਾ	੧।।।)
੨-ਔਰਾਕਿ ਪ੍ਰੀਸ਼ਾਨ-ਤਾਰੀਖਿ ਪੰਜਾਬ (ਫਾਰਸੀ)	...	।।।)
੩-ਮੁਖਤਿਸਰ ਨਾਨਕਸ਼ਾਹੀ ਜੰਤ੍ਰੀ (ਉਰਦੂ)	...	੧ =)
੪-ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸਕ ਯਾਦਗਾਰਾਂ (ਪੰਜਾਬੀ)	...	।।।)
੫-ਗੁਰਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ (ਪੁਰਾਤਨ ਲਿਖਤੀ-ਗੁਰਮੁਖੀ)		
੬-'ਵਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕੀ' (ਸੰਮਤ ੧੭੬੬) 'ਦਰਸ਼ਨ' ਕ੍ਰਿਤ		
੭-ਸ਼ਾਹਨਾਮਾ ਇ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ (ਫਾਰਸੀ) } ਕ੍ਰਿਤ-ਅਹਮਦ ਯਾਰ, 'ਮੌਲਵੀ' }	ਭੇਟਾ	੨)

ਛੇਤੀ ਛਪ ਰਹੀ ਹੈ

੧-ਤਾਰੀਖਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ (ਉਰਦੂ) }
(ਸੰਮਤ ੧੮੩੬ ਤੋਂ ੧੮੨੬ ਤੱਕ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ) }

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ }
ਹਾਲ ਨੰ: ੪- }
ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਨਿਵਾਸ }

ਸਕੱਤਰ

ਸਿੱਖ ਹਿਸਟਰੀ ਸੋਸਾਇਟੀ

ਇ: ਪ: ੯੨.

B-1515

੯/੨੫/

14218 8

ਸ: ਸਰਮਖ ਸਿੰਘ 'ਅਸੋਲ' ਔਡੀਟਰ, ਪਿੰਡ ਤੇ ਪਬਲਿਸ਼ਰ ਨੇ ਸਿੱਖ ਹਿਸਟਰੀ ਸੋਸਾਇਟੀ
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਲਈ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ (ਗਾਮਸਰ ਰੋਡ) ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ
ਛਪਵਾ ਕੇ ਦਫਤਰ ਸਿੱਖ ਹਿਸਟਰੀ ਸੋਸਾਇਟੀ (ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ
ਨਿਵਾਸ, ਹਾਲ ਨੰ: ੪) ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ॥
